

ԵԶԿԵՑԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՈՐԾՆ

գ. 2.

ԳՐԵԳՈՐԻ ՄԱԳԻՍՏՐՈՎԻ

“ՔԱՄԱԳՏԱԿԱՎԱԽԻ,,

ԸՄԲԱՂՋԱԿԵՆ ԼՈՒԺՈՒՄ

ԵՐԱՎՈՒՐԵՐԸ

Յ. ԳԱՐՐԻԵԼ Ճ. Վ. ՄԵՆԵՎԻՇԵԱՆ

ՈՒԽԹԻ - ՈՒԽՏԻ

Վ Ի Ե Ն Ա

Մ Խ Մ Թ Ա Ր Ե Ա Խ Ա Տ Ա Ր Ա Ր Ա Ն

1912.

Գ Ր Ի Գ Ո Ր Ի Մ Ա Գ Ի Ս Ր Ո Ո Ւ Ի
“ԳԱՄԱԳՏԱԿԱՆԻ,,

Ա Մ Բ Ա Զ Հ Ա Կ Ե Ն Լ Ո Ւ Թ Ա Խ Մ Ը

394

180

ԱՀԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴՐԱՆ

ՎԶ.

ԳՐԻԳՈՐԻ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ

“ԳԵՄԱԳՏԱԿԱՆԻ,,

ԸՄԲՈՂՋՈՒԹՅՈՒՆ ԼՈՒԺՈՒՄԸ

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԻՒԹԱՐԵԵՆ ՏՊԱՐԱՆ

1912.

ԱՄՓՈԽՎՈՐ Է 1901 թ.

891.99.092 [Գրիգոր Մագնուսի]

ԳՐԻԳՈՐԻ ՄԱԳՆՈՍՐՈՍԻ

“ԳԱՄԱԳՏԱԿԱՆԻ,,

ԱՐԲՈՂՉԵՐՆ ԼՈՒԺՈՒՄԸ

ԵՐԿԱՅՈՒԹԵԱՑ

Հ. ԳԱՐԻԿԵԼ Ձ. Վ. ՄԵՆԵՎԻՇԵԱՆ

ՄԻՒԹԵ ՈՒԽՏԵԱՆ

ՎԻՃԱԿ

ՄԻՒԹԵԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1912.

ՆԱՅՆ ՀԵՂԻՆԸԿԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹ ԳՐՔԵՐԸ

1. Faustus von Byzanz und Dr. Lauer's Deutsche Uebersetzung. Արտապ. WZKM. 1889. Էջ 18. Գին՝ —.—.
2. Ազգաբանութիւն ազնուական զարմին Ցիւզեանց, 1890: 8° էջ 50: 8 պատկերներով եւ 1 տոհմագրական տախտակով: Թղթկ. Գին՝ Փր. 1.—:
3. Խաչ ու ծեփիչ (պատմևն. վէպ) Մարգմանութիւն, 1890: 8° էջ 245: Թղթկ. Գին՝ Փր. 1.75:
4. Կենսագրական ակնարկ Գեր. Արտէն Այտնեանի, 1895: 8° էջ 46: 4 պատկ.: Թղթկ. Գին՝ Փր. 1.—:
5. Արգարու զրոյցը Մովսէս Խոր. Պտմ. մէջ Կարքիէր. Մարգմանութիւն, 1897: 8° էջ ժգ+107: Թղթկ. Գին՝ Փր. 1.90:
6. Պատկերագրադ Բնէկ. Պատմութիւն Կենդանաբանութիւն, 1897: 480 պտկ. մեծ 8° էջ ժգ+344: Թղթկ. Գին՝ Փր. 3.90:
7. Պատկերագրադ Բնէկ. Պատմութիւն Բուսաբանութիւն, 1897: 237 պտկ. մեծ 8° էջ ժգ+364: Թղթկ. Գին՝ Փր. 3.90:
8. Պատկերագրադ Բնէկ. Պատմութիւն Հանքաբանութիւն, 1897: 82 պտկ. 8° էջ 140: Գին՝ Փր. 1.75:
9. Գիրք կամ յօդուած գրելու արուեստը: Նորու հեղինակներու ուղղեալ քանի մը կարեւոր ակնարկութիւններ. 1898: 8° էջ է+123: Թղթկ. Գին՝ Փր. 1.25.
10. Հայերկանարդառայուութիւն, Մսերեանց, Թարգմանութիւն (ուսերէնէ) 1899: 8° էջ է+26: Թղթկ. Գին՝ Փր. —.50:
11. Սրդի լեզուագիտութիւն Ա. Հտ. 1903: 8° էջ ը+204: Թղթկ. Գին՝ Փր. 3.—:
12. Ռոկենարկան հայերկանի խնդիրը (Թաթուլ Վանանդացի). 1903: 8° էջ 32: Թղթկ. Գին՝ Փր. 1.—:
13. Հայերկան լեզուի ուղղագործեան խնդիրը, 1910: 8° էջ 73: Թղթկ. Գին՝ Փր. 1.—:
14. Գրիգորի Մագիստրոսի Գամագրականի ամրողական լուծումը: 1912, 8° էջ ժա+162: Թղթկ. Գին՝ Փր. 1.50:
15. Արդի Հայերէնի անցեալը, ներկան ու ապագան. Արտապ. «Յուշարձանէն» մեծ 4° էջ 17: Գին՝ 1.—:

Ա. Հ Հ Ա Թ Ա , 1 Յունիսար 1912:

Մհծանոն Բժշկապետ

Թ. Ա. ԶԱՔԱՐԵՆ

ի Բագու:

Գրիգոր Մազմատրոսի հետաքրքրական մէկ նամակին հետեւեալ հրատարակութիւնը՝ երբ որոշեցի՝ Ձեր անուան նուիրել, միտքս էք կերպով մը՝ յանձին ժամանակակից Բժշկապետի մը, կենդանացնել Մազմատրոսի՝ իբր քժի՛չկ, ալ ունեցած խորին հմտութեան՝ պատշաճաւոր յարգանքս: Ինչպէս ուսումնասիրութեանս ընթացքին մէջ առիթ ունեցայ քազմիցս՝ այս աննման անձին գերազանց կարողութեանց վրայ ընթերցողներու ուշադրութիւնն հրավիրելու, այսպէս եւս՝ զրքոյկս Բժշկապետիդ նուիրելու ատեն, անզամ՝ մըն ալ կրկնել կ'ուզեմ, թէ այս ծօնս ըլլայ թող ինը դարետքը նուիրուած հիացական յարգանք մը, քժշկական ճարտարութեան մէջ փայլող-

ներու ընդհանրապէս, եւ Գր. Մագիստրոսի
եւ Բժշկապետիդ ի մասնաւորի: — — —

Թէ Գր. Մագիստրոս քժիշկ էր ի
պաշտօնէ, իւր զրուածքն չի կրնար հե-
տեւցուիլ. բայց թէ քժշկական ճարտա-
րութեան նկատմամբ խորին հմտութիւն
ունէր՝ իւր զրուածքներուն մէն մի էջը կը
վկայէ: Եւ այս հմտութիւնն ի հանդէս կը
քերէ մարդակազմութեան եւ ախտաքա-
նութեանց վրայ ունեցած տեղեկութիւն-
ներովը: Բաւական է կարդալ՝ Պր. Կոս-
տանեանցի հրատարակութեան ԽԸ. նա-
մակը, ուր Գաղիանոս եւ Սիսալիոս եւ այլք
կը յանձնարարուին իքք մարդակազմու-
թեան եւ քժշկականութեան վրայ խօսող
տիպարներ: Մագիստրոսի խորին հմտու-
թեան ապացոյցներն ի քժշկականին՝ ար-
դիւնք են իւր շատ մը զրքեր կարդացած
ու թարգմանած ըլլալուն, բայց ի մաս-
նաւորի թարգմանելով Պղատոնի իմաս-
տասիրի . . . Տիմէոսը, որուն հմուտ քժիշկ
հանդիսանալն ի յայտ կու զայ Տիմէոսի
գործին 150դ էջին վրայ: — —

Համոզուած եմ որ Մագիստրոս մը
Միջին դարու մեր մատենագրութեան
պատմութեան մէջ չունի իւր նմանը: Կան

իրմէ ետքը շատ մը բժիշկներ (բաւական է կարդալ Մ. Հերացին, Ամիլսովվաթն, Վաստակոց զիրքը եւն), բայց իքը հայ բժիշկ՝ որ զուտ հայերէն գրէ, Մազիստրոս ունի առաւելութիւն մը. իւր բնիկ հայ բաները չի փոխանակեր իւր հետեւրդնելու պէս՝ արաքերէն, պարսկերէն, նոյն իսկ տաճիկ բառերով: Քիչ գրած է՝ համեմատաբար վերսիշեալ բժիշկներու (որովհետեւ առանձինն բժշկական գիրք մը չի յիշատակուիր Մազիստրոսի անուամը), բայց գրածն՝ հմտալից, հայեցի, եւ դիրիմաստ է: —

Այս բանագէտ Մազիստրոսին յատկութիւններն յառաջ բերել չէ միտքս այլ իւր նամակներէն՝ — որոնց անլուծանելի առեղծուածներէն մին լուծելու ծեռնարկած էի, եւ ահա իքը հատորիկ մը կը ծօնեմ զայն Բժշկապետ բարեկամիդ, — պիտի հետեւցնեմ ոճը, այսինքն գրելու եղանակը, եւ ոճէն պիտի ուրուագծեմ Մազիստրոսի ընաւորութիւնը: “Ոճէն գրողը ճանչնալ, երեւակայութիւն մը չէ, այլ *le style c'est l'homme* խօսքին հաստատութիւնն է:

Ուրեմն եթէ իւր գրածներէն բժշկականութեան ճարտարութեան հմուտ մէկը

կրցանք հաստատել զՄագիստրոս, պիտի
չքաշուինք իբրև նշմարիտ ազգասէր մը
ներկայացնելու զինքը. բաւականէ կարդալ
ՄՊԱ. 115 Էջը: Իւր ոճը կը մատնէ զինքը
իբր նեղամամթոյր բանաստեղծութիւններ, կ'երգէ
ձկերը, կաղնին, խնձորը, հազարը: Այս
նկատմամբ բաւականէ համեմատել ինչ
որ ըսած ենք այս ներկայ գործոյս 14րդ
Էջին մէջ: Սաստիկ յարում մը ցոյց կու
տայ այլաբանութեանց ու դիցաբանական
զրոյցներու, որոնցմով կը համեմէ՝ թերեւս
թիշ մը չափազանցութեամբ, իւր երկերը:
Գիտէ իւր զուարձախօսութեամբը (տ.
նամակ 74, Էջ 213) հաւանեցնելու ջանալ
իւր իսոսակիցները կամ թղթակիցները.
զիտէ իբր հեղահամբոյր ու խոհեմվշտակիր
մը՝ պատմել սրտաճմիկ իւր քաշաճները եւ
իբր հաւմբերատար դիցազ մը արհամար-
նել նեղութիւնները (Էջ 139—140):

Բայց այս հեղաբարոյ մագիստրոսն
ինչ հրեղէն լեզու կը գործածէ իւր հայրե-
նեաց ու կրօնին թշնամեացը դէմ (Էջ 164):
Անհնարին կը լլայ ճանչնալ զինքը երբ
հենցնամբնու միջամուխ ըլլայ, եւ շատ
մը նամակներէն առելի՝ մեր լուծելու ձեռ-

նարկած նամնակն ամենայարմար օրինակը կը մատակարարէ ի հաստատութիւն այս մեր ըսածին:

Կ'երեւակայեմ զՄագիստրոս — եւ այս պատկերը միշտ կ'արձանանար մտացս առջեւ իւր գրուածներն ու թարգմանութիւնները կարդալու ատեն — իբրեւ կարճահասակ, դիւրաթեք, քաղցրախօս ու քաղցրաքարոյ հայր մի. իբր զինուորական մը՝ որ սակայն սրէ աւելի գրիչը կը սիրէ. իբր խնամարկու ու հոգատար իշխանագուն մը, որ մարմնոյ դիւրակեցութեան ու բարօրութեան հետ՝ ջան ու ճիգ չի խնայեր իւր ստորադասելոց մտաւոր ու նիւթական զարգացման:

Դժուարին է պարզախօս հայերէնագէտ մը համարիլ զՄագիստրոս, այլ՝ իբր հենգնող մը՝ միշտ կը միտէ աւելաբանութիւններով, խրթին ու մոայլ առասութիւններով տեսակ մը բարձրութեան վրայ մնալ՝ հանդէպ իւր թղթակցին: Եթէ այս կերպ գրողին գրչութեան վրայ աւելցնենք՝ այն ժամանակի ոգին — նմանաձայնութեամբ (Allitération) նոյն իսկ ամենապարզ ասացուածն համեմելու ճիզը, այն ատեն կը կանգնի մեր առջեւ Մագիստրոս իբր

հայկաբան աշխարհական մը, որ եթէ ոչ
առաջինը՝ գոնէ առաջիններէն մէկը պիտի
նկատեն զինքը դարեր ու դարեր։ Այս
նմանածայնութեանց վրայ ուշադրութիւնն
հրաւիրեցինք ընթերցողներուն՝ գործոյս
ընթացքին մէջ. իսկ աւելաբանութիւննե-
րուն (pléonasme) համար՝ օրինակ մը
միայն պիտի հաստատէ մեր միտքը։
“Զբաղձումն անձկութեան տեսչանաց
քոց եւ գիտակար ցանկութեան տուիա-
նաց, որ խանդակած ըղամամիշ յաւէ՛
տոշորեր, պասրմամիք կարուեալ նա-
խուստն քո հայրենի աւանդութեան հե-
տեւել, (Մկս.Էջ 222)։ Մի միակ “փափա-
րիլ”, բառին տեղ՝ տասնումկե բառով դար-
ձուածով մը զարդարել նախադասութիւնն
եթէ այսօք մեզի համար աններելի շոայ-
լութիւն կը համարուի՝ 1059ին վախճա-
նած Մագիստրոսին՝ գրական պարծանք
կը թուէր։

Եթէ՝ ինչպէս հաստատ համոզուած
եմ, այս ձօնս պիտի վիրաւորէ Զեր հա-
մեստութիւնն, իբր գրական Մեկենաս մը
հանդիսանալու, սակայն ինծի համար պի-

տի ըլլայ այն՝ մեծարանաց հաւաստիք
մը որով ուզեցի մշտնջենաւորել անկեղծ
համակրանքս, զոր կը տածեմ՝ միշտ,
թժշկապետ բարեկամիդ հանդէպ:

Եթէ այս փոքրիկ, բայց ըստ բաւա-
կանի չարատանջ երկասիրութիւնս պիտի
կարենայ ուրիշներուն ալ ճաշակը զար-
թուցանել, մեր նախնեաց գանձերն յա-
րեւու ցուցադրելու, վարձատրուած պիտի
զգայ ինք զինքն այս տողերս գրողը, այն
հրճուանօք թէ կրցաւ իննդարեան հանելուկ
մը լուծել եւ ծօնել զրասէր թժշկապետի մը,
որուն կարօտագին ողջունիւ կը մնայ միշտ
երախտապարտ՝

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ԳՐԻԳՈՐԻ ՄԵԳԻՍՏՐՈՍԻ “ԳԸՄԵԿՑԱԿԱՆԻ”
ԸՄԲՈՂՋԱԿՈՆ ԼՈՒԺՈՒՄԸ

Հայկական հին մատենագրութիւնն՝ իւր
այլեւայլ ժամանակաշրջաններու համեմատ, զա-
նազան շահագրգուական երեւոյթներ կը ներ-
կայացնէ բանասէրներու։ Անգիր ժամանակ-
ներն ունին իրենց երգերու մասցորդները։
Հինգերորդ դարը մեր առջեւ կը հանէ իւր ո՞չ
քո՞յլ, կատարեալ կազմակերպուած, ձեւընտիր
լեզու մը, քերականօրէն անսգիւտ, միօրինա-
կեալ, բազմաձեւութեանը մէջ զիւրըմբոնելի,
վերջապէս դասական լեզուէ մը պահանջուած
կանոնաւորութեամբն ու միօրինակութեամբը, մի
միակ հետեւելի լեզուն։ Ունի միայն թերութիւն
մը, որ իւրը չէ, այլ ժամանակի կարճութեանը։
Թարգմանածոյ դպրութիւն մը ստեղծեց, շատ
ցանցառ՝ ինքնուրոյն, իսկատիպ հայերէն երկեր
ունեցաւ։

Թող ըսեն այլք ինչ որ ուզեն, բայց մեղի
համար անլուծանելի հանգոյց մը, մանաւանդ
թէ կնճիռ մըն է, թէ ինչպէս 406—450 կար-
ճատեւ, կիսադարեան շրջանի մը մէջ՝ նորա-
ստեղծ գրերով, նորակերտ հնչիւններով, նո-
րուսոյց աշակերտութեամբ՝ այնպիսի ուղղաձեւ,

դասականութեան ամէն առաւելութիւններով
օժտուած գրականութիւն մը կը հրամցուի,
առանց նախընթաց փուլերէն անցած ըլլալու-
թէ անցած է, ուր են վաւերական ապացոյց-
ներ. եթէ անցած չէ՝ իրաւունք ունինք անըն-
բունելի առեղծուածի մը առջեւ գտնելու զմեզ.
եւ այսպիսի գրական առեղծուածի մը լուծման
շատ քիչ ուշագրութիւն նուիրուած է ցայժմ:
Գոնէ ազգաց գրականութեան պատմութեան
մէջ՝ եղական երեւոյթ մըն է, “առանց գիր
ճանչնալու յանկարծ հատորներ գրելու” չափ
հրաշալի...:

Արծաթի դարը՝ զոր կ'ըմբռնենք Զ—Է
դար եղած ժամանակամիջոցին մէջ, ունի իւր
շահեկան կողմերը՝ լեզուակազմութեան տեսա-
կէտով: Բայց առ այժմ այս ալ դուրս կը մնայ
մեր քննութենէն:

Պղնձէ դարը՝ Է—ԺԱ դարու գրականու-
թիւնը, առաւելապէս կը շեշտուի՝ իրերեւ միջան-
կեալ դարերու յունական լեզուի ազգեցու-
թեամբը կերպաւորուած հայերէն մը, որուն
գլխաւոր ներկայացուցիչներէն մին՝ այս անգամ
մեզի քննութեան նիւթ կը մատակարարէ, եւ է՝
ԳՐԵՒՆԻ ԱՐԴՅՈՒՆՈՒՄ¹:

Պիտի չսխալինք եթէ՝ “Ճովածաւալ հմտու-
թեամբ” գիտնական հայ մը անուանենք զԱ-

¹ Հայերէն լեզուի ժամանակին բաժանման համար
համեմատել՝ ի մէջ այլոց, մեր “ԱՐԴՅՈՒՆՈՒ-
ԹԵԱԿԱՆ ԱՐԵՆԱՆԱ, 1903, էջ 116—128. Կոյնութէս մեր՝ “ԱՐԴՅ-
ՅՈՒՆՈՒԹԵԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԽՆԴՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, 1903”:

գիստրոս, որ կը վկայէ իւր անձին համար, թէ կարդացած ու թարգմանած է իւր ձեռքն անցած ամէն գիրք, եւ իւր ծերութեան մէջ իսկ զբաղած է՝ հայ գրականութեան գանձը նորանոր գրութիւններով ճոխացնելու (Մագ. Թղթ. Կոստ. էջ 66): “Նոյնպէս պիտի չսխալինք՝ Դրդ գարու Անանիա Շերակացւոյն նման “գիտնական” անունը տալու Մագիստրոսին ալ, իբր իւր ժամանակին ամէնահմուտ եւ բանիքուն գրողներէն միոյն¹:

Բայց Մագիստրոսի անձին եւ ուսման վրայ ուսումնասիրութիւն մը գրել չէ մեր նպատակը, այլ մեր խորհրդածութեանց նիւթ պիտի մատակարարէ Գր. Մագիստրոս ուրիշ տեսակէտով:

Պր. Կ. Կոստանեանց՝ մեր գրագէտ բարեկամը, մեծ ծառայութիւն մը մատոյց հայ գրականութեան՝ հրատարակելով անցեալ տարի՝ Գր. Մագիստրոսի ծանօթ նամակները: 1869ին արդէն V. Langlois փափաք կը յայտնէր որ այս “կարեւոր նամակաց հաւաքածոն... տպագրուէր”, (տ. Անդ, էջ 60):

Այս նամակներէն քանի մը հատը հրատարակուած էր Մսերեանի, Էմինի, “Հանդէս Ամսօրեային, “Բազմավէպին, “Բանասէրի,,

¹ Ահա թէ ի՞նչպէս կ'որակէ զի՞նքը Victor Langlois' նամակներէն դատելով զի՞նքը. „Chacune de ses lettres renferme en effet des détails curieux sur les sujets les plus divers, et l'on ne saurait mieux qualifier notre auteur qu'en lui donnant le titre d'encyclopédiste,, Ext. Nr. 3, Journ. Asiat. 1869, էջ 3:

Հանդէս Հայագիտութեան՝ եւն միջոցաւ (առանքամասն տեղեկութիւններ այս մասին Պրկոստ.ի հրատարակութեան մէջ, էջ 247—8): Բայց ամբողջական նամակներու՝ այսպէս ըսենք՝ Մ-ի սուրբունութիւն Գիր+ Թողեացը ահա կատարեց Պր. Կ. կոստանեանց: Խօսուած է այս հրատարակութեան վրայ՝ ի մէջ այլոց “Հնդ. Ամսորեայի, 1910 (էջ 125—27) եւ “Բազմավէպի, մէջ 1910, (էջ 314) եւ 1911 Յունուար, (էջ 45—48¹):

1 Բայց կ'երեւայ թէ այս վերջին քննագատը ժամանակ ունեցած չէ՝ քիչ մը աւելի խորաթափանց աչքով նայելու Մագիստրոսի վրայ, որովհետեւ իւր “Ճաղարիան շեշտովը,, շատ կը նուաստացնե զՄագիստրոս. եւ պարզ “ցուցադրող,, այսինքն “ցուցամոլ,, մը ցայց կու տայ վինքը: Le style c'est l'homme եթէ ճշմարիտ է, պատճառը մը չունինք զՄագիստրոս “ցուցամոլ,, անուանելու: Քաջ ուսեալ զինուորականի մը միտքը չէր կրնար տղետ վարժապետի մը գրիչը գործածել: Լեզուին խրթնութիւնն իսկ անոր բնութեան մէկ յայտարար նշանն է: Խող Մագիստրոսի պէս հեղինակ ունենայինք, եւ զինքը հաւանովին կը պարզեւէինք ի փոխարէն Յօ վարժապետներ: Մենք կը հիանանք՝ եւ մեզի հետ ցայժմ մեզմէ յառաջ գրողներ: Մագիստրոսի մորթին վրայ, եւ քննագատ մը կ'ելլէ պարզապէս թշնամանել այսպիսի մատենատիր մը: Մեր պաշտօնակցին՝ կ'երեւայ շատ երիտասարդ խմբագիրը, անտեսած կը թուի իրմէ յառաջ գրողներու խօսքերը: Ահա թէ ի մէջ այլոց, ի՞նչպէս կ'որակէ զՄագիստրոս՝ Ար. Լասու. Եջ 41-2:

“Գրիփոր որդի քաջին Վասակայ, ելեալ եւ գնաց առաջի թագաւորին. քանզի այր իմաստուն եր եւ խելամուտ յզգ աստուածային գրոց, ՈՐՊԻԵՍ Թէ ԱՌ ԱՅՆ ՈՒՓ... եւ մեծարեալ ի նմանէ առնու զպատիւ մագիստրոսութեանը եւն:

Աւելցուր ասոր վրայ Ներսէս Շնորհալւոյ խօսքերը
եւ Գր. Մագիստրոսի գիտնական — լուսանկարը՝ ամբողջ
շծերով յերեւան կ'երէ :

Գր. Մագիստրոսի նամակներուն մէջ կան
այնպիսիներ [մանաւանդ չափաբերական նամակ-
ներէն], որոնք յունաբանութեամբ գրուած են,
եւ կան ոմանք, որոնք թէեւ յունարէն չեն, բայց
հայերէն ալ չեն կրնար համարուիլ, գոնէ հայ
բանասէրներու բոլոր գրաբարագիտութեամբն
ու աշխարհաբարագիտութեամբն - հեղշովն չեն
կրնար մեկնուիլ, այնչափ խրթին ու դժուարիմաց
են¹: Ասոնց մէջ գլխաւոր տեղը կը գրաւէ
“Գայաբանիոն” ըսուածն, որ Պր. Կոստ.ի հրա-
տարակութեան մէջ ԶԷ (= 87րդ) է:

Այս չափաբերական նամակն՝ Պր. Կոստ.ի
եւ Էմինի հրատարակութեանց մէջ, ուղղուած
է “Առ հեղզս յուսումն իմաստից” (էջ 238²),
իսկ Վիենն. Մատեն. 27րդ ձեռագրին մէջ, Պր.-

“Յոյժ իմաստուն եւ հանճարեղ եւ ներքին եւ ար-
տաբին ուսմամբ ներակրթեալ վարժմամբ ի մանկական
ախոց ... եւ պատուեալ յինքնակալէն եւ ի մէծամեծաց
պալատանն՝ ըստ արժանեաց քաջատոհմութեանն եւ ՀՍՏ
ՄԵԾԻՄԱՍՏ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՆ եւ ՀԱՆՁԱՐՈՑՆ,, Տես
Հ. Գար. Վ. Զարբհանելեան “Հայկական հին գոլրութիւն”
3 Տպ. ի Վենետիկ, էջ 575:

1 “Այս անձին [Մագիստրոսի] արդիւնքը պէտք է
անմռաց պահուի հայ մատենագրութեան մէջ, ո՛չ թէ իւր
անիմանալի լեզուաւ գրած ոտանաւորներուն համար, այլ հայ
մատենագրութեան մէջ իւր իրաւամբ աննման նամակներուն
պատճառաւ...” Տես Պալիսթ. ուսումնասիրութիւն, Հ. Յ.
Տաշեան, Վիենն. 1892, էջ 28:

2 Կը զարմանանք թէ զլր. Կոստ. ինչպէս կրցած է էջ
305 ըսել թէ Թղթի ճակատը գրեթէ տմէն ուշ “Առ հեղզս
յուսումն իմաստից” է նշանակուած: “Բանասէրն” գոնէ
տեսած ըլլալու է: Մեզի ծանօթ 5 բնագիրներէն միայն Զին
մէջ այսպէս է:

Նորայրի՝ “Բանասէրին մէջ 1900ին հրատարակած ուսումնասիրեալ բնագրին, նոյնպէս Անտոնեան Հարց¹ ձեռագրին մէջ կը կրէ այս տիտղոսը. “Բան իշտուասիրական, զոր ասոցեալ է մէծէ ինչպատճային Գրիդորի Մահիսորը ու անհաջողությունը անուն (կ'ուզէ ըսել ի՞ր անուն վրայ կը դառնայ այս նամակը):

Ինչպէս քիչ մը ետքը պիտի տեսնենք, այս նամակն ուղղուած է “Կէրտէս յոյն դպրէն հասցէին (Մագ. Կոստ. Էջ 109, իսկ Վիեն. ձեռ. Էջ 128):

Արդ այս նամակն իբր “Հանելուկն մը, իբր անհասկանալի գրուածն մը նկատուած տարիներէ ի վեր, բախտն ունեցաւ առարկայ դառնալու Պր. Նորայրի ուշադրութեան, որ՝ ինչպէս ինքը կը պատմէ, առաջին անգամ ինքն ալ քաշուած չէ “անիմանալին համարելու զայն՝ իրմէ յառաջ այս նիւթիս վրայօք գրողներուն հետ միաձայն (տ. “Բանասէրն անդ). բայց յետոյ յաջողած է՝ այս նամակին մէկ մասին լուծումը գտնելու՝ նոյն իսկ Մագիստրոսի ձեռօք եղած:

Փութանք ըսել ուրեմն՝ ամբողջութեան չէ
լուծումը:

: Մեր խնդրանօք հաճած է ընդօրինակել յատկապէս այս առթիւ եւ զրկել մեզի 1910ի վերջերը՝ Ա. Հ. Ի. Վ. Արագեան, որուն հրապարակաւ մեր նորհակալութիւնքը: Նոյնպէս առիթ ունեցանք համեմատելու Միւնիէնի՝ Մելքոնեան օրինակը, զոր յատկապէս՝ այս առթիւ, բերել տուինք Արքունական մատենադարանին երկրորդ տեսչն ազնուութեամբը:

“Գամագտականը, կազմուած է ծայրա-
նուն = acrostiche երկու կտորներէ, որոնց
սկզբնատառերը կը կազմեն “Գ Ր Ի Գ Ո Ւ
Մ Ա Գ Ի Ս Մ Ր [Ա] Ո Ս Ո Ր Ա բառերը¹: Ամբողջը
15 անհաւասար տուներէ (հատուածիկներէ) կը
բաղկանայ: “Գրիգոր, բաղկացեալ է 6 տու-
ներէ, զորոնք մեկնած է արդէն ինքն Մագիս-
տրոս, բայց այս մեկնութիւնն անծանօթ էր
մնացած ցայժմ՝ ինչպէս իրաւամբ կը դիտէ
Պր. Նորայր, բանասէրներէ, եւ ինքն՝ Պր. Նո-
րայր, առաջինն եղաւ որ այս մեկնութիւնը յե-
րեւան հանեց: Իսկ յաջորդ “Մագիստրոս,
ծայրանունը կապող 9 հատուածիկներուն հա-
մար՝ “անյայտ է գեռեւս, կ'ըսէ. հնար է թէ
գտնուի եւ այն ի լաւագոյն ձեռագրին (Բանա-
սէր, 120):

Պր. Կոստանեանց իւր հրատարակութենէն
օրինակ մը նուիրած ըլլալով եւ մեզի, ուստի անդամ սկսանք կարդալ այս յետնագարեան
համարուած մատենագիրն ալ՝ բառաքաղը ընե-

¹ Անձիւդ տեղեկութիւն մը կու տայ հոս V. Langlois: „Lettre en forme d'acrostiche que Grégoire écrivit sur les diverses syllabes! de son nom, ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳԻՍ-
ՏՐՈՍ: [ՄԱԳԻՍՏՐՈՍ իւր անուան կազմիւ ուստի սկսած է
այս նամակը, բայց իւր ուստի այլուր ՀՅԱՆԻՇՐԸ բնա-
գործ չունին այս նամակին մէջ:] C'est une pièce complètement
illisible et qu'il est impossible de traduire (կը հաւատանք!). Car elle roule entièrement sur des jeux de
mots qui n'offrent aucun (հիմայ պիտի կարենանք ըսել
offrent un!) sens raisonnable en français,. Mémoire sur
la vie et les écrits du Prince G. M. [ext. d. J. As. զոր յի-
շեցինք վերը] էջ 28:

լու համար։ Երբ այս “Գամագտականին” հասանք, նախընթաց քանի մը կարճ չափաբերականներու նման, “ծիծաղելին երեւցաւ մեզի եւ պարզապէս կարդալով անցանք՝ տեսակ մը ռամկական “թռչնոց լեզուն համարելով։ Բայց Պր. կոստանեանցի ծանօթութեանց մէջ նշանակուած գտնելով Պր. ‘Նորայրի ըրած գիւտը, ինչպէս բնական է՝ հետաքրքրուեցանք։ բացինք “Բանասէրը, եւ վեր ի վերոյ համեմատութիւն մը բաւական եղաւ համոզուելու համար թէ Պր. ‘Նորայր հանած էր Մագիստրոսի ձեռօք զԿրիգոր՝ Խաւարէ ի լոյս աշխարհ, անծանօթ բեւեռագրութիւն մը լուծած էր։ Քանի մը կէտերն ի բաց առնելով՝ զորոնք յետոյ պիտի տեսնենք, ընդունելի էին Պր. ‘Նորայրի համառօտ պատճառաբանութիւնները։

Բայց “Շնար է թէ գտնուի եւ այն ի լաւագոյն ձեռագրին խօսքը՝ զոր գրած է Պր. ‘Նորայր, յայտնի կը ցուցնէին որ նամակին մնացեալ 9 հատուածներն, անհասկանալի հայերէն մը նկատուած ըլլալով՝ շատ ճարտարօրէն անմեկնելին, կը ստորոգուէին՝ նոյն իսկ Պի. ‘Նորայրի կողմանէ, եւ կը յետաձգուէր ասոնց մեկնութիւնը — ad calendas graecas. Մենք չուզեցինք այս “լաւագոյն ձեռագրին, գիւտին սպասել ուզեցինք մեր հայերէնի ունեցած փառնաքի ծանօթութեամբ ոտնարձակ ըլլալ այս խոռուացեալ խրթնացեալ թփուտքի մէջ. թափանցել ուզեցինք Մագիստրոսի մոտացը՝ եթէ ոչ ամբողջովին եւ ըստ ամենայն մասանց, գոնէ

մասնակի եւ իրը փորձ, մեր քննութեան իրը
մանրացոյց առնելով՝ մեր ձեռքը՝ նոյն իսկ Մա-
գիստրոսի աճն ու բառամիջերքը։ Պր. Նորայրի
նախագիւտ յայտնութիւնն այս նամակին առա-
ջին մասին լուծմանը, գրգոեց մեր ճաշակը՝
գոնէ երիբորդին գտիչ ըլլալու պատիւը մեղի
սեպհականելու։ Յաջողեցանք։ — —

Առ այս գինաւորաբար 3 շարժառիթ
ունեցանք։

Նախ։ Պր. Կոստ.ի էջ 283 մէկ խօսքը.
“2Ե, 2Զ եւ 2Է (մեր քննութեան առած
87րդը) թղթերը յատկապէս նշանակութիւն-
ունին Հայոց լեզուի բառարանի համար, նոքա-
իրենց մէջ պարունակում են հնացած եւ վա-
ղուց գործածութեան մէջ չեղած բառեր, որոն-
քում նետուչուելք են։, Ահաւասիկ այս նետո-
ւչուելք բառերէն գոնէ քանի մը հատը լուսաւո-
րելու համար՝ ամբողջացնել ուղեցինք առ այդ
դոյն ‘‘Գամագտական, նամակին լուծումը։ Եւ
իրօք պիտի տեսնեն՝ այսպիսի նիւթերով շահա-
գըրգուող բանասէրք՝ մեր մանրախոյզ խու-
զարկութեանց մէջ, թէ՛ շատ մը բառեր լո-
ւուրուեցան, շատերուն իրանիւնն յեւն որո-
շուեցաւ, շատերուն իմաստն ուղղուեցաւ։ Եւ
որպէս զի անսայթաք ընթանանք մեր քննու-
թեան մէջ՝ չքաշուեցանք հոն, ուր նոյն իսկ
մեղի տարակուսելի կ'երեւային մեր մեկնու-
թիւնները, հարցական նշանով մը՝ հմտագու-
նից ճաշակն — արթնցնելու։ Փութանք ըսելու-
քանի մը հարցականներու (7—8) օգնութեամըը

ՔՐԵՄԻ ամբողջութեա լուծութեան համարուիւ
9 հաստութեան ալ՝ էիր 40 դու:

Երկրորդի: Գիւր մ'ընել յաջողեցաւ
մեզի. եւ այս — գրական գիւտը տեղ մը յիշա-
տակուած չէ ցարդ. այս գիւտն է՝ Մաքիսուրու-
մետեւուն է յոյն կատակերգակ Արքունիունէու¹
գրութեանց, եւ զօր՝ այս “Գամագտական, ին
մէջ յանունէ կը յիշատակէ: Բայց երբ “Հե-
տեւած” է կ'ըսենք, չենք իմանար թէ ամբող-
ջապէս օրինակած է այս “Գամագտականը”
Արիստոփանէսէն (որուն ծանօթ է ինքը նոյն իսկ
Նուռակ գլքէն էջ 62), այլ գրելու կերպը, դե-
ղագէզ բառեր շեղջակուտելը, բառերու “երկ-
դիմի”, նշանակութիւնները, գրութեան դար-
ձուածքներն եւն կը ձեւէ Արիստոփանէսին կա-
ղապարին վրայ: Ստոյգ է, Մագիստրոս չունի այս
յոյն կատակերգակին գրչէն ելած 1, 2 նոյն իսկ
3 (կարճ) տուերէ բաղկացեալ երկայն բառեր,
որոնք ամբողջ նախադասութիւններ կը պարու-
նակեն, բայց ունի այս կատակերգակին բառա-
խաղերը:

Երկու փոքրիկ նմոյշներ կրնան գաղափար
մը տալ. ազատ կը թարգմանենք Արիստոփա-
նէսի “Հաւեր”, կատակերգութենէն (Ա. Արար.
67 տեսիլ).

¹ Յունարէն՝ ‘Ազուտօփանηս, Քրիստոսէ յառաջ
450ին ծնած ամենէն երեւելի յոյն կատակերգակը: Մեզի
հասած կատակերգութիւնները կարդալու է մարդ՝ սրա-
մուութիւն, երդիմանք, բառախաղ, բառակոյտ, կանգնաշափ
երկայն բառեր կերտելու արուեստը սորվելու համար:

“Օ՞ն ի մարտ, փոյթ, կտուցն ի գործ, մի տառ
տամաիր,

Ցտէ, կռուէ, կտցէ, կեղէ, զարկ խեցին նախ
երկուքին:

Զի՞ յիշեցներ Մագիստրոսի՝ “Ճրդեալ,
Ճեքեալ, անհոյծ ոգեալ, յառեալը. կամ...
“Խանրեալ, մանրեալ, յարազինեալ, իսկոյն յա-
հրեալ” (Էջ 237) բառակոյտը:

Բայց Կիրակոսի եւ Մագիստրոսի մլցու-
թիւնն աւելի լաւ կը պատկերացնէ Արիստոփա-
նէսի “Գորտեր” կատակերգութեան դ. Արար-
շդ տեսիլը, ուր Եւրիպիդէս եւ Էսկիւզոս (մենք
պիտի ըսէինք՝ Կիրակոս եւ Մագիստրոս)՝ բա-
նաստեղծութեան մրցանակն իրարմէ յափշտա-
կել կը ճգնին՝ Դիոնիսիոսի առջեւ. այս դար-
քնուած երկարաձիգ “բառերու — ամպրոպայոյզ-
քին” առջեւ աշակերտ կը մնայ դեռ Մագիս-
տրոս:

Կ’ըսէ Եւրիպիդէս (Էսկիւզոսի համար).

“Ես զինքը լաւ ճանչնամ, արդէն թափանցած
իւր ներքնոյն,

Գաղանաստեղծիչ մըն է, Հպարտաբան դունչ
մը,

Քերան մ’ունի՝ սանձէ, կոպանէ, փականքէ թա-
փուր,

Հսկայ շաղփաղի մը, ...”

Էսկիւզոս (Եւրիպիդէսի համար).

Ստուգիւ, ով ագարակագիցուհւոյն¹ որդի դուր
դուն կը ժամանակագիւղաք, դուն աման շաղփաղ-
փութեանց,

Դուն հուրացիանառարեղծ, դուն +րջանառարուսի,
Արդ տուժես պիտի ծաղրանքներդ եւն:

Աւելցուր ասոնց վրայ (ինչպէս վերն ըսինք)
1, 2, 3 եւն տողերով երկայն բարեփառացրու-
ցանկը եւ կը գտնես Մագիստրոսի վարպետը...:

Մագիստրոսի բառերն ու ոճերը քննած
ատեն պիտի անդրադառնանք հարեւանցի իմ՝
Արիստոփանէսի այն դարձուածքներուն վրայ,
որոնցմէ ներշնչուած է Մագիստրոս:

Մենք բնաւ չենք զարմանար այս նմանու-
թեանց վրայ: Յունական ուսմամբ մնեալ Մա-
գիստրոս, ‘Անյաղթեանց’, յունատիպ լեզուի
— դարբնողներուն մէջ՝ քաջ պարագլուխ-
ներէն մին կը ներկայանայ: Երբեմն յունական
թարգմանութեանցը մէջ այնպէս բառացի կառ-
շած է իմաստին, որ առանց յունարէնի՝ հայե-
րէն գրածն հասկնալ գրեթէ անհնարին է: Այս
կարգէն կրնայ համարուիլ “Պղաստոնի իւնաս-
տասիրի Տրամախօսութիւնք, Ելթիփոռն,
Պաշտպանութիւն Սոկրատայ եւ Տիմէոս”
(Վենետ. 1877, հրտրկ. Հ. Ա. Սոքրեան,
էջ 1—174). “Պղաստոնի տրամախօսու-
թիւնք յաղագս օրինաց եւ Մինովս,, (Վե-
նետ. 1890, հրտրկ. Հ. Գ. Զարբհանէլեան,

: Ակնարկութիւն Եւրիսեփէսի մօրը, որ բանվարու-
յանութիւննէ մըն եր:

Էջ 1—477): Աւելի գիւրահաս հայերէնով
մը գրուած են “Տաղասացութիւնք Դրիգորի
Մազիստրոսի Պահլաւունոյ., (Վենետ.
1868, Էջ 1—94 (Էջ 95—99 Խրթին):
Նոյնպէս “Սորագիւտ պատառիկ ի գրոց
տարերաց երկրաշափութեան Եւկլիդեայ,,
 (“Քզմվա.,” 1884, Էջ 30—34):

“Գամագտական,, նամակն է հագներգու-
թիւն (հագն. = կատակերգութիւն Առիստ.
Գրիչ, Էջ 1), բայց Մագիստրոսի չափերով, որոնց
մենք՝ կը խօստովանինք, չկըցանք առ այժմ
խելք հասցնել. շատ ալ չզբաղեցանք այս խըն-
դրով, որովհետեւ անհրաժեշտ կարեւորութիւն
մը չունի նամակին մեկնութեան համար: Ասդին
անդին կարելի եղաւ “մեծավերջեան վեցաշափը,,
նկատել, բայց որոշակի հատու վճիռ տալէ կը
վախնանք: Եթէ մեր քննելի առաջին հատածն
իսկ քննութեան առնունք, մեր ըսած չափն կեր-
պով մը յերեւան կու գայ, բաց ի 1—2 ոտ-
քերէ. այսպէս.

Մատիր գու առ
մակագրութիւնս անմոմոմոշական
Միւտ[ե՛]լով մագնին
Եւ զմակ անկեալ բըրչք առ մարդ
Յորում յուզում յարաքհուն ...

“Ակատելի են “մակագրութիւն, անմոմո-
շական, միտելով, յարարհուն, բառերու չա-
փերը: Որոշակի եւ վճռաբար այն ատեն կարելի
է խօսիլ, երբ վերջնականապէս վերականգնենք

բնագիրն եւ այս տեսակէտով՝ քննենք. առ
այժմ “ընդ խաւար խարիսափել”, պիտի ըլլար։
Տաղաչափութեանմէջ հմտագոյններու ասպարէզ
բացուի թերեւս այն ատեն՝ Մագիստրոսի բոլոր
տաղաչափութիւններն ալ յաջողապէս մեկնելու։

Ինքը՝ Մագիստրոս, քաջ տաղասաց, տա-
ղաչափ, բայց իւր տաղաչափութեան վարդա-
պետութեան մէջ իսկ՝ խրթնաբան։ Էջ 31—33
ունի ոտանաւոր մը որ կրնայ մեկնուիլ 8 կամ
16 ոտքով, եթէ երբեմն առաջին բառին վեր-
ջին վանկն երկարելով իրու չորս ոտք նկատենք
(այս ըսել կ'ուզէ շարամանեալ ամանակօք
Երևացեալ, ասութեամբը)։

“Ողնափայտ սա Քսիւսութրեայ,

Նոր նաւելոց ի բարութեան։

Սա ներկեալ երկորակեան,

Կարմրակերտիւ լուսափայլեան։”

Բայց յանդաւոր է այս ոտանաւորը, ու-
րեմն չենք կրնար չափական նկատել։ Արդ տե-
սէք թէ ինչ վարդապետութիւններ կ'ընէ Մա-
գիստրոս... “Քանզի ոյնք քաջաց է եւ բերէ
քաջալորակս այս զկնի բազմամանակացն աւար-
տեալ մեծավերջութեամբ, վեց անկեամբք յան-
կաւորեալ քառիւք ձայնաւորօք՝ ոյիւ, նէւնիւ,
եւիւ, ոյիւ¹. իսկ երկու բաղաձայնիւք՝ նոյիւ,
նշիւ եւ յօդաւորեալ է նշիւ եւ բախեցեալ

¹ Ըստ Վիենն. ձեռագրի. իսկ Պ. Կոստանեանց ունի
այբիւ, ենիւն այս փոփոխութեան կարեւորութիւնը քիւ
մը ետքը կը տեսնենք։

Այսիւ, բաղառութեամբ [Վիեն՝ քաղառութեամբ] Եւիւ, այբիւ եւ վարատմամբ այիւ, Հիւնիւ, միոյ երկամանակաւ եւ միոյ սըղիւ եւ երկուց ձայնորդաց (էջ 33): Թերեւս ընթերցողն ալ առաջին տեսութեամբ՝ այս խառնածայն բառակոյտէն բան մը հասկցած չէ, Տէղու մէն պէս, բայց ուշագիր քննութեամբ կը մեկնուի այսպէս. օրինակ առնունք մեր յառաջ բերած երկու տողերը. «մեր ոտանաւորը՝ ըսել կ'ուզէ Մագիստրոս, քաջերու կորովութիւն [ոյնք] է, եւ շատ մը ամանակներէն ետքը մեծավերջութեամբ քաջ կ'ոլորի, վեց անկեամբք = վեց տողերով, վերջացած չորս ձայնաւորներով (օրինակ առնունք՝ բարութեան բառը) այիւ, Հիւնիւ, Եւիւ, այբիւ (= բարութեան). իսկ երկու բաղաձայններով, Բոյիւ եւ Նոյիւ (= բարութեան). յօդաւորեալ [= վերջացած] է Նոյիւ (= բարութեան) եւ բախցեալ (= կրթնած կամ սկսած) Բոյիւ (= բարութեան), բաղառութեամբ՝ [փաղառութեամբ, զոր կը մեկնէ Արիստկ. Գրիչ = շրջառութիւն, պատառութիւն] Եւիւ եւ այբիւ (այսինքն՝ Ռ եւ Հ իրենց մէջ կ'առնուն էն ու ոը (= բարութեան), եւ վարատմամբ [= դուրս ձգելով] այիւ, Հիւնիւ (= բարութեան), մէկ երկամանակով (= բարութեան) եւ մէկ սղմամբ (= բարութեան = միայն Հիւնին ձայնը սղելով) եւ երկու երկրաբառներով (= բարութեան):

Մեր գիտցած տաղաչափութեան մէջ այսպիսի՝ գրերու եւ տառերու նուրբ հաշիւներ

չկան, բայց ինչո՞ւ Մագիստրոս անուանուեր է մեր Գրիգորը...: Կ'երեւայ թէ որոբոցն (ըստ Վիեն. ձեռագրի, իսկ Պր. Կոստ. տպած է էջ 33 “Եբայեցն”) բանաստեղծներ շատ սիրահար էին այսպիսի ճղջիմութեանց, եւ նկատելի է՝ Գրիգոր Մագիստրոս այս ալ գիտէ:

Եթէ այսչափ խօսեցանք հարեւանցի՝ Գ.ր. Մագիստրոսի տաղաչափութեան վրայ, պատճառն այն է որ մեր քննելի նամակը տաղաչափական գրուած մըն է: Մեր միտքը չեր զՄագիստրոս նկատել իբրեւ տաղաչափ, ապա թէ ոչ պիտի ստիպուեինք երկարաբանել այս քաջ վարպետին վրայ՝ իբր բնապատում, իբր աստեղագէտ, իբր բժիշկ, իբր զինուորական, իբր փիլիսոփայ, իբր աստուածաբան, եւ ի վեր քան զամենայն՝ իբր աստուածապաշտ ազգասէր մը:

Երրորդ շարժառիթն է այն պարագան, որ ուղեցինք խաւարին մլդութենէ ի լոյս հանել երկու ձեռագիր բառագիրքեր, որոնցմէ մէյ մէկ օրինակ ունինք մեր մատենադարանին մէջ: Առաջինն է ընտրելագոյնը (մեր մատենադ. Թիւ 337, 8ուցակ, Հ. Յ. Տաշեան) “զոր արարեալ է մեծ վարդապետին Վարդանայ ի խնդրոյ թագաւորին Հայոց Հեթմոյ (էջ 5). ունի 3 մաս, առաջինը՝ քերականութիւն, երկրորդը կը մեկնէ՝ Արիստկ. Գրչի բառահաւաքոյթը “յօրէն(ս) եւ ի մարդարէս եւ ի նոր կտակարանս թարգմանեալ եւ մեկնեալ յերայեցւոցն ի յոյնս: Եւ ի յունէն ի հայ եւ կարգաւ,, (էջ 137). երրորդը, ընդարձակագոյնը, “Այս բառք քերթողականք,

վասն չափոյ հոմերական տաղիցն։ Վասն զի քերթողական արհեստքն չափաբերական են եւ չափով վարին,, (Էջ 159):

Իսկ երկրորդն է թիւ 41 ձեռագիրն¹, որ բառական ընդօրինակութիւն մըն է տպագիր օրինակէ մը։ Համեմատութեամբ առաջնոյն (Վարդանայ), շատ սխալագիր է, թէպէտ քիչ մ'աւելի ընդարձակ, նոյն իսկ տպագիրը շատ ետ կը մնայ իտեւու բուռերու նշանութեան կողմանէ Վարդանայ բառագրքէն։

*A 33836
22.800*

Ընդհանրապէս զՄագիստրոս հասկնալու համար այս բառագիրքերն էնցուն են։ Թէ Հայկացեան բառագիրքն եւ թէ Ստ. Խոչքա եւ թէ Պր. Նորայր գործածած են այս բառագիրքերն — մին՝ մէկ հատը միայն, իսկ ոմանք երկուքն ալ։ Պր. Նորայր իւր մեկնած 77 բառե-

¹ “Ցուցակին, Հեղինակին՝ Հ. Յ. Տալեան, այս ձեռագրին վրայ խօսած ատեն կը համեմատէ զայն 1728ին կ. Պոլիս տպատաճ Երեմիա Ա. ի բառագրքին հետ եւ գրչութեան ժամանակին նկատմամբ՝ կը դժուարի մեկնութիւն մը գտնել։ Եւ սակայն շատ դիրին է մեկնութիւնը։ Մերունեցած ձեռագիրն օրինակուած չէ 1728ի ապագրութեան վրայէն, այլ 1698ին “Ի Յալիկօսնայ քաղաքի, եղած տպագրութեան վրայէն։ Համեմատեցինք անձամբ, բառ առ բառ նոյն է։ Հետաքրքրական է ձակատը։ “Բառ գիրք Հայոց արարեալ ի Սուրբ Էջմիածին Երեմիայ Վարդապետէ։ Եւ ես Սարգիս Եպիփառուատարեալ, եւ զբառ աստուածաւունչ գրոցն ընդ սմա միաւորեալ։ Որ եւ ընթերցողացն Աստուածաշունչ գրոց բաւական է լիով։ տպագրեցաւ ի Հայրապետութեանն Տեառն Կահապետի Կաթուղիկոսի ամենից Հայոց։ Ի Յալիկօսնայ քաղաքի։ Ի թվականութեանս Հայոց ռճիւէ, յունիս ժ. է. ի թվին Փրկչին 1698-յունիսի ժ.։

ըուն գժուարագոյնները 44—5 հատ, ըստ մասին
գտած է “Յաղթող”, նամակի մեկնութեան մէջ,
եւ ըստ մասին այս բառագրոց մէջ, բայց որչափ
կրցանք գուշակել, ոչ ուղղակի, այլ Հայկա-
զեանի միջնորդութեամբ։ Եւ բնականն ալ այս
էր արդէն։ Սակայն “Դոցն ինչ օժանդակեալ ի
քերթողական բառից Արիս. Գրչի”, (“Բանասէր”,
124) ասութենէն կը վախսանք թէ այս բառա-
գրոց կարեւորութիւնը նսեմանայ։ Ընդհակա-
ռակն, մենք չենք քաշուիր ըսելու թէ՝ մա-
նաւանդ “Գամագտական” ին երկրորդ մեր քննելի
մասին համար՝ շատ մեծ կարեւորութիւն ու-
նին այս բառագիրքերը։ Պիտի ըսէինք նոյն
իսկ աւելին. եթէ պակսէին այս բառագիրքերն,
ստուգիւ անմեկնելի պիտի մնային “Գամագտա-
կան” ին շատ մը բառերը։ — Վկայութեան կո-
չած ատեն առաջինը պիտի համառօտագրենք
ԱԳՐ. = Արիստակէս Գրիչ. իսկ երկրորդը՝
ձեռագիր կամ տպագիր (1698ինը) պիտի նշա-
կենք՝ Երմ. = Երեմիա Վարդապետ։

Նոյնպէս հոս գիտել կու տանք որ Պր.
Նորայր ըսած ատեն պէտք է հասկնալ “Բանա-
սէր, ի 1900 թուին մէջ տպած ուսումնասիրու-
թիւնը, պիտի համառօտենք՝ ՆԲ = Նորայր ի
“Բանասիրին։ Պր. Կ. Կոստանեանցի հրատա-
րակութիւնը պիտի նշանակենք Մկս = Մագիս-
տրոս՝ Կոստանեանցի հրատարակութիւն. Էմ. =
Էմինեան. Անտ. = Անտոնեան Հարց ձեռագրի
ընդօրինակութիւնը. Վիեն. = Վիեննական
Միսիթարեանց մատենադարանի թիւ 27 Մա-

գիստրոսի ձեռագիրը: ԱՌ. = Ստեփան Ռոշ-
քայի ընդարձակ ձեռագիր բառագիրքը, մեր
մատեն. Թիւ 6. ՀԲ.Ռ. = Հայկազեան բառա-
գիրքն երկհատոր: Ի մատենագրութենէ էջ-հա-
մբակ յառաջ բերուած օրինակները մեր ան-
ձնական հաւաքածոյքէն են, թէպէտ գտնուին
անոնք երբեմն ՀԲ.Ռ.ի մէջ ալ. իսկ ուր որ իջա-
համար չենք նշանակեր՝ նշան է թէ ՀԲ.Ռ.ի դի-
մած ենք: — —

Գրիգոր Մագիստրոսի այս նամակին լուծ-
մանը չմիրճած, ներուի մեղի դիտողութիւն մը: Որ-
շափ կարեւոր ծառայութիւն մատոյց հայ գպրու-
թեան՝ Պր. Կոստանեանց այս իւր հրատարա-
կութեամբը, այնչափ ալ իւր վրայ կը ծանրա-
նայ պարտք մը՝ իւր հրատարակած բնագիրը
լաւ մը սրբագրութեան ենթարկելու, նշանակե-
լով ձեռագրաց նոյն իսկ մանր տարբերութիւն-
ները: Ըատ բան կայ ճշգելու, թէ հասարակ
բառեր, թէ յատուկ անուններ, թէ ամբողջ
դարձուածքներ: Իւր գրքին կցած ծանօթու-
թիւններով քանի մը հատն ուղղագրած է,
բայց հարիւրապատիկը կը մնայ դեռ սրբագրու-
թեան կարօտ: Թէ մեր քննութիւններն ալ պիտի
դիւրացնե՞ն այս սրբագրութիւնը...:

Բացուած է մեր առջեւ այլ եւս ճամբան՝
Մագիստրոսի «Գամագտականը», ձեռք առնելու:
Ահաւասիկ ուրեմն ուստի զոր բառ առ
բառ յառաջ կը բերենք «Բանասէր», թերթէն,
միայն գրութեան կերպը կը փոխենք մեր ըն-
տրած մեթոդին համեմատ, այսինքն ուստի ուսու-

կը ներկայացնէ Մագիստրոսի բնագիրը, իսկ
անոր տակը՝ իբր երկրորդ դուռ, կը գրենք նոյն
Մագիստրոսի մեկնութիւնը։ Թուերով շուրջ հա-
մասաւոր յառաջ կը բերենք բառերու նշանակու-
թեանց մեկնութիւնը, զորոնք տուած է Պր. Նո-
րայր։ Ամբողջական լուծման համար հարկ ան-
հրաժեշտ է այս յառաջբերութիւնը։ այս մասն
ամբողջ մանրամասն ուսումնասիրել ուզողը կը
զբկենք “Բանասէր, ի նոյն թուին։

Բան իմաստասիրական զոր առացեալ է
մեծի փիլխոփային՝ Գրիգորի Մագի-
ստրոսի Պահլաւունոյ յիւր անուն (Նմկ.
2Է. Մկս. Էջ 237.)

Համեմատել մեկնութիւնը Առ Կիրակոս յոյն
դպիր (Նմկ. ԽԷ. Մկս. Էջ 109)։

1.

Դամագոտական զեղազանամ¹ շոհացեալ²
Յ-Ն-Ռ-Ռ-Ն Հ-Ե-Լ-Ս-Ք-Ա-Ն Տ-Ե-Բ-Ե-Լ՝

քեզ յայդմ պատահեալ — * տառի³,
+Ե-Լ յ-Ռ-Ջ պ-Պ-Ա-Ե-Լ [Տ-Ր-Վ-Վ-Ջ-Ե-Լ] Ք-Ճ-Ք***

տարակոյս տատանական տրոհել⁴ զտար-
ո-ր-ո-վ-ո-ւ-ե-լ-Ն Պ-Պ-Պ-Ա-Ն-Ե-Մ — Ն[Բ-Ա-Ջ-Ա-Ջ]

* Երբեմն բնագրին կամ մեկնութեան մէջ տես-
նուած քծերը նշան են թէ կամ առաջնոյն կամ վերջնոյն
մէջ համապատասխան բառը կը պակսի։

** Համաձայնցնելու համար կարգը փոխեցինք. պիտի
ըլլար՝ “պատահեալ քեզ [մարտուցեալ] յայսմ դծի”։

քեղունն կասկածանս՝ տորբանելով⁶ սեւե-
սուսպառէ իւսէն վարդութեաւ—

ուզոյն⁶ իմն ածեալ, — — լպրծական
— և գ աւեւ, [աւեւ վեց] շուշու-

փայտութեան⁷ — — անկառու-
սուց [անկառութեաւ է ե-] անիւ-

ցական վազից անընթացը [=անսիթեցը?]
չը բնացից անուն։

1. Գեղազանամ ձեւը պէտք է պահել. և ո-
րովհետեւ “գեղանամ” հոս անիմաստ է,
եւ ՆԲԻ իմր ապացոյց բերած “Մրգուզի”
հատուածին մէջ գեղանամ ունի թէ Մկս.
Էջ 236, եւ թէ “Տաղաչափութիւնք”
(ԱԵՆԵՍ. Էջ 96.). Բ. բաց ի այս խնդրա-
կան տեղերէն ոյլու չի յիշուիր այս-
պիսի բառ մը. է. թէ ՀԲՈ. (որ չի գիտեր
“գեղանամ” բառը, բայց շատ առումներով
կը յիշէ “գեղազանամը”) եւ թէ ԱԳՐ. (Էջ
174ա) եւ թէ ԵՐՄ. (Էջ 63) կը յիշեն
գեղանամ = վայելու. եւ դ. չորս վանկով
“գեղազանամ” համեմատ է՝ 2րդ, 3րդ,
5րդ տուներու երկրորդ բառին շափին։

2. Շոհանամ = ճիմիմ. Ճիշդ է, բայց Ճիշդ
չէ ապացոյցներէն մէկը, իր թէ Քերթողական
բառք միայն ՇՈՒԵԼ = նշանակու-

- թեամբ կը յիշատակեն. Երմ. կը յիշատակէ
բաց ի շնէլ = վուելէ՝ նաեւ “շոհեցեալ
= յաղթեալ. շոհանալ = ճոհճոհանալ,
Ճոխանալ։ Արդէն գիտենք որ յաղթողին ճե-
մելը՝ մեր հասարակ ճեմել = քայլելը չէ։
3. Տառ = Գիծ. բայց աւելցնելու ենք (եւ այս
չէ մեկնուած) որ երկուքն ալ համապատասխան կը
նշանակեն։
4. Տրոհել = որոշել, զատուցանել, կը
յիշուի իրը “որոշել” Երմ.ի մէջ։
5. Տորբանական = վարդապետական նշա-
նակութիւնը կը գտնենք Մկո. էջ 5 “սակո
տորբանականին Տրոքոնեայ ասելով”, նոյնպէս
էջ 134. “տիրապէս տրամադրութեան տոր-
բանականդ ի քէն տոգեալ։ Արդէն մտադիր
եղած է ասոնց ՆԲ։
6. Մեւեռագոյն = Պնդագոյնս, հաստա-
տագոյն։
7. Փայառութիւն = Ոտնառութիւն։
8. Անընթացք = Անուղի։ Զեռագրաց “ան-
սիթեցք”, Գոբոն գրչութիւնը ուղեղ չենք
համարիր, եւ “սիթեցք”, իրը “Ճամբայ, ուղի”
կուահուած բառին հետ ջնջելը լաւագոյն կը
կարծենք, ։ անսրութացք = անևնթացք
բառ երուշատնմանութեանն համար է. նշանա-
կութեան ճշգրիտ համաձայնութեան պատ-
ճառաւ, եւ է. ոչ յունարէնի եւ ոչ պարս-
կերէնի մէջ՝ նման հնչմամբ “ուղի” նշանա-
կութեամբ բառին գոյութեան վկայութիւն

չգտնելով, լաւագոյն կը համարինք՝ փոխա-
նակ հարցական մաւելցնելու՝ անդոյ բառը
ջնջել:

2.

Բարովական¹ աշառոթեամբ փարազրա-
օքու-նե-մբ բարի բար-

կան պուետեալ տարակացուցանեմ, զի
բան-ու-դե-լ բաժ-ա-նե-մ, զի

տարիասցիս տարախորհ. քանզի շորա-
ք-ք-ս-ո-ւ-ցի- ու-դի-ո-բ-ո-ր, +ո-ն-շ- շ-շ-մ-ր-

մաղատական² իմ՝ տախտակ տողորել³
ո-ո-ո-ո-ն է- հ-ո-ո-ո- բ-ա-ն-է-լ,

ախորժ խուզման — անխորի, քանզի
ք-ք-ս-ո-ւ-ցի- ու-ն-ո-ն է- ու-դի-ո-ե-լէ, +ո-ն-շ-

կոպանեալ⁴ ծղխնի⁵:

րե-է-է-է-լ- ու-ն-:

1. Բարով = զօրաւոր, բարացեալ = զօ-
րացեալ:

2. Ըստ իմաստին աւելցուցած է ՆԲ. շն, եւ
պէտք է պահել: Դիտել կու տանք հոս,
որ ԳՐ. Մագիստրոսի գրուածքներուն մէջ՝
հայցականը փոխանակ ուղղականի, սովորա-
կան երեւոյթ մըն է:

3. Տողորել = զանձել: Պէտք է ջնջել - բռնել
 ձեւը որ կայ եւ վիեն.ի մէջ, միւս ձեռագիր
 ու տպագիրներն ունին տողորել, որուն դան-
 յել, “մթերել” նշանակութիւնը շատ դժուա-
 րին չէ գուշակել: Եւ պէտք է կերպով մը
 դայն “տոգորել”, ենթադրել հոս. տես պատ-
 ճառը (10 հատ. 4 թիւ):
4. “Կոսկանեալ” բառին համար ՊԾ. “Նորայր
 “Ոսկեգարու” բառ է կ'ըսէ: Մեր գիտցած
 ոսկեգարը՝ այսպիսի “կոսկան”ներէ, “կո-
 պար”ներէ ազատ է: Ակցօր.ի մէջ էջ 66,
 տեսնուած “կոպնեալ”, ձեւը (որ Անտոն. Հարց
 ձեռագրին մէջ կոսկանեալ է) եթէ յետին
 գրչաց ներմուծում չէ, պէտք է կարգալ “կա-
 պեալ”, ինչպէս իմաստն ալ կը պահանջէ.
 “Կցորդեալ կապեալ կան առ վեասակարս:”
5. Ժխողնի = շրջի՝ շատ տարակուսելի ձեւի
 մը փոխարէն պէտք է Երմ.ի “ծղինիլ =
 շրջապատիլ”, ձեւն ընդունիլ: Այս ձեռա-
 գրաց ծխողնի վրիպակ ձեւն յառաջ եկած
 կ'երեւայ իի եւ ոի տեղափոխուելէն:

3.

Խսկապէս իրածել եւ իրողնաբար
 Տէր-ու- ի-ու-նել ե- 2[բ-ո- ի-էն]

Ժտել՝ Ժամարունակ զօշոտէ, զի
 1[է վէրա, հասանել] 2[յէրու-է] 1[-ն ի-էն], ու

զեղչեալ զետեղի. եւ ափու եկն քեզ
թուուցեալ ծագին. եւ ոյժ հաստ էւ

եկեսիկէն, սակայն ոչ ետեկնեսցիս.
երկուն, բայց ու շնորհ.

Հարազատ սրտիոնդ երթեմն մեզ պա-
հանուիր բահանութեալ էրբեան 1. եւ եւ

տահնեալ՝ որո՛մեա՛ սուղ.
բե-ե-ւ հա-շանքեա՛ ունի-.

Բառ առ բառ կը համաձայնի այս կտորը,
մեկնութեան կարօտ չէ, ի բաց առեալ թերեւս
ջշուրէ, որո՞ն (— որջէն?) բառերը, որո՞նց նշանա-
կութեան պատասխանատուութիւնը կ'իյնայ Մա-
գիստրոսին։ Առաջին տողին չորրորդ բառէն
սկսեալ թուանիշերով ետեւյառաջ գրուած
բառերն՝ համապատասխան բառերը մեկնելու
համար շըջուեցան. ապա թէ ոչ նամակին մէջ
այս է կարգը. “ի վերայ հասանել ըստ իրին ոչ
կարէ յիրաւի:” Համեմատէ “ժտել”, բառին այս
նշանակութեանն համար այս նամակին 8 հա-
տուածը, թիւ 9:

4.

Գոզը ումական գոեհարէն, ըստ որում
կուուիլիքուն, աշխարհութէն, որո՞ւն-

հգէ Հոմերոս, ի զէմաւն¹ Ծեմարանի
—է Հոմերոս, է — ու Տաճարին

Արդճելով ճոխառոցեալ ճաճանչաւէտ.
Տաճարութեալ քայելութեալ նըստոյն բանէւ+.

այլ մեզ մակառ իմրիականն մունչ,
ոյլ Դւ յայոնէ նորոյն բանէւ+,

եւ քեզդ մախիզ: — — — —
Եւ +եւ անոյութեան [Եւ իւրաքանչ Եւ աներեւուի]²:

1. Գեմաւն (= զեմօն) = ի միջոց, կ'ըսէ
տարակուսանօք: Պիտի առաջարկէինք մենք
այս բառին՝ իրբեւ նշանակութիւն՝ «լի ո լցեալ,
եթէ անպատճառ պահել կ'ուզենք քէմօն անծառ
նօթ բառը: Բայց լաւագոյն կը համարինք
կարդալ դէման յն. ծղմօս բառէն «ժողովուրդ»,
բազմութիւն, եւ այն ատեն կը մեկնուի իրբեւ «ի բազմաց ժողովի», կամ «առաջի բազմութեան ի ճեմարանի»;

2. Համեմատութիւնը պահելու համար ստիւ-
պուեցանք շաբքը փոխել. «կարծիս եւ
աներեւակ», բառերը գրուած են Մագիս-
տրոսի մեկնոյական նամակին մէջ՝ «անյայտա-
կան», բառէն ետքը, որով կարգը կ'ըլլայ և եւ
քեզ անյայտական եւ կարծիս եւ աներեւակ
նորայն բանք:

5.

Ոյնք ըստանձնեալ [եւ] ողջախոհ իմ¹
Զօրութիւն իշ եւ — —

ուղիագունեալ², պատ առեցեալ³ յԵ-
ւու երեւեւ, օդնութիւն ընկուլ է

լողէն՝ զստատաղութեան քոյ սթարումն
Հոդուն՝ շատունութիւն ւոյ ժոժոյն

ցնցոտեցից փաղպիական:
անուքեցից հուլիւն:

1. ՆԲ. ի տուած մեկնութիւնը լուսաւոր չէ: Մեկնիչ նամակէն՝ որ կ'ըսէ “իմ զօրութիւնս եւ լոյսս երեւելով”, շատ դիւրին է հասկնալ առաջին տողին համապատասխան բառերն. “ոյնք ըստանձնեալո” այսինքն “վրագտնուած = ուրեմն “իշ”, զօրութիւնս եւ “լուսամտութիւնս”, = ողջ մտածելս երեւելով: Դժուարութիւնն է միայն “ողջախոհ”, ածականին իբր վերացեալ գոյական առնուած ըլլալը: Բայց շատ քաջ կրնայ մեկնուիլ եւ “իմ” զօրութիւն [զօրաւոր] եւ լոյս երեւեալո, զօրաւոր եւ լուսամիտ երեւալովս [ըլլալովս], ինչպէս կ'ակնարկէ ալ ընդ աղօտ իմն ՆԲ.: Բացարձակապէս ջնջելու է “ողջախոհիմ”, բառը եւ գրելու է զատ զատ ողջախոհիմ:,

2. Ուղիագունեալ = լոյս երեւեալ: Զար-
մանալի է Ագր. ճ՝ այս բառին տուած մեկնու-
թիւնը “Ուրիագունել” էմս առի մտելու որուն
մէջ կը նշմարենք Մագիստրոսի էմը: Ուրիփ կը
մօտենայ արչ ձեւին. բայց հետաքրքրութեան
համար կը յիշատակենք, չենք կրնար Մագիս-
տրոսի լեզուաւ խօսելով՝ “սեւեռագոյնս
տորբանելու = պնդագոյնս վարդապետել:
Խոկ Երմ. ունի “Ուղիագունել = լուսա-
դիմել:

Յ. ԵՐՄ. ունի Պատառայել = օգնել:

6.

Պուճանակ եղանիմ փաստողիդ, Ա-Ե-Ր-Ա-Ն-Ց լինիմ պարհանակներ

¹թերեք ²զթլողակութիւն՝ ³տրոհցես՝
¹եւբեւ+ ²մւ- - - - - մւ- ա- ³մ- ա- է-

ընթատրեցից² վճռական արգուք. —
Այս են եղին յայտնի լուսաբար բան. [Ե-]

յարքունս զքեզ ծզեալ եւ համոզեալ³
է ւ-է — ա-է-ն ե- բ-է-ն-է-ն

ի հուսկիցն կարծիցդ:

1. “Թըրողակութիւն,, կը սերկայանայ թէ
ձեռագրաց մէջ եւ թէ չին բառադրոց մէջ

շատ տարբեր ձեւերու մէջ. Ագր. ունի
թրաւղակ = անգէտ, անկարգ. իսկ Երմ.
“թրուշակ = անարդ”, կը պահենք ձեռա-
գրաց “թրողակութիւնը, բայց պիտի նախըն-
տրէինք “թրուշակութիւն, ձեւը:

2. ՀԱՅԹԱՄՈՒՐԻՆԻ է հոս բառը, զոր օրինակողներ
շփոթած են “ենթագրելու բառին հետ
իսկ ՆԲ. այս + ենթագրելու բառը՝ hypothèse-
ներով մեկնելէն ետքը, կ'առաջարկէ տարա-
կուսանք “ենթագրելու բառը: Բայց Մա-
գիստրոսի այս 6 հատուածներուն մէջ ըրած
բառախաղերէն գեղեցկագոյնն է այս “ըն-
թատրելը”, կազմուած “ընդ-ձեռելու բառին
նման: Արդէն կայ Ագր.ի մէջ “ընթատրու-
թիւն = իրս այլոց ընձեռելու, մեկնութեամբը.
իսկ Երմ. թէ ձեռագիր եւ թէ տպագիր
ունի” “Ընթագրութիւն = իրս այլոց ընձե-
ռելու, սակայն հոս ալ՝ բառերու շրջէ ցցց
կու տայ, որ տպագրութեան սխալ է դ, որ
պիտի ըլլայ ո:

3. ՀԱՄՈՂԵՄ = թափիեմ: ՆԲ. ի տուած մեկ-
նութեան վրայ պէտք է յաւելուլ Երմ.
“համողել = միջնորդելու, եւ Ագր.ի “հա-
մողակ = միջնորդ, բառերը:

* **

Հոս կը վերջանայ զլր+ Նորայլրի “Բանա-
սէր թերթին մէջ հրատարակած ուսումնասիւ-

ըութիւնը, եւ կամ աւելի ճիշդ ըսենք սկա-
մագտական,,ին “Գրիգոր,, անուան ծայրագրե-
րով՝ նցն իսկ Մագիստրոսի տուած մեկնու-
թիւնը:

Պիտի սկսինք 2 մասը՝ Մագիստրոս
անունը, պահելով նոյն կարգը. բայց որովհետեւ
մեկնողական նամակ մը չունինք ի Մագիստրոսէ,
դիւրին պիտի ըլլայ ընթերցողին գուշակել, որ
մեր հետազոտութիւնը շատ քրտինք ու աշխա-
տանք արժեց: Դեռ տեղիս տեղիս մեր ենթա-
դրութիւնները բաւական հիմնաւոր չէին՝ ամէն
տարակոյս փարատելու շափ, եւ անոր համար
հարցական նշաններն ալ գործածելէ ետ չկե-
ցանք: Մեկնեցինք շատ բան որուն համեմատու-
թեամբը շատ քիչ են տարակուսական կէտերը:
Միայն պիտի ինդրէինք՝ զմեզ կարդացողներէ
որ սիւլ չհամարէն իւր ճը՝ երբ էրէնց իւրժունն ու-
ժիւունն նույսուսիւն չդունէն. հատուածներն
աչքի առջեւ բերեն, մեր ապացոյցներն ու
վկայութիւնները կշռեն եւ պիտի համօղուին
մեր — խղճամիտ եւ ուղղամիտ խուզար-
կութեաց:

Ակսինք:

7*.

Մատիր	դու	առ	մակազրութիւնս՝
Մարտէ	դու	է	դըս-դիւնս

* Կը շարունակենք թուերը Պլր. Կորայրի 6 հա-
տուածներուն կցելով մեր քննելի հատուածներն ալ:

անմոմոշական՝² միտելով՝³ մազոյն՝⁴ եւ
անդադառ՝ իցելով՝ բեր եւ

զմակ՝⁵ անկեալ բրօք,⁶ առ մարզ,
վերէն+ու-մբ+ իւնիւ-լ ուս+[թ], և հրահանէն,

յորում՝ խուզում յարահուն՝⁷ :
յուն յոյն [է- ինդէր] իսրահն[է]:

- Մակազրութիւն = զրութիւն [վերտառութիւն]: Մեր առջեւ ունեցած բոլոր ձեռագիր ու տպագիր օրինակներն ունին միաբան «մակադրութիւն», եւ սակայն պէտք է կարդալ «մակադրութիւն». վասն զի հոս վերտրունեան գաղափար չկայ, այլ գրուածքին համոզուելու համար բաւական է աչքէ անցընել Մագիստրոսի նամակներն, եւ պիտի գտնենք միշտ «մակադրութիւն». օր. «Նախայսքան առկա ասցի առ ասացեալ»՝ պատճառ մակադրութեան, Մկս. Էջ 209. — «Խնդրեմ վերծանել զմակադրութիւն տախտակիդ [նամակիդ], սակա որոյ է բանդ, Անդ, Էջ 233. — «Կայդմ մատենի մակադրութեան վերծանեաք», Անդ, Էջ 9. — «Պտարակուսական մակադրութիւն վերտառական քոյդ խոհականութեան ընկալայ», Էջ 75: Գոյական ձեւին քով ունի եւ «մակադրել», բայլ. այսպէս. «ոչ պերճաբանութեամբ զբոլորն բաւեմ մակադրել քեզ», Էջ 73. — «Եկ գու

այժմ, զի զորս հանդերձեալ եմք մակա-
նքել, այսմ պարապեսցուք էջ 222. —
յայսցանէ յոլովագոյնս ինձ մականքել քեզ՝
ոչ դժուարին է՝ թ. 217 եւն եւն։

Բայց նշյն իսկ բառին կազմութիւնն՝ իրը⁴
“մակագրելու հաւասար է յն. էպւ-շրափի,
իսկ բայց՝ էպւ-շրափա, ես այս կը փարատէ
ամէն տարակոյս, քանի որ “մակադրութիւն =
էպւթէսէս” = վերադրութիւն կը նշանակէ, եւ
էրեւ - հետ առնչութիւն չունի՞։ Տես նաեւ
վարը 5^{րդ} թիւը։

2. Անմոմողական = անդանդադ [քաջա-
րար]: Ագր. եւ Երմ. ունին “մոմոշ” = գետ-
նաքարշ, դանդաղ. կը նանք շատ դիւրաւ
հետեւցնել “անմոմոշական”, ժխտականին
նշանակութիւնը, “անդանդադ”, = τολ-
μηρօῶς = համարձակ¹։

3. Միտել = կցել [միացնել]. Վ հետ տ.
“Հանդ. Ամսօր.՝ 1890, էջ 284: Ագր. ունի
“կահել, կշռելու”, իսկ Երմ. միտել [միաբա-
նել]: Թէպէտ հետ ունի այլեւայլ նշանա-
կութիւններ, ինչպէս՝ “սաղապելով ի սոյն
մէտ երանեսցին, Մատեն. Խոր. վենետ.,

¹ Մագիստրոս ունի Մկս., էջ 55 “մուշելու”, բառ
մը՝ “խրուացեալն այն հերօք եւ ժաշված սրախոք բայց
իրը հանդարտասիրտ, հեղաբարոյ աղերս ունի՛ մեր ժաժու-
բառին հետ շենք կրնար վճռելու կարելի է, եթէ մոմոշնին
կազմութիւնն ընդունինք իրը մոշ-մոշ. այն առեն ժողո-
վրդական “մշ-իկ մշ-իկն ալ կը մեկնուի։ Այս ժաշված
բառը դեռ անցած չէ ոչ հին եւ ոչ նոր բառագիրքերու
մէջ։ Բայց Միւնիսենեան օրինակն ունի “մաշեալու”

- Էջ 581) եւն եւն, բայց այս իշել մետնել
 նշանակութիւնն աւելի յայտնի կը լլայ Մա-
 գիստրոսի հետեւեալ խօսքէն. “որպէս
 զդրակոնտիկոն շարամանաբար մակ ոսկւոյ մա-
 ծեալ մատիտմամբն մետ եղեալ,, Մկս. Էջ 203:
 Ճարտասանական ձեւ մը գործածել ուզած
 է Մագիստրոս՝ այս տողին մէջ իւրաքանչիւր
 բառին Նոր յեւ մը տալով եւ կամ՝ Կիրակոսին
 խելքը թոցնելու չափ, Խրթին նշանակու-
 թիւններ գործածելով: Մկս. Էջ 237 կը
 գործածէ Մագիստրոս “մոռեալ, յարդեալ
 արասունեալ,, բառերը: Ագր.ի տուած
 իտնել նշանակութիւնը կը գտնենք Մագիս-
 տրոսի այս ասութեան համանման դարձուած-
 քի մը մէջ, որ կը լուսաւորէ այս Խրթին
 ասութիւնը՝ “Եւ արդ զի բանս զքեզ այս
 իտնեռեաց լինել մակացու,, = “Եւ արդ
 որովհետեւ խօսքս զքեզ այս երեք բաներով
 զինեց՝ ըսածս հասկնալու,, (Մկս. Էջ 78):
 4. Մագոյն = թեւս. “թեւ, նշանակութիւնը
 կը գտնենք Երմ.ի մէջ (թէ ձեռագիր եւ
 թէ տպագիր): Եւ խօսքին իմաստը կ'արդա-
 րացնէ այս բառագրքին տուած նշանակու-
 թիւնը: “Միտել մագոյն,, “թեւեր կցել,,
 անտարակոյս պիտի յիշեցնէ նետիրել
 բառը, համեմատէ՝ “այսպիսի գեղեցիկ
 գիւտից եւ խնդրոց նետիրելով թափառեալ
 եւ հանդիսացեալ ջանիւ խոկաս հասա-
 նել,, Մկս. Էջ 172: (Տես աւելին վարը՝
 Թիւ 6:)

Թեւերու կարեւորութեան նկատմամբ
համեմատել Աքիստոփանէսի Հաւերը,,
8 տեսիլ (վերջերը), թէ ինչպէս թեւ ունե-
նալով ամէն դժուարին բաներու ալ կը յաղ-
թէ մարդ. եւ Յոպոպն կ'ըսէ “մենք անկեց”
թեւաւորացդ հետ ի՞նչպէս միանանք” (Անդ.):

5. Մակ = երկու: Այս՝ ՀԲռ. էն իրաւամբ
աւելորդ համարուած մասնիկը, եւ զոր
բուգգէ՝ քաջ հմտութեամբ դուրս կը նետէ
հնդեւրոպական բառերու շարքէն¹, սովորա-
բար ածանցներ կը կազմէ ստորին կամ յետա-
գարեան հայերէնի մէջ (եւ ոչ մէկ ներ-
կայացուցիչ ունի ոսկեգարու բարբառին մէջ).
Եւ կը նշանակէ ի վերայ. այսպէս ակմերու-
թիւն, ականուն, ակաղըրութիւն (այպանեն
զանուն ընկերին՝ Հայութը-նետմբ անուամբ եւ
կատակութեամբ, [Թանգար. հ. եւ ն. նախն.
Բ. Հատոր. Վենետ. 1898, էջ 430]):
Բայց քանի որ “ի վերայ, նշանակութեամբ
չի մեկնուիր հատածս, հարկ էր գտնել այս
բառին այս “երէու”, իմաստը, եւ գտանք.
որովհետեւ ԱԳՐ. էջ 207 նշանակած է որոշ՝
Մ-է = երկու, կամ աւելի,,: ՀԲռ. ալ կը
յիշէ այս “երէու”, նշանակութիւնը՝ հին
բառարաններէն առնելով. “Մ-է = ի մին
մէկ այլ յաւելուլ,, ուրեմն՝ 1 + 1 = 2:
Եւ որպէս զի ամենեւին տարակոյս շմայ,
պիտի յայտարարենք որ Գրիգոր Մագիստրոս

¹ Տե՛ս Beiträge z. etymolog. Erläut. der armenischen Sprache, 1891. ZfVS. N. f. XII. 1.

այս մակը՝ իրր երիտ., ուրիշ տեղ մըն ալ
գործածած է: Ահա վկայութիւնը. “բայց հա-
շուր ըստ պարսկականին է իմանալ մադ (= մակ)
նի- . . . որպէս մեր[+]ն թուեին ուսուն հարկեր,,
Մկո. էջ 96. այսպէս զատ զատ ունի Միւնխ.
ձեռագիրը, իսկ Պր. Կոստ. տպած է “մադնի-”,
թէպէտ եւ կը յիշէ ծանօթութեան մէջ՝
օրինակ մըն, որ ունի մադ նի- (զատ զատ)¹:

6. Անկեալ ըբօք = փակ աշօք = աշքի
գնդակ, գերմ. Augapfel. Բէբէ+ ծանօթ է
սովորաբար իրր րոպիլլա (տճ. պէպէք),
աչքի գնդակին միջավայրի սեւ կէտը, րոպ.
“ՀԲԲօտ անկեալ չար մաղասն” (Ոսկ. Մաթ.
Ա. էջ 331) եւն եւն. բայց հայերէնի մէջ
իրր աչք ալ կը գործածուի. բաց ի Մագիս-
տրոսի այս վկայութենէն, ունինք նաեւ
էջ 206 “անբացք բնաց եւ աչացուք,, նոյն-
պէս” “բէբէ+ աչաց իմոց արտաքս ելին յինէն”
(Վարք եւ վկայք. Սրբոց, Ա. Հո. Վենետ.
էջ 578) “եւ այլ ոմն հարեալ վիմաւ ՀԲԲօտ-
աչաց նորա եւ տեսանողականն կախէր
զերեսօք նորա,, (Անդ էջ 566). “ի բաց Խլեալ
ՀԲԲօտ ական նորա,, (Անդ. Բ. Հոր. էջ 445
[Հմմագ. է եւ “Հանդ. Ամսօր., 1893, էջ 82]):
ՀԲՈ. Էն կը յիշուի այս նշանակութեամբ
միայն Լամբէոն. հաք. վկայութիւնը. “բէբէ+
ակնակապիճքն է որ արտեւանամբքն միշտ եւ
անյապաղ պարսպեն զաշսն”:

¹ Թիւ 1—5 մ՛ գրով սկսած նմանաձայն բառ. երու-
ու շադրութիւն!

Եթէ ի՞ս աչերու (= ուշադրութեան) թեւեր զգեցնել կ'ուզէ Մագիստրոս, պարզապէս paraphraseով մեկնել ուզած է՝ մեր նեռինել բառը (տ. վերը Թիւ 4): Այս նախադասութեան աւելի լուսաւորութեան համար համեմատելու է հետեւեալը. “միշտ առ ՄՏԱՑ իմոց առ երաշխաւորն անդադարապէս վերաբերելու (Վարք Հարանց. Հտ. Ա. Վենետ. 1855, էջ 309):

Հին բանաստեղծներու եւ մանաւանդ Արիստօփիանէսի յատուկ իմն է, թէ իսուն յառաջ եւ թէ բանաստեղծելու համար՝ նեխներ, նեռեր ըղձալ: Բաւական է այս կատակերգակին “Հաւերը, կարդալ համոզուելու համար: Մարդիկներու հետ ի մարտ պատրաստուողներու կը գոչէ Արիստօփիանէս (20 տեսիլ) “Ճուտով թեւեր հոգացէք այս գաղթականներուն,, որոնք կոռուելու կու գային: “Մատիր գու, ով Մուսա, յարեաց ի սուրբ պարն,, (Արիստօփ. “Գորտեր,, Գ. Ար. 5 տեսիլ):

7. Յարահուն = խորաքնին: Այս յարահուն բառը կը մեկնուի ըստ նշանակութեան՝ իրմէ յառաջ գտնուած իսունում (= յուղում, զոր Մագիստրոս սովորաբար իսունում, իսունէլ կը գրէ) բառով, որուն իբր լուսաւորութիւն յառաջ կը բերենք Մկու.ի (էջ 57) մէկ խօսքը. “Ի բազում տարբերութենէ յուղուն մրրկեալ եւ պտուտեալ պայքարմանցս,,

“բազմօրինակ են . . . իսպէշ քննութեան
կամք, (Աարք Աղեքս. Վենետ., էջ 5):

Այս անծանօթ բառին կազմութիւնը լաւ
չի լուսաւորուիր նոյն իսկ եթէ յար-որհուն
կամ ահա ձեւին վերածենք: Խնդիրը բոլո-
րովին ուրիշ գոյն կ'առնու, եթէ “յար անհուն,,
ձեւն ընդունինք, նշանակութիւնն ալ չի
հակառակիր: Միայն ԱԳՐ. եւ Երմ. փոքրիկ
լուսաւորութիւն մը կու տան, “յարահուն,, ի
Խորածնող մեկնութիւնը կցելով: —

Հոս տրուած մեկնութիւններով դիւրին
Կըլլայ հասկնալ այս ԴՐՊ հատուածին
իմաստը: Յերեւան կու գայ Մագիստրոսի
բանաստեղծական աւիւնն, երբ Կըսէ. “—Հա-
ռու-Ելե-նու ուղղելու համար Քովէ Երիսու ուներդ Ե-
այունէ այս Խորածնին մը մանաշ (հրահանգներու)
անդունու մեջեցէր,,:

8.

Ախորժեալ ¹	արտասանեմ ²	զդատ
ՀԵՂՐ և ԷՆ	ՅԱՅՐԻՆ[ԱԲՈՒՆ]ԵԼ	ՆՀԻՆ-

արկածեաց ³	զիր	յանգականդ ⁴ ,	զի
ԱՀՆ-ՄԱՆ-Ե	ՔԵՐ	Ա-Ք-Ա-Ն,	Ն

զոփեսցիս ⁵ :	Թառաւիր	իրենող ⁶
ՆԵՐ-Ե-ՇԻ:	Ա-Յ-Ր-Պ-Ր	Ի-Մ-Մ-Մ-Ն [Ա-Յ-Ճ-Ե-Ն-Լ]

թինոսեանդ ⁷ ,	ներդիմեան ⁸	զժտեալս ⁹ :
ՔԵՒ-Ա-Ք-Ե-Ր,	Ա-Ի-Ն-Ե-Ր	Ն-Ի-Ն-Դ-Ե-Ն-Լ [Ե+Ի-Ն]:

Այս շատ խառնակ խօսքերը պէտք չեն զարմացնել զմեզ, վասն զի ազդու օրինակ ենթէ չհասկցուած գրութիւն մը՝ դարէ ի դար ընդօրինակողներու կողմանէ ինչպիսի անձանաշելի փոփոխութեանց կրնայ ենթարկուիլ . . . :

Մեր՝ այս հատուածին տուած մեկնութեամբ երկու կէտեր ուշադրութիւն կը գրաւեն. . . բնագիր մը կը վերակազմենք, որ մինչեւ հիմայ ձեռագիր ու տպագիր խղուըրտաբանութիւններէն որոշ միտք մը կը ցոլացնէ. բ. 4—5 բառերու նշանակութիւնները կը ճշգենք եւ անգամ՝ մը եւս Մագիստրոսի սրամտութեան վրայ խորապէս սքանչանալու առիթը կ'ունենանք :

1. Ախորժիմ = Հեշտ է ինձ [ախորժիմ]:
Ընտիր հայերէնի մէջ “ախորժիմ”, սովորաբար միշտ “յօժարիմ”, “սիրեմ”, կը նշանակէ. հարիւրաւոր օրինակներէն միայն 2—3 հատը յառաջ կը բերենք, աւելին աւելորդ է, որովհետեւ շատ ծանօթ իրողութիւն մըն է մեր ըսածը. օրինակ. “-իորժելու” լսէն (Ոսկ. Մտ. էջ 653). “Հայորժե զտանջանսն”, (Անդ. էջ 672). “ոչ -իորժե ընդ չարիս”, (Եզն. էջ 36). “եթէ -իորժեազիտ եւ լուիջլիք ինձ”, (Եզն. էջ 168) եւն եւն: Իսկ այսօրւան մեր “ախորժակը”, իբր թեթեւ քաղց, մեր հնոց քով (54 դար) հազիւ թէ 1 անգամ առաջինունիւն ձեռով գտնուի: Բայց միջին դարու հայերէնի մէջ -իորժեազ “յօժարելէն”, կը փոխուի ի-մէջ նշանակութեան. Պղտառոնէ

Տրամադրութեան մէջ միշտ այս նշանակութեամբ կը գործածուի (տես. օր. աղ. էջ 197): Իսկ այս “հելու է ինձ, ուն-ոն է, եւն նշանակութիւնը կը գտնենք ԱԳՐ.ի մէջ էջ 166:

2. Արտասանեմ = յայտնեմ, յայտնաբանեմ: Մագիստրոսի ժամանակա-ներու գաղտնեաց քիչ շատ խելամուտ եղողն, իսկոյն կ'ըմբռնէ այս նշանակութիւնն, որ գժուար իսկ չէ. վասն զի արտասանել (aussprechen, ausdrücken) բերնով ըսել բան մը. իսկ յայտնութել՝ այսինքն՝ գժուարին իմաստ մը բնական հետեւութեամբ կը յայտնի, իւ յայտնութանուի:

Պարզ լուծումը կու տայ մեր մեկնութեան՝ “Խոր. Մտնգր. .” (էջ 529) վկայութիւնը. “արտասանեն-նիւն է բան պատմական ի դէմս ածելով երեւելապէս շայտնետն. . եւ կամ ըստ “Պղտ. Տրամ. Տիմեոս ., էջ 86 “շարժումն անձին՝ որ ի խորհեցողականին եղեալ առանց իրէք արտաձայնութեան .: Թէ՛ ՀԲՈւ. եւ թէ՛ ՍՈՒ. կը յիշեն “Խոր. Մտն. . վկայութիւնը, բայց տարբերութիւն չեն դներ այս բառիս այլեւայլ իմաստներուն մէջ. միայն ԱԳՐ. կը գրէ որոշ. “արտասանել = յայտնաբանել .:

3. Դատ արկածեաց (թէ՞ դադակեաց?): Առաջին հարցական նշանը կը ստիպուինք զետեղել այս կնճռոտ բառին առջեւ: Կրնայ կար-

դացուիլ . . բար ունենաց իրը “վճիռ թշնամանց” (տես ԱԳՐ. արկածք = թշնամանք): Բայց այն ատեն ջնջելու է քանի մը ձեռագիրներու մէջ գտնուած էիր բառը:

Կրնայ կարդացուիլ բ. նոյն իսկ Մկս.է՝ էջ 236, գործածուած բարերիոյն (տես նոյնը՝ Տղմի. Մագ. Անենետ. էջ 96) իրը՝ Բարերեցուցւ էիր, Կիրակոսի միտքը առանց ցնդեցնող: Բայց կրնայ է. Նաեւ առնուիլ բարեւ էիր = շաղակրատ (ըստ ԱԳՐ.ի). սակայն այս վերջինս գժուարաւ թէ կարելի ըլլայ ենթագրուիլ, վասն զի այն ատեն պիտի ստիպուինք ընդունիլ, որ ինքն Մագիստրոս թւր իսկ գրած մէկ “յանգական” շափարերեալ գրուածքը՝ ինքնին կը մկրտէ իրը շարութեագուն էիր: Այս երեքէն իրը ամենայարմար կ’ընտրենք մենք “բար ունենաց” ձեւը, եւ կը սպասենք հմտագունից վճոյն: Արինծ ըստ ինքեան պէտք էր ունենաց հոլովուիլ, բայց անսովոր չէ էցի տեղ եացը տեսմնել շատ տեղ: Այս եացը մինչեւ ոյ հոլովակերտը կը փոխանակէ շատ անգամ (հոգիք = հոգեաց որդիք = որդեաց եւն): Իսկ մեր առաջարկած “վճիռ” բառին համար տես Մկս. էջ 110 առ նոյն կիրակոս ուղղեալ խօսքը “յորժամ գատողութեան պարապեալ տրամախոհէի հարունել իմեր . . . ”

4. Գիր յանգականդ = շափական զիր: Զեռագիրներէն ոմանց “յարգական բառը (զոր ունին ՆԲ. Անտ. եւ Ալին. ձեռա-

գիրները) կ'ուղղուի աւելի ճշդագոյնս՝ “յանգական” ձեւով՝ Էմ.ի եւ Մկու.ի տպագրութեանց մէջ: “Յանգական” ոտանաւորմը՝ “մի տառիւ վերջ յանգական” (Ա. Շն. Քանք չափաւ, Վենետ. էջ 233) եղածները կը համարուին սովորաբար. եւ այս իմաստով ալ կը հասկնայ Մագիստրոս “յանգ, յանգաւորել”, բառերը (Կաւետարանիչս մեր պարսաւէր, իբրու թէ նոքա ոչ գեղայարմար եւ չափաւոր բանիւք ոտից՝ զաւետարանն յարմարեալ “յանգաւորեցին”, ի մի տառ եւ ի գիծ, Տղզի. Մագիստ. ի Վենետ. էջ Բ.), բայց թէ լուսական ալ՝ իբր յանգական նշանակած ըլլալը Մագիստրոսի ծանչունիքնեան համեմատ է: Մագիստրոս կ'ըսէ՝ Մկու. էջ 219 “մակհուպ յեզերս սպառուածի սունառուն եւ լուսական գերակայ գրել տաղս”: Ի՞նչ չափով: “Յանգական” բառը ունի Մագիստրոսի քով եւ վերջնական նշանակութիւնը. օր. “որ ոչ ոք զծայրանալն եգիտ յանգական հասմամբ,, (Մկու. էջ 35) (այսինքն՝ “ոչ ոք վերջնականապէս հասաւ,,): “Ոչ կարկատեցի զսա հագներգութեամբ եւ լորումնեալ յուլորու սունառունիքնե (Յանգեալ), այլ յայտնի եւ գիւրահաս,, (Մկու. էջ 233). “չափաբերական ինչ տաղիւք եւ կամ կարկատուն բանիւք առասանել,, (Անգ 24):

“Առակական հագներգութիւն,, անուանածներն ալ՝ ըստ մեծագոյն մասին չափա-

բերական են, այսպէս. “այսոքիկ առասա-
ցութիւն առաջնորդ (== առակաւոր) հագներ-
գութիւնք սակա իմաստութեան ներհակաց,,
(Անդ, Էջ 204). “բայց թէ պարտ եւ հաճոյ
ոմանց թուեսցի, ոլք հռետորացն են ման-
կունք, առաջնորդ ինչ շարամանել,, (Անդ,
Էջ 232): “Հագներգութեան վրայ Մագիս-
տրոսի գրածը (Էջ 33) կը յանձնենք ընթեր-
ցողաց ուշադրութեան. որ “յանգական” է
եւ սակայն “չափական” կ’անուանէ, նոյնպիսի
իրաւունք մը տալով՝ կարծես, մեզի իւր
“չափական” անուանածը “յանգական”
կոչելու: Միայն այս ստոյգ է որ Մագիստրոսի
բառերը՝ մանաւանդ բանաստեղծութեան
սեռին վերաբերեալները՝ զատ բառագիրք մը
կրնան կազմել: Յափշտակուած է Մագիստրոս
Համերոսի “վճիտ եւ ականակիտ, չափա-
բերական, մանուածոյ, ոսկետեսակ, հրաշ
առասական մակարդակեալ տողիւք” (Անդ,
Էջ 84): Այսափիը միայն որոշ յայտնի է
թէ իւր “մակագրութիւն”, == չորրորդամբա
[չորրորդամբա] անուանածը (ինչպէս են այս նա-
մակին հատուածիկներն) են՝ փոփոխակի
վեցաչափով եւ հնգաչափով յօրինուած
մանր բանաստեղծութիւններ, որոնց մէջ կը
գտնուի գլխաւոր միտք մը լուրջ կամ սրամիտ
եւ կամ կատակերգական. եւ թէ այսպիսի
չափերով գրուած համարելու ենք այս
երգիծական նամակն ալ՝ շատ հաւանա-
կան է:

4. Զոփեսցիս = նեղեսցիս [խորհրդով]:

Ագր. ունի “զոփալ = դողալ, նեղել խորհրդով”, իսկ Երմ. մի եւ նոյն նշանակութիւնները կու տայ “զոբալ,, ի: Այս “շտառ” հին եւ ընտիր բառը կը ներկայանայ սովորաբար՝ բառաւ, սարսուիլ, վշտագնիլ իմաստով. այսպէս. “վասն որոյ յոյժ իսկ շտառ, զի... մեք սատանայի նախանձաւորք լինիմք.” (Պսկ. Մտ., Էջ 599). “ստգտանէ եւ շտառ զանձն,, (Անդ. Էջ 30) եւն եւն, իսկ միջինդարեան մատենագիրներէն ունինք” “սարսափեալ շտառաւ դողացաւ սիրտ իմ,” (Յովհ. Կթղ. Պտմ. Հայոց. Մոսկ. Էջ 195). “Լոկ շտառացէ+ իբրու զմի յայլոց մարդկանէ,, (Մատեն. Խոր. Վենետ., Էջ 400 եւ 424):

Մագիստրոսի սիրական բառերէն մէկն է. “շտառ-լ թոպեալ իբրեւ ի Պիսիդոնի,, (Մկո., Էջ 203). իսկ Էջ 237 գործածած “շտառ-լ միտեալ,, ձեւէն յայտնի է որ Մագիստրոս երկու ձեւերով ալ կը գործածէ այս բառը, իբր շտառ եւ շտել: ՀԲՈ. Կը յիշէ ընդ անտէրունչ լինելն հօտին դժուարէր եւ ընդ անսապատէն զրկել շտեր. (Ակւո.): Հոս յայտնի է “Նեղել, բար-պակլ,, իմաստը, որ կայ Փէլոնի մէջ ալ. “շտառ տրտմի եւ վշտանայ մեղաւորն: Պլր. կոստանեանցի “զոփեսցէ ձեւը չենք գտներ ոչ ՆԲ.ի եւ ոչ Վիեն. ձեռագրին մէջ (որ ունին “զոփեսցէ”), ոչ Անտ. ձեռագրին մէջ (որ ունի նոյնպէս “զո-

փեսցէն), ուշ Էմինի հրատարակած (1861, Մոսկվա, Առօպագական առաջնային պայյա իր ժամանակակից մէջ (որ ունի “զոփասցէն”, բայց իր ժամանակիցին նշանակած տարբերակին [նարիանտ] մէջ “զոփեսցէն”): Հետաքրքիր Էլինք իմանալու թէ “զոփեսցէն” ձեւը քանի, եւ որ ձեռագրաց մէջ կայ (Թէպէտ, էջ 280 ժամանակակից մէջ “զոփեսցէն” կը յիշուի տարբերակէ մը): Ուրեմն մեր ընտրած “զոփեսցէն”, գրութիւնը թէ ըստ բազմաթիւ ձեռագրաց է եւ թէ ըստ իմաստին:

5. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Թառաւիր} = \text{վայրապար}, \\ \text{հրենող} = \text{իմաստուն} [\text{կարծեցեալ}], \end{array} \right.$
6. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Թինոսեան} = \text{փիլիսոփայ}: \end{array} \right.$

Այս երեք թուերը մէկ գլուխ տակ ամւ փոփեցինք, վասն զի ձեռագրաց մէջ կատարեալ խառնակութիւն կը տիրէ եւ իրարու հետ շփոթուելով՝ իրարու մէջ անցած եւ անիմանալի բառեր կերտած են:

ՆԲ. ունի՝ Թառաւիր երին աղթինոսեանդ.

Մկո. „՝ Թառ աւրինող թինոսեանդ.

Անտ. „՝ Թառաւիր երին ողթինոսեան.

Էմին. „՝ Թառաւրինող թինոսեան.

” տարբ.՝ Թառաւիր իրենող թինոսեան.

Վիեն. „՝ Թառաւիր երին աղթինոսեանդ.

Եւ սակայն՝ ինչպէս ցոյց պիտի տանք, բնագիրը պէտք է ըլլալ ուղիղ՝ “Թառաւիր իրենող թինոսեանդ,” վերն յառաջ բերուած 5 օրինակներէն ըստ բաւականի տար-

- բեր. միայն 5րդը՝ այսինքն ԷՄ.ի հրատարակութեան 1 տարրերակը կը մօտենայ ուղիղ իմաստին, զոր կը յիշէ արգեն ՍՌ.ի բառարանը (Վիեն. Մատ. 6 ձեռագ.) “Թառաւիր իրենող թինոսեան,,:
5. Թառաւիրը՝ առաւիր ձեւով իբր “ընդ զուր եւ ընդ վայր” կը յիշատակուի ԱԳՐ.ի մէջ (Էջ 165ա) եւ “ընդվայր կամ ընդզուր” ձեւով երմ.ի մէջ: Կոյնպէս կայ ի մէջ այլոց, Եր. Լաստ.ցւոյն քով (տպ. Վենետ. Էջ 4) “Եւ այս ոչ եթէ ուստիր եւ ի զուր անց ընդ նոսան.” “Ոչ ուստիր վայրապար Հերակլետոս ազգ զնա կոչէ լինել.” (Փիլ. Բ., Էջ 82). “Ոչ ուստիր վայրապար ասեմ” (Անդ, Էջ 95): “Թառաւիր” կը յիշատակուի ԱԳՐ.էն եւ ՍՌ.էն. իսկ երմ. թէ ձեռագիր եւ թէ տպագիր՝ ունի մի եւ նոյն նշանակութեամբ “Թէառաւիր”.
6. Իրենող բառն արգեն իմաստէն կը մեկնուի, բայց դարձեալ այլեւայլ ձեւերուտակ խոշտանգուած է ինչպէս վերը տեսանք: ԱԳՐ. եւ Երմ. կը յիշեն էրունու ձեւ մը իբր իմաստուն. բայց քանի որ յաջորդ յունարէն բառն ալ (= թինոսեան) “իմաստուն” կամ “փիլիսոփայ” կը նշանակէ, հարկ է այս “իրենող = իմաստունը” աւելի մանր քննութեան ենթարկել:
- Եթէ ԱԳՐ. իւր բառագիրքը գրած ատեն այս բառին իմաստը՝ — իմաստուն — շաղագուն մտօք առաջն է, այն ատեն Ճիշդ

թափանցած է Մագիստրոսի մտքին։ Դժբախ-
տաբար՝ պարզապէս ի՞նսուդուն նշանակութիւնը
տալով, ԱԳՐ. ստուգութեամբ չի համոզեր
զմեզ՝ իւր ճիշդ ըմբռնման նկատմամբ վա-
րանումներ չունենալու։ ԱՌ. իրավունքութեամբ վա-
մէջ կը յիշէ Հին բայ, մը՝ երեմ, որով կը
մեկնուին ՆԲ.Ի Յ հատուածիկին մեկնութեան-
իրանել եւ իրավունքութեամբ բառերը։

Բայց հոս կը բռնագատուինք զարմանալ՝
Մագիստրոսի յունագիտութեան վրայ. ար-
դէն ամբողջ այս թղթերը կը վկայեն, թէ
խորապէս թափանցած է Մագիստրոս յու-
նարէնի ոգւոյն, վասն զի ոչ թէ միայն յու-
նարէն բառերու վրայէն հայերէն բառեր կը
կերտէ, այլ այն յունարէն բառերու ունե-
ցած բուլը գործածութիւններն ու իմաստի
երանգները գիտէ։ Իրենո՞ւ կերտուած էրեմ
յն. πράσσω (կամ նոր ատտիկ. πράττω)
բառի վրայէն, կը նշանակեր ոչ թէ միայն
իրանել, իրադրանել, այլ նաեւ դորձուլ մը զբա-
ղել, անոր մէջ կատարեալ երեւալու, կա-
տարելագործուելու ջանալ։ Այս նշանակու-
թիւնն աւելի լաւ կը մեկնուի յն. πραγμա-
տէածից բառով, “իր մը, բռն մը (≡ Փիլի-
սոփիայ մը) երեւանու, որ էրապէս չէ. եւ կամ
բայլ՝ πραγμատէնօմա։” զբաղել բանով մը
ուսուց ըլլուս-¹։ Ուրեմն իրենո՞ւ է՝ փիլիսո-

¹ Մագիստրոսի քաջ յունագիտութեան խելամուտ
ըլլուս համար, բաւական կը համարինք՝ ի մէջ այլոց.
(ՄԿԱ.Ի, Էջ 202) “Եւ արդ ընծայեմք, հատուածը նշանա-

փայի գործերով զբաղելով (= ն շւկասօֆոս որացմատείա) “փիլիսոփայ կարծել ինք զինքը, փիլիսոփայ երեւալ”:

7. Թինոսեան = փիլիսոփայ: Վերսոյիշեալ 5 եւ 6 հատուածիկները բաւական են հասկնալու համար թէ Մագիստրոսի գործածած նինուեան(դ)՝ “փիլիսոփայ, կը նշանակէ: ՍԻ. ունի ‘Թինոսիկ’ = իմաստուն Յունաց. իսկ ԱԳՐ. եւ Երմ. պարզապէս՝ “իմաստուն,,,: Ուրեմն “Թառաւիր իրենող Թինոսեանդ” պէտք է հասկնալ “ով ի զուր փիլիսոփայ համարեալդ”:
8. Ներդիմեա՛ = “մեկնեա՛, յայտնեա՛.” այսպէս ունի ԱԳՐ. իսկ Երմ. “Ներդիմել = յայտնել”: Ճիշդ այս մտքով կ'ըսենք մենք ալ “Թափանցել” “Թափ անցանել” բանի

իել. Է Թալսուայ կարդալու է թալատրա (= թալասօս) = ծով, եւ այն ատեն հեղինակին “մարդարտի վրայ ըսածը հեշտեաւ կ'ըմբռնուի: Ընդհանրապէս մտադիր կ'ընենք, որ ՊՐ. Կոստանեանցի հրատարակութեան մէջ գլխագիր տպուած շատ մը բառեր՝ օտար (յունարէն) բառեր են, զորոնք հարկ եր բնաւ գլխագիր ՀՀրատարակել, այլ նուարագիր. բաց ասկից բազմաթիւ յատուկ անուններ ալ իրը պարզ բառեր՝ մանրագիր տպուած են եւ երեմն իբր անջատ բառեր՝ վանկերն իրարմէ անջատուած են: Իրողութիւն մը որ ԳՐ. Մագիստրոսի արդէն դժուարիմաց լեզուին դժուարակնձիր հանգոյցն՝ աւելի անլցյա ընելու կը ծառայէ: “Թալսուայ բառը զօր այսօր շատերը յատուկ անուն պիտի համարին, եթէ նոտրագիր եւ մանրագիր տպագրուեր, օտար բառ ըլլալն իսկոյն պիտի հասկցուեր եւ այս գեղեցիկ բայց իրթին հատուածիկը դիւրաւ պիտի ըւծուեր:

մը իմաստին = durchdringen: Զարմանալի
կը գտնենք որ ոչ ՀՔՌ. Եւ ոչ ուրիշ մը կը
յիշատակեն՝ ոչ թէ այս նշանակութիւնը,
այլ եւ ոչ ինքնին “Ներդիմել”, բայց: Կը
գտնենք այս բայց Ասողիկի մէջ (Տրտրկ. Ս.
Մալխասեան) էջ 225. “Եւ նախ յառա-
քելոցն սկսանիմք զայս ներդիմեալ” Հմմտ.
Մկս. “Ներդիմել” էջ 114:

9. Զժտեալս = զիսնդրեալս [ի քէն]: Երմ.
ունի “Ժտել = խնդրել, ժնդռել? ”: Մա-
գիստրոս գործածած է այս բառը (Մկս.
էջ 238) իր “իրապէս հասկնալ”, “ի վե-
րայ հասանել ըստ իրին” (տ. 3 հատուած
ՆԲ.), որ կը կազմէ “Ժտել”, բային Յրդ եւ
նոր նշանակութիւնը: Վասն զի “Ժտել” յու-
նարէն հիշեալ կը նշանակէ և մերձենալ
համարձակիլ. Է. համարձակելով խնդրել.
բայց հոս կը համապատասխանէ յունարէն
բառին ուրիշ մէկ նշանակութեանը, որ է
—) յուզել, որոնել. Է) քննելով գտնել =
վերահասու ըլլալ: Այս բառին բովանդակ
գործածութեանը մէջ՝ որ շատ ընդարձակ է,
Մագիստրոսի այս տեղն է որ երկրորդ
վկայութիւնը կը հայթայթէ՝ այս նշանակու-
թեան: — — —

Կը յուսանք թէ այս բառաքննութեամբ
կրնայ՝ քիչ շատ մեկնուած նկատուիլ այս Ցրդ
բաւական խառնակ հատուածը: Աւելին՝ ժա-
մանակին կը թողունք:

9.

Գեստրաս¹ զլէից² եւ՝ խորդապար³
Ուռուր իւնիւց եւ՝ իւրբողուր [ու]

եռանկիւնեաց օդահատեալ⁴ — կա-
եւանիւնեաց ————— եւ իւ-

ռաշմամբ: Հիկէն⁵ գեստրաս հոպտեալ⁶
— յէլու: Ուրկե ւրուր շունիւր

ըմբարհակեալ⁷ կոկոզան[ա]ս⁸. սակայն
— ուրուր անեալ մշամայն

ոչ մակթեւիս՝⁹ սպուսեալ¹⁰ միայն
ու բարյունիւ, քուսուրուին միայն

աճիւնիցն¹¹ ծասրման¹¹:

շոնիւնս ժանելոյ [== մեանելոյ]:

1. Գեստրաս = որսորդ: Անձանօթ կազմութեամբ բառ մը (մեզի ծանօթ հին յն. թյորդյօ, թյօբուտյօ, թյօբուտյօ, կամ նորյն. խոնդյարյօ, խոնդյօս բառերուն աննման), զոր 4—5 անգամ կը գործածէ Մագիստրոս. այսպէս (Մկս. Էջ 236) “Գեստրաս դատարկայած.” “Եկն գիշերաբուն, սպիտակափառ քեսորուն” (Անդ. Էջ 234), եւ հոս 2 անգամ: ՀԲՈՒ “Վարք հարանց էն ունի վկայութիւն մը. “Զենովբոս” այր քեսորուն,

որ թարգմանի ուսուցու (ձեռագիր): ՆՍՅՆՊԷՍ
ԱԳՐ. Եւ ԵՐՄ. ՈՒՆԻՆ ՀԵԿՏՐՈՆ = ՈՐՍՈՐԴՈ:

2. ԳՐԵԼԻՇ = ԿՈՆԼԿԱԾ [ԿՈՒՆԿՆԵՐՈՒ]: ԳՐԵԼ
շատ լաւ նկատած է ՀԲՈ. ԹԵ լատ. grus
բառն է. բայց յն . ուրանիոն ինչպէս կը գրէ՝ յա-
մենայն դէպս սխալ է. կայ յն . այս նշանակու-
թեամբ միայն շերանօչ, շերանօչ: ԳՐԵԹԷ ամէն
հնդեւրոպական լեզուներու մէջ նոյն է այս
բառը, գլ. grue, գերմ. Kranich (հրդ. chr-
an-uh), լիտ. ger-vi, փոլ. zer-avi: Հայերէն
միայն այս տեղս կը գտնենք հրե-հրե+ ձեւը,
սովորաբար կ'անուանուի իւրդ (նաեւ իւրն).
տ. Եզն., էջ 174. Ագաթ. Վենետ. 1835,
էջ 486. Վեցօր. Բարս., էջ 163. Բուզանդ
էջ 111 եւն: Հին բառ է նաեւ իւսունի, գոր-
ծածուած Վեցօր. Բ., էջ 163: Մագիստրոս
պահեր է մեղի այս հրե-ք ձեւը, որուն ար-
մատն է gra = կարկաչել. կը կարծենք թէ
իւսունի ձեւը կը նոյնանայ պարս. ճճկ =
իւլունի ձեւին հետ (գէ. դպ. Պրս. Բ.):
ՍՈՒ. բոլորովին կը խաթարէ այս բառը,
շրջելով զարմանալի նախադասութեան մը.
“Խորթառար եռանկետուց հրեցէ քեզ”: Իւր
տեսած օրինակն այսպէս էր, թէ իմաստ մը
յարմարել ուզեր է: Բաց ի Անտ. Եւ Վիեն.
օրինակներէն, մեր առջեւն ունեցած միւս
բնագիրները վրիպակաւ դրած են. ՄԿՍ. =
“գրէ իցես. Էմ. = հրեցէ” (Եւ տարբերակ՝
հրեցէ եւ) էջ 209. Արիստոփիանէս (“Հաւեր, 8 տեսիլ) ունի.

“ԵՐԲ ԿՈՌԵՆԿՆ ԿԸ ՍՈՎՐԱՅ (≡ մԵՐ ԲՆԱ-
ԳՔԻ՝ ՕՐԱՀԱՊԵԼԸ) ԲԱՐՁՐԱՁԱՅՆ ԿՐԿՈՎՈՎ
(≡ ՀԱՄԱՀԱՆՔ) ԸՆԹԵՎԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆ-
ՆԵՐԸ”

3. Խորդապար = խորդի պէս պարող (եւ
ոչ խորթաբար): Մագիստրոս կը յիշէ հոս
կոռոնկներու՝
4. Եռանկիւնեաց = Եռանկիւնի՝ \vee այսինքն
եռանկիւնի ձեւով պարը, զոր կը կատարեն
այս թռչունները դարձդարձիկ գաղթելու
ատեն (\equiv “Խորդք ոռպէն ի գնալն իւրեանց”
Առ. Միւ. Գօշի, Վենետ. Էջ 117): Այս
թռչնոց պարքին նմանովութեամբ՝ ցըրառօչ =
խորդի պար կ'անուանուի՝ էտու մը, զոր կը
էտու մը ժորդիկ (տ. Luc. de salt. 34 եւ Plut.
Thesaurus. 21). Բայց հոս կը սպիպուինք բա-
նասիրաց ուշադրութիւնը հրաւիրել որ հա-
տուածիս իմաստը թոյլ չե տար՝ “Խորդա-
պարուը՝ իբր գոյական առնելու, այլ իբր
բայանուն՝ պարուն, այսինքն՝ “Եռանկիւնի
ձեւով խորդի պար պարուն կոռոնկները.”
որոնք կրկչելով օդը կը կտրեն (\equiv օդա-
հատեալ) ու կը գաղթեն: Մագիստրոս նման
կերպով ըսած է “անոահավար պարայա-
ծեալ, (\equiv “օդահատեալ, ի պէս”) (Մկու+,
Էջ 237):

Ուրեմն այս 4 թռւերն ամփոփելով կ'ու-
նենանք. “Որսորդ ես եռանկիւնաձեւ խոր-
դապար [պարու] կոռոնկներու, որոնք կա-

ռաշմամբ օդը կը կտրեն ու կ'երթան։ Ի՞նչ
նմանութիւն է այս. Մագիստրոս ըսել կ'ուզէ,
“խելքէդ վեր բաներու ետեւէն ես ինկեր,
ուզեր ես բարձրէն թռչող կոռունկներու որ-
սորդի պէս՝ կոռունկներ որսալ, բայց . . . :
Շարունակութիւնը յաջորդ բառերու մե-
կնութեան մէջ թող ամբողջացնէ ընթերցողը։

5. Հիկէն = իբրեւ, որպէս. շատ ծանօթ՝
“Անյաղթեանց” բառ, շատ մը ընկերներ
ունի՝ իբրեւ, որպահ եւն։

6. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Հտպտեալ} = \text{ծածկեալ} [\text{կեղծեալ}], \\ \text{Հմբարհակեալ} = \text{ապարատանեալ}, \\ \text{Կոկոզանաս} = \text{միծամտես}: \end{array} \right.$

Այս Յ թուերը կցեցինք իրարու, վասն
զի կերպով մը իրարու կցած է նոյն իսկ գր.
Մագիստրոս “Մրգուղ փանաքին” կտորին
մէջ, Մկս. Էջ 237, ասոնց նոյնանիշ ու
համիմաստ բառեր շարելով, այսպէս “որջա-
սոյզ եւ գրուանող, ծեքեալ, նոծեալ, ապա-
զոնեալ, ։ Եթէ իրաւունք ունինք՝ այս երկու
բառաշըռով զիրար լուսաբանելու, այն
ատեն մեկնած պիտի ըլլանք ձեւել բառն ալ
իրը ձանձիւ նշանակող։ Եւ նոր բան մը չենք
ըսեր երբ պնդենք թէ ձեւելին՝ ձաւաւել
իմաստն ալ ի վերացեալն՝ իրը “բանի մը
բուն, հարազատ իմաստը պահելով, ձանձիւն,
ուրիշ իմաստով ներկայացնել, կը նշանակէ։
Շատ կը սիրէ Մագիստրոս այս ձեւել բառը,
տես՝ “Մրգուղ փանաք ծրդեալ, ձեւեւալ, ան-

հոյծ ոգեալ, եւն (Մկս. Էջ 237). իսկ ժամանակութեամբ տես՝ “Եւ ահա ոչ ծեւաբանէ քեզ՝ մակաբուսեալն վաղնջուց գեղեցկուղէշն գի” (Մկս. Էջ 221). Համեմատել՝ “զոր բարբառն երրայշական իրր ծեւելով զբանն” (Պտմ. Թվ. Արծ. Կ.Պ. Էջ 17): Բայց համեմատութեան առած նախադասութեան “որջասոյզ եւ գրուանողն” (= ժանիու) բառ երը կը փարատեն այս նկատմամբ ամէն տարակոյս:

Ուրեմն հոդուելի նշանակութիւնն է հոս՝ ծեւելի պէս, ժանիու: ՍՌՈՒ.Ի բառագիրքն հօս ալ զմեզ անօգնական կը թողու եւ — ըստ իւր տարօրինակ տեսութեան՝ կը փոխէ Մագիստրոսի այս հատուածին ընթերցուածը. կը գրէ “Հտպտել, կեղծեալ բառ է, պատրաստեալ յօժարեալ (!) ”Գրեցի քեզ հոդուել կոկոզանս, (վերջին -ըանս աւրուած ի վերջոյ եւ սրբագրուած): Սովորական հոդուեն+ բառն ալ ունի ըստ ՀԲՈՒ.Ի իւղըութեան նշանակութիւնը. (տես անդ.) Հտպտանք = պաճուճանք՝ զարդերու մէջ ժանիուելն տարբեր իմաստ չունի արդէն:

Բովանդակ “գամագտականին վրայ լոյս կը սփուէ այդ հոդուիլը. վասն զի կիրակոս յօյնն, առ որ կ'ուղղուի նամակը, Մագիստրոսէն ժանիու կ'այպանէր զինքը (ի բաց առեալ վերոյիշեալ հրապարակական գէպքը՝ թէ գիւրըմբռնելի են գրածները, եւ թէ կը հասկնայ անոր ամէն գրածները): Լսելուն պէս

Մագիստրոս՝ իւր ինքնապաշտպանութեան սովորական զէնքին՝ “կարծրակուռ,, ոճի կը դիմէ, իրը որսորդ ծածկապէս գործող հակառակորդն ըմբերանելու։ Առ այս համեմատել Մագիստրոսի հետեւեալ վկայութիւններն. “եւ . . հմայից հոդունու հետամուտ լինել քննութեամբ քայքայել,, (Մկս. Էջ 52). — “Մեղկեալ հոդունու . . . յա-լնել միմեանց” (Անդ. Էջ 35):

7. Ըմբարհակեալ = ապարասանեալ [ինքնահաւանութեամբ անզուսպ լեզուագարութիւններ ընելով]: Կը յիշէ այս նշանակութիւնը ԱԳՐ. իսկ Երմ. կը գրէ՝ “ըմբար’ակել = ապարասանել,, որ պիտի ըլլայ յայտնապէս “ապարասանել” կամ “ապերասանել”։ Այս կերպ գրութիւնը միայն այս երկու բառագիրքերու մէջ կը յիշուի։ Զատ Է՛ ըմբակէմ, ըմբակէմ ձեւը՝ որ նոյն նշանակութիւնն ունի եւ շատ տեղ կը յիշատակուի։ տես նաեւ ՀԲՌ. եւ ՍՌ.։ Կը գտնենք այս ձեւով ալ առ Մագիստրոսի՝ “Ճահճեալ ղամեկեալ ըմբակէմել” (Մկս. Էջ 237). “Ճիշանկարծակի ըմբակէմով դժոխախեռ յախորտանօք,, (Մատեն. Խորեն. Վենետ. Էջ 453):

8. Կոկոզան[ա]ս = մեծամունքու։ Առանց իմաստի այլայլութեան կրնանք բնագրին ի՞ռի՞ռանո ձեւն ալ պահել. բայց այն ատեն պիտի ստիպուինք ըմբակէմով չէզոք բային՝ ներգործական բայի իմաստ տալ, իրը “ա-

պարասան բարբանջել,, “լեզուագարութեամբ
կոկողանքներ ընել, մեծամիտ խօսքեր ըսել¹”:
Քանի որ դժուարը մբռնելի բնագիր մը կը
վերահաստատենք, չենք քաշուիր այս փոքրիկ
փոփոխութիւնն ընել, բնական է ու ուղիւա-
նշանակելով փոփոխութեան պատճառները:
Առաջն պատճառը կը գտնենք՝ անընդմիջա-
կան նախընթաց տողերու մէջ. իսկ Երևուու
պատճառն է հետեւեալը. Ագր. եւ Երմ.
կարծես՝ ինչպէս վերն ըսինք, Մագիստրոսի
այս դժոխըմբեր բնագիրը լուծելու համար
գրած են միայն. արդ թէ Ագր. եւ թէ Երմ.
միայն Հոկողանաւ բայլ կը յիշեն եւ ոչ “կո-
կողանք”, գոյականը: ՀԲո. եւ ՍՌ. ունին
“կոկողանք,,,” բայց իբր դործածութեան տեղ
երկուքն ալ մեայն եւ մեայն Մագիստրոսի այս
խօսքը կը բերին: Ընդհակառակն Մագիստրոս
Հոկողանաւ բառը կը գործածէ եւ էջ 237.
Երբուու պատճառ. Կոկողանասակայն
ձեւին եւ կոկողանասակայն ձեւին
մէջ շատ մեծ է գթելու վտանգը, մանաւանդ
այսպիսի դժուարիմաց հայերէն մը կարդալու
ատեն²:

¹ Բայց ի՞նչպէս չզարմանաւ երբ այս բացատրու-
թիւնն ալ գրեթէ բառ առ բառ առնուած կը տեսնենք
Արիստոփանէսն:

“Կրնաս զիս պատճառաբանութիւններով յաղթա-
հարել, բայց միւտ Հոկողանաւ մեւ մէ Հուրսէն կը նու-
տէն,” Արիստոփ. “Պլուդոն” Դ. ՀԲ. յիշեցներ “Հիկէն գոս
իսց կոպանեաւ Բուժուածուած Հոկողանաւ Մկա. էջ 237.

² Կալիսթենեայ գրքին մէջ իբր յաւելուած կցուած
Խաչատրոյ Կեշառուեցւոյ բարառնութեանց մէջ, կոյ Կալիս-

9. Մակթելիս = բարձրանաս [վերամքառ-նաս, վերաթելիս եւն եւն]:

10. Ապուսեալ = մերժեալ [դատապար-
տեալ]: Սովորաբար իբրեւ “Ժխտել”, կը
գործածուի, ինչպէս ՍՌ. Կ’ըսէ՝ իւր ոճով
“ող-ող-էլ այսինքն ող-ող-էլ: Կը թողունք
իրեն այս մեկնութիւնը. միայն “Դ. Անյաղ-
թէն,, (Վենետ. Էջ 431 եւ 475) եւ այս
գրոց նման ուրիշ շատ տեղերէն գիտենք որ
“Ժխտել” կը նշանակէ: Բայց այս տողերուս
իմաստը Ճիշդ մեկնելու համար պէտք է “մեր-
ժել” նշանակութիւնը գտնել, եւ գտանք
“ՊՂ-Պ. Տըմուհուստիւն Մինչև ի մէջ (Վե-
նետ. Էջ 408 որ սովորաբար Մագիստրոսի
թարգմանութիւն կը համարուի եւ Է.) ահա
վկայութիւնը “ըստ այնոցիկ պարտ է հօրն
զորդին ող-ող-էլ եւ է բայց քարոզել”:

11. Աճիւնիցն ծասքման = զաճիւնս ծասքելոյ [ծասքման աճիւնիցն դատապարտիլ, այսինքն մւռանիլ]: Այս 9դ հատուածին վերջին երկու բառ երովը՝ որ պահուած են շուրջ 900

թենեսի լեզուն բոլորովին օտար եկամուտ լեզուաւ հետեւ եաւ կորը. ազմուաւ ածեմ զդեգերում ժախտրական վիպասանութեանց յորժամ էի առ ճեմականն ստացերացի ի սպաս բանեցն եւ կորովամբութեանցն ի մայրն իմաստութեանդ եւն, էջ 191: Հարեւանցի իմ յիշատակինք որ այս ապիկար ողբերու վերջն մասը՝ իրը թէ Աղեքանդրի խրատներ առ բարեկամութեոլորովին կցիկուր, եւ մանաւանդ վերջին երեսը կարծես Մագիստրոսեան դարու լեզու են: Ընդարձակ տեղեկութիւններ ու զոյշ կը զբկենք Հ. Յ. Տալեանի Աղիսթենեայ ուսումնասիրութեանը, էջ 21. եւն եւն:

տարիներէ ի վեր՝ այս անհասկանալի համարուած չափաբերական նամակին մէջ, Մագիստրոս իւր հմտութեամբը զարմանքէ ի զարմանք կը գլուրէ զմեզ, վասն զի արդէն գրեթէ 9 դար յառաջ հայոցուցած է յունաբէն անմը, որ գարեր ետքն անցած է յունարէնէ լատիներէնի եւ ասկէ գաղղիերէնի ու գերմաներէնի, թէպէտ վերջինս իւր յատուկ բացատրութեան փոխելով, ins Gras beissen = “խոտին խածուածք տալ” : ԱրդՊր. Նորայրի գաղղ. բառարանն ունի իշխանել զփոշի = mordre la poussière = (պատերազմի ատեն) Թունէլ բացատրութեան գիմացը, բացատրութիւն մը՝ որ նիւթական թարգմանութիւն է գաղղ. ի: Արդ “փոշին չի խածնուիր”, երկիրը հողը (la terre) կարելի է խածնել. բայց Մագիստրոս ունի աւելի ճիշդ՝ հովն (= անձնը ըստ ԱԳՐ. ի) ժամանել, ժամել, որ շատ աւելի յարմար է, եւ ապահով ենք՝ եթէ գաղղ. բառագրոց հեղենակին յառաջագոյն ծանօթ ըլլար Մագիստրոսի այս բացատրութիւնը, այսօր պիտի գտնէինք զայն նոյն բառագրոց մէջ: Արդ Մագիստրոս հայացուցած է՝ օնծառ, շան էլեւն ծծառ կամ որ գրեթէ նոյն է՝ ծծառ լազնութաւ: շան շան զայն նոյն բառագրոց իւնալ (կամ մեր ուամկին՝ “քթին բերնին իւնալ”) “երեսն ու բերանը փոշւոյ մէջ թաթիսուիլ, ըսել է, այսինքն Թունէլ: Մա-

գիստրոս՝ Կիրակոսի եւ իւր միջեւ կատարուած մըցումը պատերազմի կը նմանցնէ։ Աւելորդ է ըսել որ այս մեր անձնական հետազոտութեան արտադրած արդիւնքն է։ թէ ԱԳՐ., թէ ԵՐՄ., թէ ՀԲՈ. եւ թէ ՍՊ.՝ լուռ կը մնան յայսմ. վերջինս ըստ իւր բարի սովորութեան կը խանգարէ քան կը յարդարէ իմաստը, վասն զի ըստ կամն նոր միտք մը կը ստեղծէ. “Գրեցի քեզ ապուսեալ աճիւնիցն ծասքման, : Բայց ինչ զարմանալիք. Հոմերեան այս ոճն ունի եւ Արիստոփանէս. “Այսօր իսկ հող պիտի ծասքէք, “Ասպետներ, Ա. Ար. 1 տեսիլ. “Թող Արամազդ զքեզ յաճիւն ջախջախէն, (Անդ) եւն եւն։

Ամբողջ այս ԳՐԴ հատուածը մեկնելու ատեն մեր կրած թարթափումներն ու խոնջանքը կը մոռնանք՝ — եւ ապահով ենք որ Մագիստրոս պիտի չանդիմանէ զմեզ՝ “Թի յածուն խոնջամբ¹ տարակուսեսցիս տարախոհական մտածութեամբ,, (Մկո. Էջ 112) — , յիշելով միայն որ յաջողեցանք՝ ամբողջացնելու այս հատուածին 4 թուին (տե՛ս) մէջ՝ առկախ թողած նախադասութիւնը. ահա ուրեմն կախման կէտերու ամբողջացուցիչ մասը. “Պէտք չյաջողն եւ քէտին պէտք քուսին : Իրաւունք չ'ունենար Մագիստրոս, Էջ 237 մեզի ըսելու. “Գեստրաս դատարկայած՝ ապա-

¹ “Ո՞՛չ ագոտուուն հետեւելով, ես դժբախտս, ողութեան ըստուն Արիստոփանէս. “Հաւեր, 1 տեսիլ.

շնորհաց բախտի հասեալ՝ մոլորած որսորդ՝
անյաջողներու բախտին վիճակակից:

10.

Իրազեկ¹ զինէն ծանեայ¹, զի
Կը-Շէն շնէն քէուցէ [= համշեցոյ]; Շ-
Միցիս իբալի² (ի) կարծրակուռ
Եցես ողբակ է Շէուուցէ [ուկուռ]
առասութեալ³ իբր ի կենատէ⁴ եւ
Խօսու ուրուէն է Նեռէ Ե-
ի կեստայ⁵ կոնդակէ⁶ վարատեալ⁷,
է իւրուէն Նիշիէ Հարեւն:
անհպելի⁸ համադեռ⁹ կարծեցեալ¹⁰:
-Նյուշը սոսիւ Հարեւն:

1. Իրազեկ զինէն ծանեայ: “Գիտացի իրա-
զեկ կամ սերտագոյնս,,՝ Մեկնելու պէտք չի
մնար այս նախադասութիւնը: Բովանդակ
պարբերութեան իմաստը ցոյց կու տայ այն
վստահութիւնը զոր ունի Մագիստրոս իւր
անձին վրայ, թէ իւր Խրթին գրածներովը
հակառակորդին գաղտնի հակառակութեան
վրայ յաղթապանծ պիտի հանդիսանայ:
“Համոզուած է,, ասոր: Իւր նամակներէն միոյն
մէջ (Մկո. էջ 214) կը սպառնայ որ իրեն

խոստացուած ձկերն զրկուին իրեն, ապա թէ
ոչ՝ այնպիսի որոտալից բառեր կը շարէ՝ —
“թէ ոչ՝ ճահեցուցից քեզ ճարտասան բա-
նիւք ճայթմունս առասութեան,, — որ կը
ստիպուի թղթակիցը (Մամիկոնեան իշխանն
Թոռնիկ) ոչ թէ միայն “այլ եւս համ չառ-
նուլ կարմրախայտ ձկերու պարարտութենէն,,
(= ու + ուշը ուցի է ի՞նչորդու ու ուրբարունիւն
ի՞ու մուսայուից), այլ ուրբաթ օր կերած “զա-
մենայն զեռունս եւ զբզիզսն եւ զՃՃիս...”
տաղտկացեալ ախոնդեացդ զօրէն կոռնեայ
ծայթքեալ արտաքս բերցես,¹ Համոզուած է
Մագիստրոս թէ բնաւ դժուար չէ իրեն՝
— քանի որ այսպիսի “արհեստի,, եւ
գիւտերու մակացութեանց հասած է, —
յստակ կերպաձեւեալ բառերը՝ “հոյժ եւ
խոշոր կերտացուցանել սակս լսովացդ,, որ-
պէս զի “լպրծոտ, յղկեալ եւ ապա-
կատարազ,, խօսքերուն վրայէն սահելով
իրենց մէկ անդամը չկոտրեն։ Ուզած ժամա-
նակ “դիւրահաս կատարէ զոտանաւորս,, . . .
եւ Պր. կոստանեանի հրատարակած բոլոր
նամակները վկայ են, որ Մագիստրոս իրա-
ւունք ունի իւր գրելու կերպին վրայ՝ այս
յանձնապաստան վստահութիւնն ունենալու,

¹ “Այնպէս մը կ'ընեմ որ ձայնաքարով կոկորդդ
կը խողանեմ” եւ իմ բնչքս գուրս կը փսխես,, Արիստո-
ֆանէս “Պղուտոնն Գ. Ար. Յ տեսիլ. կամ ուրիշ տեղ
մը՝ “Բոլըր վաստկածներդ (կերածներդ) նորէն գուրս տուիրն
Ա. Ար. Յ տ.

որովհետեւ գրեթէ իրմէ յառաջ գրուած բոլոր գլքերը կարդացած է (գոնէ այսպէս կը վկայէ ինքը, ինչպէս մեր հետազօտութեան սկիզբները տեսանք), որոնցմէ իրեւ զէնք պատրաստած է իւր ոճը՝ ոչ թէ միայն իւր թղթեկիցները, այլ նաեւ ապագայ ընթերցողներուս գլուխը ձաթեցնելու եւ ըղբղը խախտելու։ Զինուորական մը յիրաւի, որ յատուկ զէնքեր գործածել գիտէ թէ ձեռքով եւ թէ մոքով եւ թէ լեզուով։ Բայց այս տեսութիւնս, որուն նկատմամբ կրնան հատորներ գրուիլ, կը շեղեցնէ զմեզ մեր առաջադրեալ նպատակէն։

2. Իբալի = ողբալի։ Ա. Մեզի ծանօթ բնագիրներն ունին՝ է բաւ է (Մկո.), է բաւ (ՆԲ. Էմ. եւ Վիեն.) Անտ.ը ունի միայն էբաւ, որ ամենաճիշդն է. ապարբերութեան իմաստին համար. բ. որովհետեւ ԱԳՐ. եւ ԵՐՄ. ունին “էբաւ = ողբալի, մեկնութիւնը կը լուեն ՍՊ. եւ ՀԲՈ.։ Բայց այսչափ վկայութիւններ բաւական չեն դեռ մեր միտքը բոլորովին հանդարտեցնելու՝ վանելով ամեն տարակոյս, ա. որովհետեւ “ողբաւ”, իւղան ի՞նչ բանի մէջ. “է էրծըրակուն անբեան¹, ։ Բայց երկու է իներու առընթեր

¹ Ախալ ընթերցուած է “առաքութեան” բառը. (տես քիչ մը վերը “Ճահեցուցիք քեզ ճարտասան բանիւք ճայթմունս առաջական էլեմենտ” (Մկո. էջ 214). նոյնպէս “եւ զամենայն ի յայսցանէ ախտից քացախուտ առաջական էլեմենտ” (Հոս’ անուանակոչութիւն, մակասութիւն) ։ (ՊՂատ.

կացութիւնը ձեռագրաց մէջ միոյն զեղչումը
յառաջ է բերեր : Գիտենք որ շատ սովորա-
կան երեւոյթ է այս :

Բ. Իսկ եթէ այս ամէն պատճառներով
չգոհանանք, կրնայ երկրորդ մեկնութիւն մը
տրուիլ . “ի բալի,, = մշուշի, մէգի մէջ .
այսինքն “կարծրակուռ առասութեան մշուշին
մէջ , : Բոլորովին անհաւանական չէ այս մեկ-
նութիւնն ալ . մանաւանդ որ բաւ բառն ալ
“մժագնած,, ալ կը նշանակէ . սակայն տեղ
մը չենք գտներ ի բաւ զատ զատ գրուած :
Երկրորդ . այս ի “մժան „ մեկնութեամբ
պայծառ չ'երեւար հետագայ անհպելի , =
“բարձրամիտ, բարձր, գոռոզ,, գաղափարն,
որ աւելի ազդու հակադրութեան մէջ ցոյց

Տրամախ . Եւթիբրոն , Առնետ . էջ 140) : “Նոյնպէս տես
-----լ բայը . “գարձեալ անտուսաւ կարիցէ միայն զայս
-----լ կուէլոն . (ՊՂ . Տրմի . Եւթիփ . էջ 118 եւն եւն .
“ասի . . . յոլովագոյնս սիրել զայլոցն պուետեալ -----
լիւնն (Մկա . 49.) “այսոքիկ առաքելոցն -----լիւնն +
(Անդ . էջ 199 = այսպէս պիտի ըսեն առաքեալք) . “զայլոն
թողցուք զի երկարագոյն գործէ զայլուննիւնն (էջ 95) .
“եթէ յարդեննենն արգելու միայն (էջ 83) : Շատ ան-
դամ կայ գործածուած՝ առասութեան իմաստով . . . տու-
ուննեննիւնն . այսպէս . “պատասխանեօք զքեզ եւ իմով իսկ
-----լիւննիւնն արծարծեմք , (էջ 144) . Բ. Ներառանուննիւնն
եւ Ներառաննիւնն (էջ 131) . Գ. յայլուննենն . “ոչ կամիմք
տակաւին յարդեննենն , որ առաջի կայ , արտաքոյ մղիլոն
(էջ 172) . “այլ -----լիւնն նուազերգութեան սաղմու-
սելոց ի Հոգւոյն առ ըսւթենէր (էջ 175) : “Մինչեւ յայնմ
-----լիւնն (որ գրեցեր ասել համակրօն զմարդարէիցն
դասս՝ Մահմէտի [հօս՝ նախադասութիւն]) , , (Մկա . էջ 185) ,
կարծենք բայ բաւականիէն աւելի են այս վկայութիւններն
“առաջութիւնն բառը ջնջելու եւ տեղը “առասութիւնն ,
անկելու :

տալ կ'ուզէ Մագիստրոս, “ԱՅՆԸ դրութեան
մատնելով իւր “գոռող,, հակառակորդը:
Այսպէս թէ այնպէս մեր վերահաստատել
ուզած բնագիրն է ԷՐԵՎԱՆ (կամ “ի բալի,,),
բայց ոչ երբեք՝ ցայժմ իրբեւ ընդհանուր՝
հրատարակուած “ի բաշի, կամ “ի բաշ ե,:
3. Կարծրակուռ առասութիւն = դժուարին
բան [դժուարահասկանալի ասացուած],
որ մեկնուած է արդէն նախընթաց բառին
քննութեան ժամանակ: Միայն մտադիր
կ'ընենք որ այս “կարծրակուռ,, բառին
համապատասխանող բազմաթիւ բառեր ու
դարձուածքներ ունի Մագիստրոս՝ իրը զանա-
զանութիւն: Շատէն քիչը յառաջ կը
բերենք. “այսբար մեզ զմիտսն, որ քողար-
կեալ կայ ի մէնջ, ծածկեալ եւ խրթնացեալ
ի խորինս առէրուր անուրելէ (գրութիւնս)„
(Մկո. Էջ 128). “ոչ նահանջի բան մեր ձորեալ
ձրաբեալ կամ ի ձորելիս իսուսութիւն „ (Անդ,
Էջ 50). “ոչ թողից չասել զտենչալին քեզ
իւրծրագոյն եւ շուրջուրն պղատոնական եւ
հոետորաբար եւ պուետիկոսութիւնս անդժելիս
եւ անշորնելիս շաղկապութիւնս „ (Անդ, Էջ 203). “անդէլ եւ անդահան. (Անդ, Էջ 236):
Դանիէլ երաժշտին գրած նամակին մէջ
(Մկո. Էջ 124) ինքն իսկ կը խոստովանի, թէ
կը յոգնեցնէ թղթակիցը. “գիտեմք զի
տարակուսանս իմն սակաւ առաջի ձեր
սփռեցաք. զի իւշիանդեալ իւշուր եւ
ընդելուզեալ ատտիկեցի տիմիական յիմումն

եպիգիմիական մակամտածութենէ „ սակայն
կը խոստանայ յետոյ փարատել այս տարա-
կոյսը:

4. Ի կենատէ = ի նետէ: Բոլոր ձեռա-
գիրներն ունին միաբան է նուառէ, որ՝ ինչպէս
պիտի տեսնենք, անորեղի է հոս: «ախ. Մագիս-
տրոս իւր ժամանակին հայ գրողներու սովո-
րութեան համեմատ՝ գրեթէ բոլոր նամակ-
ներուն մէջ՝ նաևայուն-լի-ն (allitération)
այնպէս կը սիրէ, որ երբեմն մինչեւ 3—4 տող՝
կը շարունակէ: Արդ նոյն իսկ այս “գա-
մագտական, ին մէջ 7—8 տեղ կը գործածէ

¹ Օրինակ՝ ա՛բ-ո՛ւ այս համանելքը. բայց ի մասնա-
ւորի էջ 133, ուր է գրով կը սկսին 4 տողեր. ո գրով
3 տողեր (էջ 134), բ գրով՝ 4 տողեր, զ գրով՝ 4 տողեր:
Բայց աւելի՝ մարտելի օրինակներէն քանի մը հատը կ'ու զենք
յիշատակել. “եւ մերոյս հաւ ի հիացման եղ[կ]եալ հրա-
ցեալ եորհրդով հաւանիմ ինձ միայն հնարս զհարկաւորն
հարցանել զհարցն իմ սահման,, (Մկո. էջ 61). “(իբրու առ
ի լաւդովն յարուցանեն զլամու, էջ) կամ չուայտական
վետարացն չարս չամանդաղեալ չոհանան ի վերայ մերդ (Անդ,
էջ 67). “Ակիարովեան հանճիցն հենճերելով հենեալք
հոռոմարանեն զհաշակաց առիւծուն,, (Անդ, էջ 132). “վար-
դապետն քո ։այրագոյն, ի ։ար ։արաւի ։որեալու (էջ 209).
Ա խրդապետն ի ։արդիկն ։աշանաւորեալ ։աղվաղեաց,,
(էջ 210). “Ֆիսմեալք հեկեկեալք ֆիօրէն հողորտեաց (էջ 218):
Քանի մ'օրինակ ալ “Դ. Անյաղթէ:,, աղաւոնելի է մեզ եւ
դանձալի ըստ Պաւոսի դարձել եւ ի դատուական պատին
Յիսուսի,, (Դ. Անյ. էջ 101). “Բացայայտեալ բոց բարեաց
բարեարապէս բարուց քոց (Անդ, էջ 101) — “բարեբարու-
թեանն բարեաց ի բարեբարէն արժանի գտան,, (Ցովչ. Պամ.
Մոսկ. էջ 188) եւն եւն: Եթէ այս նմանաձայնութեանց
դորդէն ու բաշտելուները՝ մեր հաւաքածոյքէն ամբող-
ջացնել ու զենք, զատ հասոր մը գրելու է:

իւր սիրական — խաղը¹: Ահաւասիկ ապացոյց
մըն ալ հոս՝ “ի էարծրակուռ... ի էենատէ եւ
ի էեստեայ էոնդակէ” : Ուրեմն կ’արդարանայ
մեր “էնատէ”, բառը: Եւ էրրէ: Ցայժմ
ընդունուած “ննատէ” բառը “-էն տեղ
գոյութիւն չունի. կայ նին (Թուրոց Գիրք. Զ.
4—5, Դաւ. Անյաղթ. էջ 597) եւ ննատէ
(Պսկ. Պւղ. Բ. Հա. Էջ 446), բայց թէ
խաղողն ու կուտը այս “մրցութեան մէջ,,
յորում երկու “հակառակորդք” կը մրցին
իրարու չետ, ամենեւին չի կընար գործ
ունենալ, քաջայայտ է: Եթէ գինեգործու-
թեան կամ այգեգործութեան վրայ ըլլար
խնդիրը, անգահով ենք որ Մագիստրոս պիտի
չթերանար նինը կամ ննատէը գործա-
ծելու:

Խոստովանինք որ այս “ի թնատէ” ի
սկզբան անդ զմեզ շատ աշխատցուց: Չեռա-

1	Այսպէս 1 Հատուած. “ . . . քառի քարակոյս քատանական
դրոհել լուարբեղունս . . . քար-
բանելով եւն (ա. “ՀԱ.,” էջ 205).
2	” ” ” . . . և քարակացուցանեմ . . . քար-
փասցիս քարախորհ . . . քրամատա-
կան . . . քախտակ դոգորել (էջ 207).
3	” ” ” . . . իսկապէս էրածել . . . էրողաբար
(էջ 208).
4	” ” ” . . . ճեմարանի ճմլճելով ճոխառո-
ցեալ ճաճանչաւետ (էջ 209) եւ Ճ’
մեզ ժակառ ժունչ ժախիռ (էջ Անդ).
5	” ” ” Աերեք զիրողակութիւն դրոհիցեա
եւն եւն (էջ 210).
6	Համեմատէ 7ի մէջ բոլոր ժով
սկսած բառերը:

գրաց համեմատութիւններ¹ ըրինք, բայց
թնատը, կը մնար անխախտ իւր տեղը:
Սակայն հարկ էր՝ կամ այս հատուածին
մեծ դժուարութեամբ յերեւան հանուած
լուսապայծառ (գոնէ մեզի համար) իմաստն
ի բաց քեցել, եւ կամ “Էնոր”ը իւր բուն
ձեւին վերածել: Ագր. եւ Երմ. այս դէպքիս
մէջ մեզի զլացան իրենց խորհուրդը: Միայն
Երմ. ունի նմանաձայն՝ էնորի բառ մը, սա-
կայն կը նշանակէ “ստացուածք, կենդանա-
գիր,, ստիպուեցանք հանդարտիկ իւր տեղը
թողուլ այս բառը:

Եթէ այս “էնոր” բառին՝ մեր մոքին մէջ
ծնանելուն կերպը (Werdegang) գրի կ'առ-
նունք, ջատագովելու համար է այն՝ ոչ-ազնիւ
կերպը, որով հնադարեան նորութիւր տեղէն
կը խախտէինք, տեղը դնելու համար էնոր
մը: Յախուռն գործած չենք, կարծենք: Սա-
կայն ուրիշ դժուարութեան մը բախեցանք:
Այս էնոր բառն՝ որ մեր մոքին մէջ ծնունդ
առած էր նորութիւր ձեւը մանր քննած ատեննիս,
չոր ոչ հին եւ ոչ նոր բառագիրքերու
մէջ. եւ սակայն հարկ էր որ՝ գոնէ ըստ
ուղիղ ձեւին, գործածուած ըլլար, քանի որ
էնոր՝ “կեանք կտրող, հատանող,, կամ

¹ Առյն իսկ Աւենետ. Յ. Միիթ. Հարց ձեռագիրներն՝
այս բառիս համար, խորհրդի կանչեցինք՝ Գրեր. Հ. Յ. Ծ. Վ.
Թօրոսեանի ձեռօք, որ ինքնաբերաբար հաճած էր պատ. “Ա-
րայրի ալ կարծիքն առնուլ, վերջինս դեռ մթնահամ
կը կարծէ եղեր էլ նորութիւր,,:

“Կեանքէ զըկուող”¹ շատ կը յարմարէր
Մագիստրոսի գրչին ու ոճին: Մեծաձայն
Ենրդչա! մը եղաւ արդիւնքը մեր խուզար-
կութեանց: Ինչն էսի Մագիստրոս հուժութուն-
էր այս բառը եւ — նոյն իմաստով:

“Մարդն է զէտ ծառ, կեանքն է առատ,
Մահն առ արմին եգեալ հաստատ,
Օր մի առնէ զնա կենաստ,
Տանի յատեան վեհին ի դատ,”

(Մկո. էջ 241):

Կենաստ բառին գոյութիւնը խախտեց ու-
րեմն Ընառը. կը մնար մեր կողմանէ յաշ-
թելուրիշ երկու դժուարութեանց: Կե—/Ժ
ձեւերը կրնային շփոթուիլ իրարու հետ:
Չեռագիրներ՝ մանաւանդ նոտրագիր եւ կամ
շեղագիր գրուածներն, եթէ իրարու համե-
մատուին, իսկոյն հաստատական պիտի ըլլայ
պատասխանը. բաւական է համոզուելու հա-
մար համեմատել Միւնիէնի Մելլոնեան օրի-
նակէն՝ (Մկո. 24) յակեսցի, բառը, որ
գրուած է յակեսցի, բայց շատ դիւրաւ
կրնայ կարդացուիլ եւ “յակեսցի”: “Նոյնպէս՝
(Անդ. էջ 24՝ վարէն երկրորդ տողը).

¹ Պարզ հետաքրքրութեան համար կը յիշենք, որ
եթովպացերէնի մէջ “Կարդ մեռելոց”, Office des morts,
կը հնչէ Maçhafa gënza (յասհաֆա ֆէնդա): Անտարա-
խոյս պարզ փոխառութիւն մը հայերէն ինսուտ բառէն
ինչպէս վկայեց եւ մեր բարեկամը՝ քաջ եթովպադէտն
Robert A. Peter.

“աղօթէ” որ կրնայ կարդացուիլ “աղօկէ” : Եթէ իւն-որ՝ ըստ մեր կարծեաց Շնորհի փոխուած եւ այս վերջին ձեւը պահուած է, պատճառն այն է որ Ռին, Շնորհադ կամ նոյն իսկ Շնորհ աւելի ծանօթ բառ է, քան իւն-որը, ուստի այսպիսի տարակուսական լեզուին մէջ Շնորհի պահուիլն աւելի բնական է : Երկրորդ գժուարութիւնն էր, թէ ի՞նչ ձեւով կը գործածէ Մագիստրոս՝ ներ բառը. մեծ եղաւ մեր զարմանքը երբ “է իւն-որէ . . . վորուեալ,, իմաստով գտանք “վորուել . . . ներիւ-+,, (Մկո. Էջ 210) բարձուածքը:

Խնդիր չկայ որ “զէնքերու,, նման “կարծրակուռն,, բառերով խօսող Մագիստրոս՝ ների գաղափարակից բառ մը ստեղծած է՝ զկիրակոս շլմորեցնելու համար: Թէ իրօք իւր իւնին բառերն իրր չեն+ կը գործածէ Մագիստրոս՝ փացեալ բարձրամիտ հակառակորդն յետո մղելու, վանելու, ինքը Մագիստրոս կը վկայէ. “Փինատթէքդ փացեալ՝ ապա դինիւ (զինուք) բաց ասացեալ,, (Մկո. Էջ 237)¹: Բայց ո՞չ միայն նետիւ, այլ նի-

¹ Համեմատէ՝ Մագիստրոսի գաղափարակից մէկ առութիւնը. “Համարեա՛ դու զքեզ քեցեալ, ձեւծեալ ի բաց վարեալ,, (Մկո. Էջ 237): Գիտէ Մագիստրոս՝ ըստ տեղւոյն յիշատակել ներւ. “յաղթեցին թագաւորացն առանց զինուց եւ ներէն (Անդ. Էջ 192). “արբուցանել չներս ի կապարձաց իւրոցն (Ամբակումայ խօսքը) Էջ 177: Բայց ներս ու ողեղէ տեղ՝ ունի փոխարերութեամբ՝ “արդ՝ միլարեայն (= մէկ լար ունեցող), Վելդոնեան օրինակը “միլարեամ՛,) դու պնդե՞ա պայնուելէ հայրենին, պէտի-իւ-եռան (= նետ) դու միսե՞ա (Մկո. Էջ 234) եւն:

շահում ալ կը գործէ Մագիստրոս, պիտի տես-
նենք յաջորդ տողերու մէջ :

5. Կեստայ = կեստայ ռե-. [Ափրոդիտեայ
զօտի]: Կեստայ է յն. չէստօς, մեկնուած
արդէն ՀՀ. Ամս. ոի 1894, էջ 84. լու-
cestus, այսինքն Աստղկան այն գօտին ուր կը
պահուէին գեղեցկութեան զարդարանքներն՝
իբր քաջութեան զէնքեր: Ահա թէ ինչ
կ'ըսէ մեր հին մատենագրութիւնը “...+.
զայնոսիկ խորհելով՝ առնու զզարդսն ամե-
նայն ի հետեւ Ափրոդիտեայ. եւ հետոսն ա-
ռասապելի՝ տապանակ ինչ գոլ, յորում ամե-
նայն առ ի գեղեցկութիւն եւ քաջակերպու-
թիւն եւ ի շնորհս իբր տրամակայեալ լինին
(= կը գտնուին),, Նոնոս (Հրտրկ. գերմ.
Մանանդեանց, էջ 59): Կեստայ այն գօտին է
որ կը պարունակէր ուլուն ու ներեւը, որով-
հետեւ Աստղիկ կը ներկայացնէր յանձին՝
ըստ առասպելին, իւր երկնաւոր ամենայաղթ
մօրը, զարհուրելի զօրութիւնը (Դիւցարանու-
թիւն Moritzի՝ Դր. Max Oberbayer էջ 94):
Բայց նոյն հետոսն Արտեմիս գիւցուհոյն
քով՝ կը փոխուի ուստի ունդ ուրունէ, ոսկի աղեղով
ու նետերով: Արտեմիսեայ զէնքերէն զատ
պիտի տեսնենք իւր բագինն (տես նամակիս
14րդ հատուածը): Միայն հոս տեղն է
հարցնել Մագիստրոս Ուսուցչին թէ՝ ինչպէս
կեստոսի մէջ չօնձաէ = նիւթի կամ շամբու-
կրնայ գտնուիլ

6. Ի կոնդակէ = Նիզակէ [ուրեմն՝ ի կեստեայ]

կոնդակէ = կեստոսի մէջ գտնուած
կոնդակէ]: Դարձեալ յունարէն բառ մը
չօնօճաչ-չօնօճախօս [կը գրուի նաեւ չօնտաչ]
տեսակ մը շատ սրածայր նիզակ, որ կապ
ունի նախընթաց թուին մէջ մեկնուած
“կեստոս” բառին հետ: Արիստոփանէս
“Հաւեր,, կատակերգութեան մէջ կը յիշէ
զպատկանդարան՝ ոյրա, քարէտրա եւ լօչօ-
ջիշտ, նոյնպէս կը յիշէ՝ ները, գեղարդը, նէ-
ւուիը եւ բայիսոնը, = “որ վահանաւ եւ “գայի-
սոնաւ,, ընդդէմ յառնէ,, (Մկս. էջ 62):
Թնջելու է Մկս.ի ‘ի կէս գակոնդակէ,, եւ
էմ.ի’ ‘ի կէսդակոնդակէ,, անիմաստ ձեւերը:

7. Վարատեալ = հարեալ:

8. Անհպելի = Բարձր, անյաղթ, վեհագոյն:
Կը մեկնուի Մագիստրոսի ուրիշ մէկ խօս-
քովը. “Այսրար եւ իմաստասիրաց անձինք
անհպելի+ եւ անմերձենալիք՝ իրրու զանդան-
տայս յինքն կարծրագոյն քարշող եւ ինքեան
ոչ յումեքէ հակամիտեալ” (Մկս. էջ 204):

9. Համադեռ = Ոսոխ, հակառակորդ: Զա-
նազան եւ այլաձայն բնագիրներու մէջէն
կ'ընտրենք միայն էմ.ի հրատարակութեան մէկ
տարբերակը. ոմանք ունին համբեւ (էմ.,
Մկս.) ոմանք՝ համբեւ (Անտ., Վիեն. եւ ԿԲ.):
Իսկ ՍՌ. ունի համբեւ՝ բայց իւր ոճով
պատրաստ իմաստ մըն ալ կցելով, “համբեռ,
դեռ համբակ = վարատեալ անհպելի
համբգեռ կարծեցեալ,, (!!): Մեր ընտրած

Հայութեւը կը մեկնէ Ագր. Հայութի: Ուրեմն
իմաստն է անյաղթելի հակառակ(օրդ)
կարծեցեալդ¹:

Հայութիսր բառին տեղ Մագիստրոս
երբեմն կը գործածէ ներհանի բառը. այս-
պէս. “Այսոքիկ առասացութիւնք առականք
(= առակաւոր) հագներգութիւնք սակա
իմաստութեան ներհանից (ասացեալք),
(Մկս. Էջ 204), Այս իմաստով կը գտնենք
եւ առ Ատ. Կալիսթենեայ (տպ. Վենետ.
Էջ 185) “ի սադրանաց ներհանին հանեալ
եղեւ ի կէս աւուրց:”

Թէ իրապէս թշնամիներ ունէր Մագիստրոս,
շատ յայտնի է իւր խօսքերէն. “ընդ մեզ
նորագոյնք եւ անտիականքդ (= անչափա-
հաս) գնեն թշնամութեան սկիզբն” (Մկս.
Էջ 212). “մինչեւ յերբ զկնի իմ ձգեն
զքեզ հակածառել գրով” (Անդ.): Եւ այս
հակառակորդները կ'անուանէ Մագիստրոս՝
հանիստից. “այլ ես ոչ ի հայութիցն ասա-
ցից բան եւ ոչ մի,” (Մկս. Էջ 53). բայց
որպէս զի հայութի բառին յոգնակի բա-
ցառականը չհասկցուի այս բառը, աւելի
պարզ օրինակով մը կ'ուզենք լուսաւորել.
“Քանզի ի վերայ Աքիտոփելի ասացեալ եղեւ
ի նմանէ ի հայութիցն, նաեւ ի մատնիշն...

¹ Թէպէտ Ագր. եւ Երմ. կը յիշեն համ դեւ որ կը
նշանակէ դեւ, բայց Ագր. ի մէջ համը առջեւ կայ միջնա-
կէտ (.) մը, եւ յետոյ կու գայ դեւ կամ դեւ:

Եւ ոչ է հայուսակիցն հաւանիմ ասել եւն եւն,,
(Անդ. Էջ 54):

Այս 10րդ հատուածին իմաստն է.

“Հաստատ գիտեմ թէ ողբալի պիտի ըլլաս
այս գժուարահասկանալի խօսքերուս մէջ՝
նետէ ու նիզակէ զարնուողի մը պէս. (գուն
որ) անյաղթելի հակառակորդ մը կը կար-
ծուէիր (քեզի),”:

11.

Ստորոգեալ քեզ սքողոստիկոսեան¹
Անոն (սուրբ Քելէ) Քել Քերոսեան

փաքնակապէս² ոզեցից³, ոչ իբրու
իշխանութեա առաջ (իշխանութեա), ոչ էքտ

*տարբեղուն*⁴, այլ տրամակոչ⁵,

վաստողանալ⁶ եւ շորթել⁷ ի ներացիկ⁸
բ-

Մակառութիւնն՝⁹ Ներում՝¹⁰ Նպաստ
մէննոնիւնն՝ ըստ ու նոր նորում
[ԵՒՐ]

bələlung *an* *b* *mənəq¹¹*, *annəqawugħu¹²*:
بَلْلُونْج **أَنْ** **بِ** **مَنْهَقٌ**, **أَنْنَهْقَوْغْهُ**:

Մեր տուած թարգմանութենէն կը տեսնէ
ընթերցողը թէ շատ որոշ եւ նշանակալից միտք
մ'ունի՝ Մագիստրոսի ըսածը, եւ սակայն քանի
մը բառերու գրութեան նկատմամբ մեծ
խառնակութիւն յառաջ եկած է ձեռագրաց
մէջ:

1. Սքողոստիկոսեան = զիտնական: Ծա-
նօթ ։ Ն. օչօլաստչօչ բառը, որ կը նշա-
նակէ՝ ի մէջ այլոց, “գիտութեան մը պարա-
պող, գիտնական” : Կը գտնենք այս բառը
+ռըստիկոս ձեւով 7—8րդ դարու գրուածոց
մէջ երկու ուղղագրութեամբ. ։ իբր քո-
ղաստիկոս, եւ բ. քողոստիկոս: “Այս Ղի-
գինոս քողոստիկոս էր եւ ճարտար քան
զամենայն ուսմնակիցս իւրո (Վարք Հրնց.
Ա. Հտ. Վենետ. 1855, էջ 224). —
“իրեւ զայր իմաստուն քողոստիկոս” (Անդ.
Էջ 226 եւն). — “բազում քողոստիկոսաց
պէտք են աստ զի կարասցեն վիճել ընդ քեզ”
(Վարք եւ Վկյու. Սրբոց, Բ. Հտ. Վենետ.
1874, էջ 493), ուր հրատարակիւը շատ
ճիշտ կը նկատէ թէ լատ. scolasticus բառն
է. «Եթէ զընաւին զաշխարհիս քողոստիկոսս
ի մի վայր ժողովեսցես” (Անդ. էջ 493)¹:

¹ “Աքողոստիկոս ոմնո (Ճ. Դար.) Վ. Հրնց. էջ 260.
իսկ նոյն խօսքը ԺԲ-ԺԳ. դարու մէջ կը թարգմանուի.
այլը ոմն իմաստասէր եւ բանաւոր եւ գարժեալ յոյժ ար-
տաքին բանից հռետորականացո (Անդ.) նոյն խօսքը՝ քիչ
մը վարը “ատենադպիր էր Յունաց ճարտարախօս” իսկ
Բ. թրգմ.՝ “հռետոր եւ բանաւոր յոյժ էր նաև (Անդ.
էջ 262):

ԱԳՐ. ունի “սքողոստիկոս” = ատենական
դպիր (բժիշկ):

Այսպիսի ծանօթ բառի մը գրչութեան՝
Մագիստրոսի ձեռագրաց մէջ առած ձեւերն
յիշատակութեան արժանի են.

Վիեն. ձեռագիրն ունի՝ զքո զոսիկոսեան.
Անտ. զքո զոսիկոսեան.
Կոստան. (տարբերակ) . . . զփողոստիկոսեան.
Էմ. տպագ. զփողոստիկոսեան.

2. *Փարնակապէս* = Կարողապէս: Անտ.
ՆԲ. Մկս. եւ Էմ. ունին այսպէս. իսկ Վիեն.
Ք-Ք-Հ-Հ-Ա-Պ-Ե-Ն. իսկ Էմ. եւ Մկս. տարբերակ-
ներն Ք-Ք-Հ-Հ-Ա-Պ-Ե-Ն: Նշանակութիւնը կը գտնենք
միայն ԱԳՐ.ի մէջ, իրմ՝ փարնակ = հա-
րուստ, կարող: Իսկ Երմ. ունի փարնական =
բնիկ, հարուստ: Պաշեցինք “կարողապէս”
Նշանակութիւնն, աչքի առջեւ ունենալով
այն պարագան, որ Մագիստրոս իրաւամբ
ինք զինքը բարձր զգալով՝ զինքը թշնամա-
նող կիրակոսէն, “Ք-Ք-Հ-Հ-Ա-Պ-Ե-Ն” կը տեսնէ ինք
զինքը՝ “իշխանաբար” տալու այս անունը:
Տեղ մը կը յիշէ այս շնորհումը հետեւեալ
խօսքերով. “արդ զայսոսիկ արհեստոս եւ
մակստացականութիւնս մեծարեցեր գու, վեհ
իշ զքեղ աւել ու անուեղէ վարկանիմ”
(Մկս., էջ 203):

3. *Ողեցից* = Կոշեցից [զանուն . . . տաց]:
“Ասել” Նշանակութեամբ “Ք-Ք-Հ-Հ-Ա-Պ-Ե-Ն” Մագիս-
տրոսի լեզուին սովորական բառերէն մէկն է.

" ո՞էւլ է հագներգութիւն ի հագնելց կար-
կատուն բանը (Մկո. էջ 33). "զճարտասա-
նացն ո՞էմ (= ասեմ) արհեստ, (Մատեն.
Խորեն. Վենետ. էջ 396). " (ոչ էր պարտ...)
զգօրութեան յոյս քաջութեան հիքից եւ
կանանց ողբերգական ո՞էլը (Մկո. էջ 41).
"որպէս յայտնէ ո՞էւլը առ ի քէնը (Պղտ.
Տրամ. Մինովս, Վենետ. էջ 120). "որպէս
ո՞է Հոմերոս = որպէս ասէ Հոմերոս (Մկո.
էջ 110): Խնքնին կը մեկնէ Մագիստրոս
(տես 4 հատուած եւ 14 հատ. Թիւ՝ 14):

4. Տարբեղուն = Անտեղի, օտարոտի:
Ագր. կը մեկնէ այս բառը իբր ։ "Խորթ,
։ օտարասերմն (վերջինը՝ բեղուն, բեղմնա-
ւորել բառէն առեալ). Նյնպէս եւ Երմ.:
Կը պահենք ՀՔո. ի ։ "օտարոտին բառը, զոր
ինքնին Մագիստրոս գործածած է ։ տար,
բեղուն, բառին դիմացը (տես 1 հատուած):
Կը յաւելունք անուղիւնշանակութիւնը, քանի
որ Մագիստրոս (Մկո. էջ 207) նոյնիմաստ
տեղ մը կ'ըսէ. ։ "զայս քեզ ասել ուրդ ե-
պարզած եւ ոչ անուղիւն, որմէ դիւրաւ կը
հետեւցուի յաջորդ՝

5. Տրամակոչ = Պատշաճագոյն, ուրդ ե-
պարզած: Ագր. եւ Երմ. ունին այս ։ "տրա-
մակոչ", բառին դիմացը՝ ինաժիւ նշանակու-
թիւնը, բայց հոս ի՞նչ գործ կընայ ունենալ
։ "խնամիչը, չենք դիտեր: Կրնայ թերեւս
օրուբուին հակակշուելու համար հոս ալ՝

- Մագիստրոսի (Մկո., էջ 204) գործածած
“Հարավայնաբերութեան առնուիլ”:
6. Փատողանալ = բարձրանալ: ԱԳՐ. Եւ
Երմ. կը մեկնեն այս անծանօթ բառը՝
“ԷՌԵՌԵՆՆԵԼՈ Ըսելով: Մագիստրոսի գրածներն՝
ինչպէս 7րդ հատուածէն եւ այս 11 հա-
տուածին յաջորդ բառերէն յերեւան պիտի
գայ, իմանալու, իմաստովիրելու համար, պէտք
է մտօք բարձրանալ, վերամբառնալ: Կերպ
կերպ եւ այլ լնդ այլոյ ձեւերու մէջ մտած է
այս “փատողանալ”, բառը, ՊՐ. կոստանեանց
ունի՞ էադ ռունակ, (իսկ տարբերակներէն մին՝
ճիշտ ձեւը՝ քառակունակ, իսկ միւսը՝ քառդաշնակ).
ՆԲ. Անտ. եւ Վիենն, ունին՝ քառակունակ. ԷՄ.
ուղիղ տպած է՝ քառակունակ, բայց տարբե-
րակներու մէջ կը նշանակէ՝ քառդաշնակ:
Կազմութիւնը:
7. Շորթել = խելամուտ լինել (բանի մը
իմաստը) հանել: Վերը (Հատուած 10,
Թիւ՝ 3) յիշեցիւք “անշորնեէն բառը, իրը
“կարծրագյն, գժուարահասկանալին, ուրեմն
բային իմաստը՝ զօր կը յիշեն ԱԳՐ. եւ Երմ.
իրը հանել, կրնանք մեկնել՝ իրը՝ “ը-ծել,
իմաստը իրավել, իւլահուր ըլլու: Արդէն
շորնելի նիւթական նշանակութիւնը՝ իրը
յածուրակել, զօր կը յիշեն ԱԳՐ. եւ Երմ. “ի
բաց հանելու ծանօթ է. “(զմարգարիտն) զօր
ոչ գուն եւ ոչ ինքնակալն քո շորնել
կարէքն (8րդ դարէն) (Վարք եւ Վկայ. ՀՄ.
Բ. Վենետ. էջ 497). “եւ նա վաղվաղակի

շունէ ի քեն զթագաւորութիւնդ քո եւ տայ
այլում՝ (Ուհերեւեան հայ. Բաբելայ Աշոքը
ի Աշոք եւ Ակայ. Հա. Ա. Անեստ. էջ 150).

“ոչ ոք է ամենեւին որ ի նմանէ շունէւ
կարիցէ զարարիչս իւր. (Կոչ. Ընծայ, Վիեննա,
էջ 197): Ինչպէս ըսինք՝ այս վկայութեանց
մէջ շունէլի միայն նիւթական յափշտակու-
թեան վրայ է խօսքը, իսկ Մագիստրոս՝ փո-
խաբերութեամբ կը գործածէ: Զնջելու է
Էմին. ի եւ Պր. Կոստանեանցի տարբերակ-
ներու՝ շրենէլ ձեւը (Դի եւ է շփոթութիւն):

8—9. Ի ներացիկ մակառութիւնս =
ի պիտանի մեկնութիւնս: Ագր.ի եւ
Երմ.ի միաբան վկայութեան վրայ յեցեալ՝
ձեռագրաց եւ տպագրութեանց մէջ այլ
ընդ այլոյ գրուած՝ այս բառին կու տանք այս
գրութեան ձեւն ու նշանակութիւնը: Արդ
Ագր. եւ Երմ. միաբան կը վկայեն “Ներացիկ”
= պիտանի բան, անշուշտ “խօսքի մեկնու-
թիւն, բացայայտութիւն = մակառութիւն,
հասկցնել ուղելով: Քանի մը օրինակներու
մէջ տեսնուած մակարաննեն՝ որ կը նշանակէ
իւստուաննեն, չիտուաննեն, պատճառ եղած է՝
մակարաննեն բառն՝ աւելի ծանօթ մակարա-
ննեն բառին հետ փոխանակելու: Շատ մեծ
անմիաբանութիւն կը տիրէ՝ ինչպէս ըսինք,
այս Ներացիկ բառին նկատմամբ. Պր. Կոս-
տանեանցի տպագրութիւնն ունի՝ է Ներացիկ
(իսկ տարբերակն՝ է Ներացիկ), ՆԲ. Էմ. (վեր-
ջինս տարբերակին մէջ՝ է Ներացիկ) Անտ. եւ

Ալիեն. օրինակներն ունին է ներակից։ Պէտք չէ զարմանալ այս տարբերութեան վրայ, գրեթէ — անծանօթ հայերէնով գրուած գրութեան մը մէջ՝ երբ անձանաչելի կամ անսովոր բառ մը հանդիպի, գաղափարովներ կամ օրինակելու ատեն անզգուշութեամբ եւ կամ անորոշ իմաստ մը որոշի փոխելու միամիտ (եւ երբեմն միայն՝ չարամիտ) դիտաւորութեամբ, ակամայ իսկ իրենց գրչին ծայրը կը գծէ՝ ականջին ու մտքին ծանօթ բառ մը. ուստի ներակից անյայտ բառին՝ ներակից կամ ներակից-ի փոխուիլը շատ դիւրին եւ — հաւանական է։ —

Մագիստրոս ուրիշ տեղեր “պիտանացու” եւ “օգտիլ” (=օգտակար) բառերը գործածած է. “օդուեցին յայսպիսի իմաստուն առնէ” (Մկո. Էջ 98). “յարհեստ պէտուացու տածեալ” (Մկո. Էջ 235). իսկ ընդհանրակառակն՝ համեմատէ ամբողջ իմաստին համար (այսինքն՝ “խելամուտ լինել ի պիտանի մեկնութիւնս”) “յայսպիսի տկարագոյն մտածութենէ կամից զքեզ ի բաց մղել” (Մկո. Էջ 114):

10. Ներում = ըստ որում։ Այսպէս ԱԳՐ եւ ԵՐՄ. միաբան։ Յատուկ այս գարերու հայերէնին՝ իբր նշանակութեամբ. “հագներգութիւնս այս ոչ ըստ որում” հագներգութիւն է մասն քերթածոց (= հագներգութիւն ըլլալով), կամ իբր հագներգութիւն, Մկո. Էջ 33). “ըստ որում” ոգէ ՀՈ-

մերուս” (Անդ. 110): “ՆԵՐ ԿԸ ԳԹՆԵՆՔ ՀԱԴ
ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄՔ՝ Ի ՄԷՉ ԱՅԼՈԾ, ՆԱԵւ ԱԳՐԻ
Առաջին Էջին՝ “ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԲԱՌԻՋ ՔԵՐԱ-
ԿԱՆԻՆ, յանկին մէջ, ուր գրուած է՝ “ՆԵՐ-
ՐՈՒԵՄՄ = ԸՍՏ ԱՐՈՒԵՍԹԻՆ, “ՆԵՐԻՐ- =
ԸՍՏԿՈՒԱ,”:

11. Նպաստ եղելոց առ ի մէնջ = նպաստ
եղելոց ի մէնջ. այսինքն “ի մակառու-
թիւնս՝ ըստ որում նպաստ եղելոց առ ի մէնջ,”
= տուեալք քեզ իրը ի նպաստ ի մէնջ:

Մագիստրոսի զայրացած միտքը կը յաղ-
թուի սրտի բարութենէն եւ բարձրավիզ
հակառակորդին ջախջախումը բաւական կը
համարի՝ խրթին բառերով տանջելով միայն
անոր միտքը. բայց կը քաջալերէ զինքը,
որովհետեւ կ'ուզէ որ հակառակորդը ճշմա-
րիտ իմաստասիրութեան հետամուտ ըլլայ.
«մանաւանդ իմաստասիրել քեզ ոչ խուսա-
փեմ» (Մկս. Էջ 203). «Եւ ինձ յոյժ ըլ-
ձալի է տարփանս լինել եւ զանձուկ խան-
դաղատանաց եւ խոչեմական քո խնդրոցդ
լնուլ» (Անդ. Էջ 202): Եւ որովհետեւ
Մագիստրոս համոզուած է թէ՝ “Եւ այս կա-
տարեալ իմաստասիրացս է հանճար՝ յուրաքանչել
է բարիսն իրա յարաջայուղանել (զայլս),
(Մկս. Էջ 226), անոր համար իւր կողմանէ
կարելի օգնութիւնը կ'ընէ. «Եւ արդ ընդույթ+
քեզ նորուար», (Անդ. Էջ 202): Եւ ինչո՞ւ
այս օգնութիւնը, որպէս զի արագութեան զօ-
րասցիս: Տես յաջորդ 12 թիւը:

12. Առողասցիս = զօրասցիս։ Եւ այս վերջին բառով կ'ամբողջանայ՝ այս հատուածիս ալ պայծառ միտքը. “Քեզի էբ նողագ առաջարկած պիտանի մեկնութիւններն իմաստասիրելու եւ լուծելու համար՝ զօրանաս,,:

“Առոյգ անալ,, կամ “առուգ անալ,, եթէ ըլլար այս բառը, բնաւ ինդիր չեր վերցներ. սակայն Մագիստրոսի լեզուին մէջ “առոգանալ” ալ երբեմն դ է- նոյն նշանակութիւնն ունի։ Համեմատէ այս նշանակութեան համար. “աստուածեղէն գրոց իմաստութեամբ առաջնորդութեան (= զօրացած) տամ պատասխանի,, (Վարք եւ Վկայ. Հա. Ա. Ակնետ. Էջ 536) եւ գոյականը՝ “գեղեցկութիւն եւ առաջնորդութեան մանկան,, (Սոկր. Պամ. Մես. Վ. Տով. Վղրշպտ. 1897, Էջ 181). “բիւրապատիկ շնորհս եւ պտուղ ծննդոց իմոց աճելութեան եւ առաջնորդութեան զայս համարիմք,, (Մկա. Էջ 23):

Այս 11^{րդ} հատուածին մեկնութեան համար՝ բաց ի կիտադրութենէ՝ 1 կամ 2 բառերու վրայ պատճառաբանեալ փոփոխութիւններ ըրինք։ Կը համարձակինք ըսելու. Հատուածիս իմաստն յէականս ճիշտ լուծած ըլլալու նկատմամբ՝ զմեզ բնաւ տարակոյս կամ վարանք չի պաշարեր։ Բայց բանասէր ընթերցողին մտաց մէջ ալ կասկած չժողովու համար՝ Մագիստրոսի թղթերու համապատասխան այլեւայլ կոչումներով զօրացնել ջանացինք մեր խուզարկութիւնը։

12.

Տարսիիմք ¹	ցանզ	տածել ²	եւ
Ց-Ն-Ի-Ռ-	Չ-Ն-Ք	Դ-Ր-Հ-Ն-Ե-Լ	Ե-
պատուփայել ³	եւ	բուծել ⁴ ,	զի
Ժ-Ա-Շ-Ե-Լ [Դ-Ր-Դ-Ր-Ե-Լ]	Ե-	Ա-Ն-Շ-Ա-Ն-Ե-Լ,	Ն-
բաղածեալ ⁵	բեկտեսցես ⁶	բակտերեալ ⁷ ,	
հ-Ա-Ր-Ե-Ա-Լ (?)	Ք-Հ-Ր-Ե-Ա-Յ-Ե-Լ (?)	Դ-Ր-Դ-Ր-Ե-Ա-Լ (?)	
զլեզուն	գնդակին ⁸	ի	ստաղին ⁹ :
Ա-Խ-Ա-Ն	Բ-Ե-Ր-Ա-Ն-Յ-Ն	Է	Ֆ-Ե-Ր-Ա-Ն-Ք:

Դ-Ի-Պ-Ա-Ն-Ե-Ն: Դեռ այս հատուածին
 քննութեան միջամուխ չեղած՝ կանխենք ըսե-
 լու, թէ որչափ զիւրին կ'երեւայ՝ առաջին
 ակնարկով ասոր մեկնութիւնն, այնչափ մեծ
 դժուարութիւններ ունի: Ըստ բաւականի
 աշխատութիւն պատճառեց մեզի: Ինչուն,
 դեռ այսօր ալ հասկցած չենք: Այս բառերու
 լարիւրինթոսէն ընդհանուր իմաստ մը կրցանք
 — բռնի — կրոզել հանել, բայց թէ յայտ
 յանդիմանութեամբ տեսակ մը ստուգութեան
 կրցանք հասնիլ, չենք կրնար պնդել: Կրնայինք
 իբր անըմբոնելի հատուած մը, բոլորովին զանց
 ընել ասոր մեկնութիւնը, սակայն ի՞նչ շահ,
 ի՞նչ օգուտ պիտի ունենայինք՝ այս շատ դիւրին
 միջոցը գործածելով: Մենք տքնեցանք, կը ևս-
 տովանինք. բայց այսու ամենայնիւ բոլորովին

զանց ընելն անօգուտ համարեցանք։ Թէեւ տարակուսական, սակայն կը դնենք հոս մեր խուզարկութեանց արդիւնքը։

1. Տարփիմք = ցանկամք։ “Տարփիլ = ցանկալ,, ԱԳՐ.։ Միջնադարեան մատենագրաց քով այս նշանակութեամբ սովորական բառ մը. ոսկեդարու մէջ չկայ այս բառը։ Զատ է որ-իւլ, որ-իւլ, որ միշտ ‘ցանկասիրութիւն,, նշանակութեամբ գործածուած է իբր ‘բնազդ,,։ Այդ բառն ալ, ինչպէս կը յիշէ արդէն նԲ., ունի 1 կամ 2 անգամ գործածութիւն ընտիր մատենագրաց քով։ Իսկ ստորին գարերու մատենագրութեան մէջ շատ յաճախադէպ է. “գիւայորդոր բղջախոհական ախտիւն յեղազեղեալ տոփէր ի նա” (Մ. Կաղանկ. Էմին. 1860, էջ 74 իսկ Շահնազ. Հրտակ. ի Պարփս՝ էջ 196): “Տոփալու իբր շահնազանալու ա. ու Հ. Ամս. 1890, էջ 285). “(կերակուր) որոյ ամենեւին փոյթ ամենայն կենդանի ի բնութենէ ունելով տոփումն” (Պղտ. Տրամ. Մինովս. Վենետ., էջ 219): Իսկ տեղ մը միայն կայ իբր պարզ շահնազ-նիւն (ոչ բնազդական), այսպէս։ “Ճեռանարկելոյ ամենայն որ-իւն-նիւն-մբ” (Պղտ. Տրամ. Եւթիփորոն, Վենետ., էջ 145): Ուրեմն զանազանելու է որ-իւլը՝ որ-իւլ։ Տոքիւլը՝ ինչպէս ըսինք, ոսկեդարու չէ (նոյն իսկ եթէ գանուի 1 կամ 2 անգամ ի ձեռագիրս)։ Մագիստրոս որ-իւն-ը իբր “փափաք” կը գործածէ չետեւեալ տեղը.

- “իսկ ինձ յոյժ ըղձալի է ուրբանս լինել եւ
զանձուկ խանդաղատանաց եւ խոչեմական
քո ինդրոյդ լնուլ”, (Մկո. Էջ 202):
2. Տածել = դարմանել (բարյառութեա), ինա-
մել. ըստ ԱԳՐ.Ի եւ Երմ. (առ. Վարը 4 թիւ).
“ո՞ արդար դատողութեամբ զորբս եւ
զայրիս ոռնչե.,” (Մկո. Էջ 39):
3. Պատսփայել = ժողովել [ամփոփել՝
հոգալ նշանակութեամբ]. այսպէս ունի
ԱԳՐ. իսկ Երմ. պարզուցիւլ: Թերեւս հեռի
չըլլայ մեր “պարագանել”, էն: Չեռագիրները
քիչ կը տարբերին:
Կոստ. պարզուցիւլ. ՆԲ. եւ Վիեն. Անտ.
եւ Էմ. պարզուցիւլ:
4. Բուծել = բուծանել (Ա-Բ-Ա-Դ-Ե-), ըստ
ԱԳՐ.Ի եւ Երմ.Ի մնուցանել: “Սնցց եւ
խրատեաց” (ՊՂՄ. Տրամ. Եւթիփ. Էջ 86),
առաջինը նիւթապէս, երկրորդը՝ բարցապէս,
զօր ուրիշ տեղ մըն ալ կը գտնենք այսպէս
իրարու կից. “ապա եթէ եւ առունդ իմն ուղիղ
եւ իրար յետ այսոցիկ հանդիպեացի՝ ողջ
բնաւ եւ բոլորովին ի մեծէն ճողոպրեալ
խօթութենէ լինիցին (Անդ. Էջ 111):
Արդէն կը ցանկայ Մագիստրոս՝ դիւրագոյն
բառերով հրաւիրել ընթերցողն ի սկզբան
անդ որ “սնուցուին. “զի նախ միսեսցին ի
դրունս մեր, մուծանելով ի խրախճանութիւնս
սուշ ինչ կերպէւն” (Մկո. Էջ 203):
- 5—6. Բաղածեալ բեկտեսցես (?) = վնա-
սեալ փշրեսցես կամ կործանեսցես:

Հոս է ահա՝ գլխաւոր դժուարութիւնը։
 Մագիստրոս ունի տեղ մը “հորեալ էլեն”,
 (ՄԿԱ. Էջ 19) բայերը քովեքով, որ ըստ
 նշանակութեան աղերս մ’ունին մեր բայերուն
 հետ։ Ագր. եւ Երմ. ունին “բառածոնիւն” =
 վեաս, տկարութիւն։ Բայց բեկուն բային
 նկատմամբ կը լուեն թէ Ագր. եւ թէ Երմ.։
 “բեկտել”, բառը կայ մատենագրութեան
 մէջ. “բեկուն եւ մանրել զշղթայս” (Ոսկ.
 Պւղ. Ա. Էջ 640). “զգաւազանս անիրաւաց
 բեկտեսցէ,, (Սիրաք. տպ. Վենետ. Փաքրագիր,
 Էջ 123) տ. Նոյնպէս բեկուն (Ոսկ. Պւղ. Ա.
 Էջ 224, 781). “բեկուն շուրջ զնովաւ
 շառաւեղք թերակատարք” (Իմ. Աղոստ.
 Դ. 5): Վեցերորդ-եօթներորդ դարու մէջ
 ալ կը գտնենք այս բառը. “գտին զայն
 իրածուել եւ բեկուն = նոյն տեղը քիչ
 մը վերը՝ “իրածուեցր եւ էլլեցար” (Վարք եւ
 Վկայ. Հա. Ա. Վենետ. Էջ 173 եւն եւն).
 “վեասուելով կործանել,, այս, իմաստ մըն է,
 բայց նախլնթաց “ինամելին ու դարմանելին,,
 հետ՝ իրը անընդմիջական արդիւնք, ինչպէս
 կը համեմատի, անկարելի է ըմբռնել”:

Մի միակ ելքը ճառաւ մը կը մնայ, կարելի
 է փոխարերութեամբ “առնյել եւ իրմէլ,,
 նշանակութիւնը տալ այս բառերուն, այն
 ատեն քաջայարմար իմաստ մը կարելի է
 հանել։ Մենք կը նշանակենք կ’անցնինք,
 չենք համարձակիր վճռել։ Արդեօք յն.
 օնբարձութելէ հետ կայ առնչութիւն

մը, իրը հասանել, լուել: ՍՌԻ. ունի բաղածեալ
= ի միասին ածեմ, բերեմ. բաղածանիւն =
ի մի բերան. (Հմնտել “ի մի ածել”
1 հատուած):

Բնական է այս ամեն դժուարութիւնները
կը նկատենք՝ բնագիրն ըստ կարելոյն ան-
փոփոխ պահել ուզելով, ապա թէ ոչ՝ եթէ
“բաղածեալ”, էն յառաջ “մի”, բառիկը
կարենայինք նշմարել, ամեն դժուարութիւն
կը հարթուէր:

7. Բակտիրեալ = վարժեալ (?): Պիտի համե-
մատեինք այս անծանօթ բառը յն. Յահτրէնա,
Յահտիրիա բառին հետ, բայց յունարէնը կը
նշանակէ “յենուլ, կրթնիլ գաւազանի մը
վրայ, տես հայերէն բեկղ (բեկուղ?) =
Յահտրօն, bacculus գաւազան: ՍՌԻ. ունի
բակտերէալ, զբակտեր այսինքն զմորուկ ուսու-
ցանեմ, չերծեմ: Բայց մենք բոլորովին իսկ
տարակուսական կը համարինք գոյութիւնը
այս բառին, որուն ուղղագրութեանը չենք
կրնար հաւատալ. եթէ յեցեալ՝ ձեռագրաց
մէջ սովորաբար նշմարուած գրափոխու-
թիւններու՝ “պատիւթեալ” ի կարենանք փո-
խել “բակտերեալը” ազատած կըլլանք այս
հատուածին ալ իմաստը:

Ի՞նչ պատճառ կրնանք ունենալ այսպիսի
առաջարկութիւն մ'ընելու: Մագիստրոս առ
կիրակոս գրած 47րդ (Մկո., էջ 110)
թղթին մէջ յառաջ կը բերէ իւր պատճառ-
ները թէ ինչու բազմութեան առջեւ չէ

- ուզեր յանդիմանել զինքը . պատկառեր է .
 “զոր մեր է պատկառանս պատ առեալ բաղ-
 մութեան ոչ կամեցաք զքեզ իբր անտեղեակ
 ի ձեմարանիս, զի տրտմեսցիս (= ոչ կամե-
 ցաք զի տրտմեսցիս իբր զտգէտ ոք), ուր
 խօսած էր ինքը՝ Կիրակոս : Այս բառին
 առջեւի հարցականը տեղէն խախտելու մեծա-
 պէս պիտի նպաստէ Մագիստրոսի հետեւեալ
 վկայութիւնը . “զի այնու պատկառեալ ման-
 կանց ձեմարանին զգաստացեալք զուղղագոյն
 խոկասցին խուզմունս, (Մկո. էջ 233): Եթէ
 մինչեւ “լաւագոյն ձեռագիրներ գտնուիլը,,
 ներենք մենք մեզի որոշ իմաստ մը յատկացնել
 այս հատուածին, կ'առաջարկենք կարդալ
 այսպէս “զի պատկառեալ՝ կար-
 կեսցիս եւ կարճեսցես զլեզու (զլիսոյ ==
 կամ բերանոյ քոյ) ի բազմութեան
 միջի. = որպէս զի ամէնալով՝ բազ-
 մութեան մէջ բերնի լեզուդ բռնես,:
 8. Գնդակին == բերանոյ, զլիսոյ : Այս զար-
 մանալի նշանին-նեան առջեւ հարցական նշան
 մը չտեսնելով պէտք չէ զարմանալ ընթեր-
 ցողը . վասն զի Մագիստրոսի լեզուին մէջ
 էլւ-ի կ'անուանուէր՝ էնոնդ կամ էնդու :
 Թէպէտ բառագիրքերու մէջ չկայ այս
 նշանակութիւնը, սակայն — trotzdem ! —
 այս նշանակութիւնը էնոնդին ունէ . “(զաս-
 տուածային շրջաբերութիւնն) . . . ի էնդո-
 ւնուսէ մարմնով զսա կապեցին, զոր այժմ
 էլւ-ի ասեմք, որ եւ աստուածային իսկ է, եւ

այնոցիկ՝ որ ինչ ի մեզ, ամենեցուն տիրեալ՝
(Պղտ. Տրամախ. Եւթիփ. Վենետ. Եջ 112):
— “Տեսին զվէմի (որուն վրայ տղուն էլու-ել
կտրուած էր) ներկեալ արեամբն նորա, եւ
հետ զնդին ի քարին, որ նշանակեալ ունէր
զգիծ չափյ զնդին, (Վարք եւ Վկայ. Հա.
Ա. Վենետ. Եջ 21): “Երաշխաւոր ընդ իմ
ետու զգունդ սրբոցն (== զգլուխ) ո (Անդ,
Եջ 34)¹⁾: Առարկութիւն մը կրնայ յառնել.
Քնութ, քնութ, այս կրնան էլու-ի նշանակել,
բայց “Լեզու բերանց՝” ։ “Չատ ջուր կը
վերցնէն: Մեր պատասխանը: Ի հարկէ
քնութն ։ = օգարա դիւրաւ կրնար կիրակոսէ
իրր էլու-ի ։ = չէֆալի հասկցուիլ: Արդ
քանի որ Մագիստրոս զկիրակոս շլմորեցնելու
դիտաւորութիւն ունէր, չէր քաշուեր բերնէ
ալ իրը կը մարմին քնութ, էլու-ի անոնը
տալու: Եւ այս այսպէս է յունարէնի մէջ.
չէֆալի կը նշանակէ յունարէնի մէջ եւ
բերան. օր. օծոս չէֆալի շաճէ փառուս
որչափ որ դիւցազին բերանը կրնար տանիլ,

1 Անկ. Գիրք Առաքելակ. Վենետ. 1904, Եջ 98.
“Հայեցայ ի գուրն այն եւ եին ի հուրն քնութ-ի քնութ-ի
վերայդ. միւս համապատասխան օրինակներու մէջ կ'ըսուի
պարզապէս. “բիւրք բիւրուց մարդկանն. միայն Եջ 108
յիշատակուած օրինակը բոլորովին տարբեր գործութիւն
ունի. բայց յիշատակուելու արժանի է. “երաց զգուրն
դժոխոցն. եւ ել հոսն դժնդակ քան զամենայն մեղա-
ւորացն. եւ երեւեալ հուրն քնութ-ի եւ կային ի ներքս այլ
քնութ-ի բազումն (!). եւ որ հուր էր եւ բազումք կային
ի ներքսն:

այսինքն՝ որչափ բարձր որ կրնար (գուել):
 “Կեցալին չաւ շլատուան ճարառ իւրեւն թէրէսաւ
 = զբերան եւ զլեզու սուր հնձեալ
 արկանէ: Կ'ենթադրենք որ այս կարճ պա-
 տասխանով կրցանք ընջել այս առարկու-
 թիւնը: Բայց նոյն իսկ եթէ այս անվիճելի՝
 յունարէն, ցուցումը պակսէր, պէտք չէ աչքէ
 կորսնցնել, որ այսպիսի առիթներու մէջ Մա-
 գիստրոս բառերու շատ խղճամիտ ուշադրու-
 թիւն դարձնողներէն չէր, ապա թէ ոչ հւեռ-
 իսպանին պիտի ըստէր իւլադուրուի. եւ
 սակայն ըստած է. “Քանզի իւլադուրուն զերկնի¹
 ունի նշանակութիւն, (Մկո. 111). իսկ ուրիշ
 տեղեր կը գործածէ բնական նշանակու-
 թեամբը. “զի շունչն իւլադուրունին (Ճիշտ մեր՝
 խելքի վերան = պտուտակն ըսելուն պէս)
 վերտարեալ դեղեւեսցին այսր անդր ոտնա-
 ռութեամբ, (Մկո. էջ 203). “ախորժելի է
 քեզ հազար (= մարտ), սակս գլխոյդ քո
 ջերմութեանն եւ իւլադուրունիտ զովութեան, (Մկո. էջ 96):²

1 Իսկ Դր. Թորգոմեանի աշ. Ամս. դի մէջ հրատա-
 րակած նոյն նամակին մէջ կը կարդանք. “Քանզի իւլադուրուն
 վերէ ունի նշանակութիւն, (Անդ. 1892, էջ 166):
 ԶՄագիստրոս բժշկական տեսակէտով դատել ուզողը
 պէտք է անպատճառ կարդալ Դր. Թորգոմեանի տեսութիւնը:

2 Թէպէա երկու նշանակութեամբ ալ ուրիշ մատե-
 նակրաց քով եւս կը գտնենք գործածուած. ա = գլխոյ սկա-
 ւառակ. “յորժամ ջախջախեցան իւլադուրունի + գլխոյ նորա,,
 (Վարք եւ Ակայ. Վենետ. Հա. Ա. էջ 626). “Կիւլադուրունի
 անտի . . . ի վայր կոյս կախեալ ձեւանայր պատիճն, (Մ. Կա-

9. Ի ստաղին = ի ճեմարանի [քազմութիւն]: Յունարէն Հշակածութիւն կը ասպարէզ (600 յն. կամ 659 հում. ոտք.) միշտ սոստ կամ սոստէն կը թարգմանուի (տ. "Հ. Ամ., 1894, էջ 85): Քազմաթիւ մատենագրական վկայութիւնները զանց կ'ընենք: Սակայն ծածկամիտն Մագիստրոս որ նեղել կ'ուզէր իւր հակառակորդը՝ սոստ կը գործածէ՝ ճէմարանի, բաշմանեան տեղ. "որ ոչ երբեք ի սոստէն վարձելոց իրամարտիստոց եւ քերդողաց հնացեալ...՝ ի մոռացումն այսպիսւոյ մատենին... անկանել", (Մկո. էջ 9). "զոր մեր ի պատկառանաց դուր սուել (= զիզուած) բաշմանեան (Անդ. էջ 111): Զին կը կրթէին սոստէնի մէջ. Կիրակոսի անկիրթ լեզուն կ'ուզէր Մագիստրոս ճէմարանին մէջ կրթուած տեսնել: Եւ կը փափաքի ինումել ու իրարել, որովհետեւ յառաջուընէ ճէմարանին մէջ կրթուած չէ Կիրակոսի լեզուն. "բայց յայսպիսի տկարագոյն մտածութենէ կամիմ զքեղ ի բաց մղել, զի շայուսէի անհարժանաւութիւնն (Կիրակոսին՝ լեզուով ըսածները) նախուսու ու իրնել եւ ըստ իորդի ճէմարանին հասանէ (Կանխաւ ճէմարանին մէջ չկրթուելէն յառաջ կու գայու (Մկո. էջ 114)). որուն իրը ամբողջացուցիչ կը ծառայեն Մագիստրոսի հետեւեալ խօսքերը.

զուանկ. Եմին. Մոսկ. էջ 159 իսկ Ըահնազ. տպ. Պարիս, էջ 323). Բ — իւլք. "ի իւլտութեան թեթեւ գոլովո (Ասողիկ. հր. Ա. Մալիսաս. Բ. տպ. Պետերբ., էջ 278) եւ ն եւն:

“Իսկ եթէ իրնեալ էր քո յայսմ սուստին
մրցանակի եւ վերծանեալ զ. . . բանաստեղ-
ծութիւնսն” (Մկո. էջ 107):

13.

Մատնագոյն¹ յայսմ եւ ոսկիայ²
Ք-Հ-Ք-Ա-Յ-Ն յ-Յ-Դ-Ի Ե- Հ-Ի-Յ [Լ-Ե-Լ Է-]

ախորժիմ³ տիտանել³ եւ ոսկիմալ⁴
Հ-Դ-Մ Դ-Դ-Ե-Լ Ե- Օ-Խ-Ն-Ե-Լ

յակրարութեան⁵ յարատեւանալ. եւ⁶
Յ-Ժ-Շ-Ե-Ռ-Ե-Լ Յ-Բ-Ր-Վ-Ե-Լ Ե-

ընծեռել⁶ ներծրաբար նեցուկ զկրթմունս.⁷
Մ-Ե-Լ Յ-Ե-Լ Կ-Ե-Ն-Ի Հ-Հ-Ր-Ա-Ն-Ք-Ն.

եւ ոչ ծասրեմ⁸ մախելով,⁹ զի մի՛
Ե- Շ-Լ Բ-Հ-Վ-Վ-Վ-Վ-Վ-Ե-Լ Ն-Ի-Ա-Ն-Յ-Ե-Լ, Ա- Ք-

մախիզեալ¹⁰ եւ ծիւրեալ մեղկիցիս:
Ա-Կ-Ե-Գ-Ե-Լ [Հ-Հ-Ե-Լ] — Ճ-Ե-Ր-Ե-Լ Ջ-Գ-Ւ-Ե-Լ:

1. Մատնագոյն = Քաջագոյն: Կայ ԱԳՐ-Ի
եւ երմ. ի քով. իսկ ՍՈՒ. ունի՝ սուստին,
զոր իւր ոճով կը գործածէ. “սուստին
յայսմ եռսա ախորժիմ”: ՀԲՈ. չունի այս
բառը բառաշարքին մէջ, բայց ամբողջ խօսքը
կը յիշէ ուրանել բառին մէջ. կը յիշատակէ

— իմաստուն, ներհուն, պրսկ. բառ մը.
այս վերջինս կրնանք նկատել արմատ՝ ԱՌ.
— ադախյան բառին: Գէորգ դպրին պարսկերէն
բառագրոց մէջ ձար = — բառին երկրորդ
նշանակութիւնն է՝ “քաջ, կորովին: Այս է
ԱԳՐ.ի եւ ԵՐՄ.ի նշանակութեան մեկնու-
թեան հիմը եւ պահելու է այս իմաստը:
Զեռագիրներէն շատերը ունին ադախյան,
այսպէս Մկս. Էմ. (տպ.) ՆԲ. ԱՆՏ. միայն
Վիեն. ունի “ռաստնագոյն” ՆԲ.ի յիշած
մէկ տարբերակը՝ ունի Որատնագոյն,
ռաստնագոյն:

2. Ռափայ = հսկայ: Այսպէս ԱԳՐ. եւ
ԵՐՄ.: Եթէ այս երկու բառագիրքերու մէջ
պահուած ըլլար այս երր. ադախյան բառը,
անհնարին պիտի ըլլար թէ նշանակութիւնն
իմանալ, եւ թէ հատուածիս մէջ բռնած
դիրքին կարեւորութեանն համար՝ ամբողջ
հատուածիս գոնէ առաջին մասը լուսաւորել:
“Այս բանիս [նամակիս] մէջ քաջագոյն եւ
հսկայ (ըլլալով): Կ'ըսէ Մագիստրոս Կիրա-
կոսին:

ՀԲո. բառաշարքին մէջ չունի այս բառը,
բայց ծանօթ է իրեն եւ — հսկայ իմաստով
(տ. ակտան բառին տուած մեկնութեանը մէջ.)
իսկ ակտանիւ բառին մէջ ալ կը յիշէ, բայց
եւադա ձեւով: Ինչպէս վերը տեսանք՝ իւր
հակառակորդին համեմատութեամբ՝ հսկայ,
վեճ, վեճադյան կը համարի ինք զինքը (եւ կար-
ծենք՝ իրաւամբ) Մագիստրոս: Առ Կիրակոս

ուղղած նամակի մը մէջ (Մկս. էջ 115) ըսելէն ետքը թէ՛ Յշները միայն երածընուն-նէն մէջ քաջ են, իսկ բոլոր միւս մնացեալ գիտութիւններն՝ Երբայեցիներէն, Քաղդէացիներէն, Եգիպտացիներէն եւ Եթուպացիներէն եւն առած են՝ “զայլսն յայլմանէ թարգմանեալ եւ ժողովեալու, կը յաւելու այս նշանաւոր խօսքը. “Եւ այս սակաւուք քեզ նշանակութիւն ի մէնջ, զի ծանիցես, եթէ ի ձէնջ թարգմանեալ երբեմն, այժմ հա-բե-սրբար սուսաւութեղու (էջ 116) այսինքն. այս քանի մը խօսքերը՝ համառօտիւ կը նշանակեմ, որպէս զի գիտնաս, թէ երբեմն ձեզմէ թարգ-մանութիւններ կ'ընէինք, բոյց հէմոյ անհրա-ժելութեր սուսաւութեն+ քեզի. որուն կ'ըսենք մենք գրական առակով մը. “Երբեմն ձեր աշակերտը, բայց հիմայ՝ վարդապետը:” Տեսնենք հիմայ այս սուսաւութեան մէջ առած այլ ընդ այլոյ ծպտանքները. ՍՌ. կը գրէ Եւսու. Էմ. (տարբերակ)` Եւսու. Էմ. (տպ.) Անտ. եւ Կոստան. Եւսու. ՆԲ.՝ Եւսու — փա. Վիեն.՝ Եւսու. Ուրբեմն ուղիղ՝ “Քաջութոյն Եւսու. ձեւէն՝ վերջին յն պահած են՝ Էմ. (տարբ.) եւ Վիեն. իսկ Եւսու ին Եւսու պահած են ամենքը: Դիւրաւ կը մեկնուի ԵՌ. ձեւին մէջ -ի զեղչուիլը:

3. Տիտանել = դայեակել: Մի եւ նոյն իմաստով ունի Մագիստրոս Հայութուերել, (Մկս. էջ 236): Ճատ ճիշտ կը մեկնէ ՀԲՈ.,

բայց աւելի ուժուն, ուժունիւր բառին տակ
(զոր տես ի յաջըրդս [Հատ. 15]) «տիտան =
գայեակ» գրելով։ ՀԲու.ի այս՝ ուժուն բառին
իբր դայեւմ տուած նշանակութիւնն ի՞նչպէս
անծանօթ է մնացեր՝ «Պղատ. Տրամախ.
Մինովս» (1890, Վենետ.) գրքին տպա-
գրութիւնն յանձանձող հրատարակչին, որ
«անշուշտ գրեաւուն!», ընթերցում կը համարի
ուժուն+ բառը եւ ծանօթութեան մէջ իբր
թէ կ'ուղղէ, էջ 225. «Պտիտան+ն (պէտք
էր զայս ուղղել՝ զտիտան+ն) հարկեմք՝ տան-
ջելով օրինօք զմանկունս . . . բերելո եւն:
Կայն գիտողութիւնը կ'ընէ հրատարակիւը
(Անդ՝ էջ 352). «մինչդեռ տղայք էին կա-
թամբ սնեալ՝ լսէին է ուժունեացն եւ ի մարցո
եւ կը դնէ յն. τρօφός: Բայց ուշադիր
ըլլալու է որ յն. τρօφός (τρέφω բառէն)
պարզապէս անոցիւ ըսել չէ, այլ եւ դայեւմ
[պարսկ. այօձ դայէ (դայեա) յգ. Նկաձ
դայէկեան] դաստիարակ. τρօφός բառին աւելի
իգական իմաստ կը տրուի, իսկ իբր արական
աւելի կ'ըսուի τρօφεύ: Համեմատել իմաստին
լուսաւորութեան համար. ո եղիցի իւրաքանչ
եւ դայեւմ ամենայն աշխարհին (Վարք, Աղէքս.
էջ 161): Պէտք չենք տեսներ յիշեցնելու
որ τρօφός կը նշանակէ՝ ոչ թէ միայն դայեւմ,
այլ եւ առա. հմմտ. τρօփօն ձնութուն ծրամպատա:
Բայց τρέφω նիւթապէս «մնուցանելո նշանա-
կութենէն զատ ունի՝ իրեւ, հրանուիւլ
նշանակութիւնն ալ: Պղատոնէ գործածուած

ունինք “հրանուիել զոք բանեւ + եւ իրութեամբ
 (հրահանգօք) = τινὰ λόγοις καλοῖς καὶ
 μαθήμασι τρέψω. Αἴ-Παտիոն (սնուցանելու)
 գաղափարն ի բաց վարելով՝ իրելի օրինակ
 ունինք դարձեալ ἐν ἐλευθερίᾳ τε καὶ σχολῇ
 τεθρապμένος = յազատութեան եւ յուս-
 մունս կիրթ. “ἐν φιλοσοφίᾳ τεθրապμένοι =
 վարժեալք, հրահանգեալք յիմաստասիրու-
 թեանն, եւն եւն: Եւ Մագիստրոս ալ տի-
 տանին τ-յե-էն նշանակութիւնը գիտէ, որով-
 չետեւ իւ բործ-ծէ ալ. այսպէս. “կարէ
 կարկատել կեղծաւորելով բան զօրէն կուրի
 բանդականին տէտունեւն տ-յե-էն (Մկո.
 էջ 15): Բայց զարմանալի է. տրէփա կը
 նշանակէ թէ մ-ը կրթել եւ թէ իւնդունէր.
 եւ կը գտնենք տ-յե-էնէլ հայերէն բառն նոյն
 երիու առումներով ալ. “իրր հայրաբար
 զվարկն հատուցանելով տ-յե-էնէն (զձի) (Մատեն. Խորեն. Վենետ. էջ 452). “մա-
 տուցեալ (արանց) ոմանց առ տ-յե-էնէլ. (Վարք եւ Վկայ. Վենետ. Հա. Բ. էջ 169):
 Սայդ է տ-յե-էնի իրր իրելւ աւելի յետին
 գարերու մէջ յաճախ կը գործածուի. բայց
 շմոռնանք որ Մագիստրոսի հայկաբանութիւնն
 ալ այս գարերուն կը պատկանի: Ոսկեգարու
 հայերէնի մէջ 1 անգամ եւ այն՝ քիչ մը
 տարակուսական իմաստով կը գտնենք տ-յե-էնէ
 բառը իրր իրելւ. տես կանոնք Ա. Սահակայ-
 Վենետ. էջ 93. “մի ի տունս իշխանաց
 տ-յե-էնէն առնել (= քահանայն):

Արդ ԱԳՐ. եւ ԵՐՄ. կը ԼՐԵՆ. իսկ Մա-
գիստրոսի ձեռագիրներն ու տպագիրներն
անմիաբան են. ԿԲ. եւ ՊԻՄ. ունին՝ ԴԻՄՈՆԵԼ,
ԿՈՍԹ. (տարբերակ) եւ ԷՄ. (տպ.) ԴԻՄՈՆԵԼ,
ԷՄ. (տարբ.)՝ ԴԻ ԴԻՆԵԼ. ԱՆՏ.՝ ԴԻՄՈՆԵԼ.
ՎԻԵՆ.՝ ԴԻՄՈՆԵԼ: Կը պահենք ուրեմն ԴԻՄՈՆԵԼ
ձեւն իբր Ճշտագոյն:

4. ՌԻԱՍԻՄԱԼ = օգնել (?) Այս հատուածին
մի միակ տարակուսական բառը. որուն նկատ-
մամբ կը ԼՐԵՆ բոլոր բառագիրքերը: Միայն
ԱԳՐ. Էջ 154 ունի “ռասիմ” = գղեր,
սուրհանդակ, շքրիկ (իբր սեմ. բառ), իսկ
Էջ 226 հայերէն բառերու շարքին մէջ
նոյնը կը կրկնէ: Երմ. ունի ուսումնական սուր-
հանդակ, եւ ո՞չ այն երկու բառագիրքերն
իրարու կը միաբանին: Գալով Մագիստրոսի
բնագրին՝ կատարեալ լարիւրինթոս մը կը
ներկայացնէ, ԷՄ. տպագր. նոյնպէս ՄԵԼԳՈՆԻ
[ՄԻԱՆԽԵՆԻ] օրինակը ունին՝ ԴԻՄՈՆ. Եւ
ԷՄ. (տրբկ.)՝ ԴԻՄՈՆԵԼ, ԿՈՍԹ (տրբկ.)՝
ԴԻՄՈՆԵԼ. ԿԲ. ԱՆՏ. եւ ՎԻԵՆ.՝ ԴԻՄՈՆԵԼ:

Ի՞նչ կը նշանակէ ԱԳՐ. ի ԴԱՅԱԼ. գղերն
արաբ. կը նշանակէ մարդուէ. Իսկ փոքր
Ասիոյ տաճկաբարբառ ժողովրդեան մէջ
կը յիշուի “ԷՐԵՎԱՆ ՀԵՂԵԿ” և օգնութիւնը,
եկաւ, մեծը հասաւ, Ասկէ է Ա. Գէոր-
գայ կամ Եղիայի “օգնութեան” տրուած
անունը՝ ԷՐԵՎԵԼԵ¹: Զենք համարձակիր

¹ Տես Zenker. Տաճկ. գալ. գերմ. երկհամառ
հոյակապ բառագիրքը:

Հարցական նշանը գեղւել. բայց “դոյեա-
կել” բառին իմաստին ամբողջութեան հա-
մար այս՝ թէպէտ տարակուսական,
“օքնելու” կ’աւելցնենք, մինչեւ որ “ուստիմունի
իմաստն լիովին պարունակող բայ մը գայ
խախտէ զինքը: “Օգնելու կ’ըսենք, որովհետեւ
Մագիստրոս՝ այսպիսի մրցմանց մէջ նեղ
մտնողներու համար կ’ըսէ. “զի օքնական լիցի
քեզ ի քումդ հանդիսի մրցանաց, (Մկո.
Էջ 147): Բանասէրք թերեւս մեզմէ աւելի
յաջողութիւն ունենան՝ հարցականներ ջնջելու
գործին մէջ¹:

5. Յակըարութեան = յօժարութեան:
Այսպէս միաբան ունին ԱԳՐ. եւ Երմ.:
ԱԳՐ. նոյն տեղը ունի եւ բայը՝ “յաքարել
= յօժարելու: Ուրեմն “յօժարութեանդ
օգնելու յարատեւելու: Մկո. ունի՝ յածաւըն-
նէան (իսկ տարբերակ՝ յածաւըն-նէան). ՆԲ.
եւ Անտ.՝ յածաւըն-նէան. Ակեն.՝ յածաւըն-նէան.
Էմ.՝ զյաքարելութիւնս (իսկ տարբերակ՝
յածաւըն-նէան:)
6. Հնաձեռել = շնորհել՝ ըստ ԱԳՐ.ի: Սովորա-
կան “տալ”, նշանակութեան մէկ նրբութիւնը:
7. Զկըթմունս = զնրահանգս: Աւելորդ է
այս յայտնի բառին շատ մը վկայութիւններ
խճողել: Այս նշանակութեամբ գործածած
է՝ ի մէջ այլոց, հետեւեալ տեղերը Մագիս-

¹ Բնաւ. առնչունթիւն չունի հոս՝ Կոնոս Էջ 12. Իշած
“թբասկէմալ” = կրօնը, բառը:

- տրոս. “այնու ոչ այլ ինչ նշանակէ, եթէ
ոչ վարձում եւ զ’ի բարիսն էրմանուն” (Մկո.
Էջ 93). “յատահկեցի էրմանուն” (Անդ. Էջ
235): Էմ. ունի տարբերակ մը շինմանուն:
8. Ժապեմ = ծասկել, մանրել,
թշուառացուցանել: Համեմատէ՛ վերը՝
“աճիւնիցն ծապման” (Հատուած 9րդ)
“գետին կործանիլ, կորնչել” և գր. եւ լորմ.
“ծասկել = մանրել”: Մագիստրոս “ի կոր
կործանել” նշանակութեամբ կը գործածէ
ժամանել բառը. “զթշուառացեալ ծերացեալ
ժամանել մայր նորան” (Մկո. Էջ 144): Հատ
հետաքրքրական են՝ այս ծանօթ բառին
ձեռագրաց մէջ առած ձեւերը. Մկո. ունի
ժամանել. Էմ.՝ ժամանել (իսկ տարբերակ՝ ժամանել).
ՆԲ. եւ Անտ.՝ ժամանել. իսկ Վիեն.՝ ժամանել:
9. Մախել = նախանձիլ [մախանալ]:
Սովորաբար կը գրուի ժաման, ծանօթ՝ ժաման+
բառէն. “չարի առն յատուկ է ժաման ընդ
վեհագոյնն” (Ս. Աթնս. Ճառք, Ակնետ.
1899, Էջ 150) “ժաման առ ի չարէն ընդ
մեր պատիւն” (Ն. Ընորհ. Զ. բանք. Ակնետ.
1830, Էջ 318) “ժաման յարուցանելով
ասէին” (Ս. Աթն. Էջ 178) “ժաման+ (= մա-
խանա) հասուցանին մեղ ամենեցուն այս-
պիսեացու” (Պղտ. Տրամախ. Եւթիփ. Էջ 13).
“բազմաբեղուն հնարիւք ժամանչել ընդ
մերոյս կրօնից” (Մկո. Էջ 92):
- Ոսկեդարու հայերէնին անծանօթ բառ մը,
որ թէ իւր գործածութեամբն եւ թէ իւր

բարդութիւններով իսկոյն ի ցոյց կը դնէ
գրչութեան միջնադարեան հայերէն ըլլալը:
Զարմանալի՛ է. բողոք ձեռագիր ու տպա-
գիրներն համաձայն են այս բառին գրչութեան
մէջ... Լաւ կը ճանչնան իրենց ապրանքը:

10. *Մակարակալ* = անտեղեակ լեալ [ան-
գիտացեալ]: ՆԲ.՝ ամ-էիւ (անգոյ) բառին
մէջ մեկնած է այս բառը, որ կայ արդէն
ԱՊՐԻ մէջ, իսկ երբ. ունի մախազ =
անյայտ. (Հմմտէ եւ Հտ. 15, Թիւ 6):

Զնջելու է Մկան ի մէջէն մակ եղբալ ձեւը,
նոյնպէս Էմ.ի՝ մակելու գրութիւնը. ուղիղ
ձեւն ունին ՆԲ. Անտ. եւ Վիեն.՝ մա-
կելու: — —

Ա հաւասիկ ուրեմն այս հատուածին
ընդհանուր իմաստը:

“Քեզմէ աւելի քաջ եւ հսկայ ըլլալովս”
կ'ուզեմ սորվեցնել եւ քու յօժարութեանդ
օգնելու յարատեւել եւ ձրի կրթել զքեզ
[հրահանգներով]: Նախանձելով [կամ
ոխակալութեամբ] չեմ ընկճեր, որպէս զե
(գրածներուս) անտեղեակ մնալով թշուառ ու
եղկելի ըրլաս:,, — Այս հատուածիս մէջ Շ
անձանաշելի բառեր կային. Եթ ճանչնակ եւ
ծանօթացուցինք, կը մնայ անստոյգ ուսումնալը,
որուն՝ ենթադրական կամ հաւանական
իմաստ մը որոշեցինք՝ ամբողջ հատուածին
մեկնութիւնը չվտանգելու համար: Միս. Հեր-
էջ 45, 50 եւն սահմանի հետ աղերս ունի:

14.

Ողիմնպիական մրցանակ¹ ուղղակիտեմք²

Ուշ-Նոյնական ճշշանակ անհանելու

զի տուծասցիս, ելոյդ ի նիշդ

և շաբաթացիս, գորելոյտ է նշանակ

(+եւ ու եւոյ)

ոգորսական տողորից³:

Դուռը-իւն ճշշանակ:

Տենչամ քեզ տրամակայեալ⁴ փարթար⁵

Տենչամ քեզ իւնեւ մնեւ գուներ

զտալրումն⁶:

յեւ-իւն մասաւու:

Շաղապատեալ շաղաշար[ի] զրիւք

Հեւ-եւ-լ շուշու [ու] գունեւ

տրամաքանեցես⁷ (զ)տալրոս-սկիթացի⁸

իւնուուի քեւցես շուշու իւնուցես

զկացրդականն⁹ տիւռունական¹⁰ օ-

նոյութ-իւն [ու] նոյութ-իւն օ-

տարսպրէս¹¹ կ որքանիցն Արտեմական¹²

ուրաքանչակ շնիցն Արտեմույ

7*

բագնին զիսկութենէ¹³: Ոգեա՛¹⁴ մեզ
գւահաւ դուրսէն: Առա՛ Դւ
սեւեռազոյն¹⁵: — զի ծանեայց՝ եթէ
ունտ-ունտ- շէ դիր-ցէն: Ենէ
սուլ փաղփեալ¹⁶: Փանաքիմացդ,¹⁷
— իւ քուլ դուրսէն: Դու-մուտ- մուտ-
փարսւարթեալ¹⁸ զոս, — զփաստ¹⁹
ունտ-ցեւ- իցեւ, — ունտ- ունտ-
ըո վիպասանութեան:
+ (յոյ) մեռունունտ-նունտ:

Դիր-լու-նունտ: Համեմատութեամբ 10^{րդ},
12^{րդ} եւ 13^{րդ} հատուածներու՝ այս 14^{րդ} հաս-
կնալը շատ մեծ դժուարութիւններու կապուած չէ:
Եթէ նախընթաց հատուածներու մէջ իրր առա-
ջարկու, իրր յաղթապանծ հսկայ մը երեւեցաւ
Մագիստրոս, այս հատուածիս մէջ կը ներկայանայ
իրր պսակ խոստացող մը: Միշտ ինք զինքն
անհամեմատ բարձր ցոյց տալով՝ կ'առա-
ջարկէ Կիրակոսին դիւցաբանական առեղծուած
մը, զոր չենք գիտեր թէ կրցած է լուծել Կիրա-
կոս: Պատմութիւնն այս կէտիս մէջ կը լուէ:
Բայց դարեր ետքը մենք կը ձեռնարկենք՝ ի սէր
եւ ի յարգ անս Մագիստրոսի խնդրաբկութեան՝
լուծել իւր հանելուկները, ի շատագովութիւն
խեղճ Կիրակոսի, որ շատոնց զղացած պիտի

ըլլայ՝ այնպիսի ահարկու վիճաբանող մը՝ զՄագիստրոս, իրեն դէմ գրգռած ըլլալուն։ Մինչեւ Հիմայ մեր տեսած հատուածներուն մէջ այս 14ն ամենահետաքրքրականն է,թէ իմաստին եւ թէ հանելուկին համար։

1. Ողիմապիական մրցանակ = նոյնը։ Ծանօթ են հին յունաց սուխանիւն հրաշուն, ներու մէջ (Վարք եւ Վկայ. Վենետ. Հտ. Բ. էջ 420) նահատակներու տրուած պարգեւները, զորոնք ողիմապիական մրցանակ, կ'անուանէ Մագիստրոս։ Պղատոն երկայն կը խօսի այս նահատակութեանց հաստատութեան վրայ՝ գնել նահատակութեանց եւ յաղթութեանց պարգեւն (ՊՂ. Տրմիս. Մինովս, Վենետ. էջ 283). բայց մրցողին իրր մրցող պարգեւ չէր տրուեր = քանզի նահատակի զպարգեւս նահատակութեան ոչ տացուք, (Անդ.), այլ պէտք էր յաղթել = եւ այնմ որ յաղթէ զյաղթանակին պարգեւեցուք իւրաքանչիւրոց (Անդ.): Սակայն պէտք չէ միայն նիւթապէս մրցողներն արժանի համարիլ ողիմապիական մրցանակին (Կոնոս, էջ 80). ուրիշ երկու տեսակ մրցողներ ալ կը զանազանուին. նաև, արիացելոցն յասպարեզս եւ հանճարելաբանիցն (1. օր. հանձարաբանիցն) յատեանս՝ ուր յիւնեայ տային, իրր նշան յաղթութեան եւ որպէս յԱթենայ պատուեցելոց։ Ահա Մագիստրոսին սահմանած մրցանակը։ Կիրակոս ցոյց պիտի տարիւր հանճարելաբան ըլլալը, որպէս զի արժանի

ըլլար՝ “ձիթենւոյ ոստին” . իսկ Երիբորդ տեսակ մրցողներն էին. “զժուժկալսն ի մրցմունս ասպարիսացն՝ շոնի ոստօք պսակէին, իբր թէ եւ նոքա ժուժկալութեամբն եւ տեւականութեամբ սաղարթացեալք լինէին” (*Նոնոս*, էջ 81):

Ուշմպետան (ինչպէս ունի Մագիստրոս) բառին յունարէն ձեւն է ծխսութագութեամբ առաջական ձեւն է՝ Յօլսրութագութեամբ: Արդ այս բառը բազմազան ձեւեր առած է մեր մէջը. բուն ուղիղ ձեւն է՝ ուշմպետան: Մագիստրոսի բնագիրներէն եւ ոչ մին ունի ճշտագոյն ձեւը. Մկս. եւ Անտ. ունին՝ ուշմպետան, Վիեն. Էմ. (եւ իւր տարբերակը)՝ ուշմպետան. Դիք.՝ ուշմպետան¹:

1. Հետաքրքրութեան համար յառաջ բերենք մեր տեսած հայերէն գրքերէն այն ամեն ձեւերն, որոնց մէջ մտած է այս բառը. “ողոմագիտուեան, յԱլոմագիտուէ”, (Մկս. 49). “ողոմագիտական մարտիկ կուին” (Ոսկ. Անգր. Ճառք, Վենետ. էջ 419). “ողոմագիտական եւ ողոմագիտական” (*Նոնոս*, էջ 80). “Ալիմագիտաթացն (= ծխսութագութագութ)” (Կոչ. Ընծ. Վիեն. էջ 218). “ողոմագիտակ թարգմանի ըմբշամարտ” (Եւս. Գրոն. Ա. Վենետ. էջ 2). “յողոմագիտովս”, (Անգ. էջ 291). “Ուղմագիտանդք”, (Ագթնգ. Վենետ. 1835, էջ 331). “զողոմագիտան պատկն ի գլուխն ունելով”, (Վարք Աղեքս. Վենետ. էջ 27). “Ովդիմագիտան” (1 օր. ուղումագիտան) = Թէրոսիդէս ովդիմագիտան կոչի, (*Նոնոս*, էջ 72). “(արգեստէս) զօր եւ ողիմրիտ կոչեմք (= Շողմ), (Գ. Անյղթ. Վենետ. էջ 612). “որպէս զոլիւմզ ազգն Յունաց հզօր երեւեալն” (Մ. Կաղ. Լիմին, էջ 197. իսկ առպ. Շահնազ. Պարիս, էջ 381. Կոյն խօսքը՝ յուղումզ): “յողոմագիտագուն պատուէր”, (Մկս. էջ 219). “ոստ զողոմագիտական”, (Անգ. էջ 32): Գեղեցիկ միօրինակութիւն գրչութեան . . . : Թէպէտ լեզու ագիտան համար այս ամեն ձեւերն ալ մեկնելի են, բայց խորհրդածել կու տան, թէ այս յայտնի ու պարզ բառը, եթէ

2. Ողղակիտեմք = սահմանեմք, տամք
[ընծեռեմք]: Բոլոր ձեռագրաց ու տպա-
գրութեանց միաձեւ ուղղագրութեան զօրու-
թեամբը՝ ջնջելու է իսպառ Էմ.ի մեկ տար-
բերակը՝ ուղիւրեած հրեշային ձեւը:

3. Ելոյդ ի նիշդ ոգորական տոգորից (?) =
“քեզ՝ որ եսդ ի նշաւակ ոգորական
միցմանց,,,: Ստիպուած ենք՝ տարաբախտա-
բար, 1 բառի պատճառաւ հարցական մը
աւելցնել այս բառաշարքին, որ շատ կնճռեալ
ու խառնակ ձեւ առած է Մագիստրոսի բնա-
գիրներուն մէջ: Մկս. ունի՝ որչափ կ'երեւայ
ճշտագոյնը, “Ելոյդ է նէշտ ահորուիոն առէրէց”,
(իսկ տարբերակ մը՝ “Ելոյդինել դահորուիոն”):
ՆԲ.: “Ելոյդ է նէլու ահորուիոն առէրէց,,,: Անտ-
եւ վիեն. “Ելոյդ է նէլու ահորուիոն առէրէց,,,:
Էմ.” “Ելոյդ դինել դահորուիոն առէրէց,,,: (իսկ
տարբերակ մը՝ “դահորուիոն”):

Այս բառաշարքին իւրաքանչիւր բառերը
մանր քննութեան ենթարկելով՝ հաւանական
իմաստ մը հանելու համար, հարկ է Մկս.ի
“է նէշտ,, բառը պահել. եւ զարմանալի է՝
մոյն այս տպագրին մէջ կայ “ի նիշտ,,,:
- “Ելոյդ” է առաջին օղակն այս խառնադէզ
բառակցոյին: Մեր սովորական էմ բային
աներեւոյթ ձեւն է, որ այս հայ-յունական
շրջանի հայ թարգմանութեանց մէջ՝ (իւր

այսլամ յեղաջրջմանց կ'ենթարկուի, Բնշ ըսելու է հէ
անգամ գործածուած անծանօթ, օտար բառերու դրւու-
թեան

Ընկեր՝ է՞ւլի հետ) շատ յաճախաղէպ է.
 “զնոյն եւ հրեշտակ եւ (=լինել)` մեծադղոյն
 քան զհրեշտակս,, (Ս. Աթան. Ճառք, Վենետ.
 Էջ 104). “եւ կարօտիմք քեզ մերձ էլոյ մեզ
 օգնականութեան,, (Մկո. Էջ 66). “ահա
 հաւանիմ քեզ էլոյ յ…… հատեալ, (Անդ.
 Էջ 69). “իսկապէս իրածէ եւ, (Մկո. Էջ 110.
 տ. 1 հատ). “երկպատիկ ի քէն հայցէ բանս
 իրաւացի խնձ վարկանիլ, մանուկ դու, նախ
 էլոյ եւ ապա բարւոք էլոյ (=նախ լինել եւ
 ապա բարւոք լինել), (Մկո. Էջ 235).
 “(վարդապետք) բարի էլոյ պատճառք են եւ
 առաւել պատիւ ընդունելոյ քան զհար+ ըստ
 մարմնոյ. քանզի նոքա (ո՞քա == հարք) միայն
 էլոյ պատճառք, իսկ վարդապետք՝ բարիոք
 էլոյ, (Մկո. Էջ 209) եւն եւն:

Բայց մեր փնտուած բայաձեւն այս անեւ-
 րեւոյթը չէ, այլ ընդունելութիւն անցեալը:
 Կայ բարեբախտաբար այս մեր խնդրածն ալ՝
 եւլ = սեռ. տր. էլոյ եւն. եւ շատ յաճախ.
 Եւլ իրբ լւու յն. ՞ն, ՞նուօս: Դաւիթ Ան-
 յաղթի անուամբ մեզի հասած գործերն, ի
 մասնաւորի ներածութիւն, Վերլուծութիւնք,
 Արիստ.ի ստորոտ. եւ ասոնց մեկնութիւնը, բայց
 ի մասնաւորի Պէրիարմէնիայի լեզուն, Մեկնու-
 թիւնն ի Վերլուծականն մինչեւ Էջ 557 (տ.
 Դ. Անյ. տպ. Վենետ. 1833) կատարեալ
 յունարէն են¹: Արդ թէ ասոնց մէջ եւ թէ

1 Աը զարմանանք թէ ինչողէս երբեմն իրը Ե. դարնւ
 լեզու նկատուած են ասոնք: Մադիսարուսէն շամ յառաջ

Պղատօնի երկու գրքերու թարգմանութեան
մէջ եւն եւն, եռլ, ելց, ելզէ կը վկասան։ Այս
“զգուշալի” հելլենաբանութիւնքը ինչպէս կը
մկրտէ ՀԲՌ. գոնէ մէկ օգտակարութիւն
ունեցած են այս առթիւ. կ’օգնեն՝ Մագիս-
տրոսի այս առեղծուածային ու խրթնացեալ
հատածը լուսաւորելու, եւ հրատարակիչնե-
րու “բէնելու” եւն եւն կարկատանքը ի բաց
նետելու։

Ելցու ուրեմն ճիշտ կը թարգմանուի՝
“Ելցու” = Քլ ու Ելու։

Է. Ի Կլու = ի նշաւակ, այսինքն “ի նշան”,
առարկայ, նպատակ եւն (տ. այս Ակայու-
թիւնն “Հանդ. Ամս.” 1893, էջ 187. Կլ
= ասոր. nisā, հմմա. Arm. Gramm.
Hübschmann. Սեմ. բառեր. Հտ. Բ.
Էջ 204)։

Դ. ՈՒՐԵ-Ի-Ն = ոգորական, մրցական. “ՈՒՐԵ-Ն”
(Զգօն. տպ. կ. Պ. Էջ 60) եւ “ՈՒՐԵ-Ն”
բայէն. Հրդիլ, ճինիլ նշանակութենէն զատ-
երմ. ունի առանձինն գլխով “ՈՒՐԵ-Ն” =

ըլլալուն հաւատալը մեր գործը չէ . . . Միայն մինչեւ
“Յաղագս քերականի պատճառ”, “թուղթ առ Աղեքուն”
(Անդ. Էջ 603), “Արիստուէլի յաղագս առարինութեանց,”
ըստ բաւուկանի մատուր եւ — գեղեցիկ լեզու ունին (մինչեւ
Էջ 635): Այս զերջինները կրնանք միւսներէն զատել
ու — հեռացնել: “Անյաղթեանց,, լեզուին մէկ նմայլն ալ
համարելու է Նեմեսիոսը (Ահնեա. 1889)՝ իւր բ-ր-է-ն
նմանութիւններով, որուն թարգմանիչն է՝ կ’ըսուի, Ստեփ.
Ոիւնեցի: “Դաւիթ Անյաղթի,, անուամբ գրքերունն ով
է . . .”

“Հ-ի--միւլ, ընտրեմ իւլու: Նոյն իսկ ոսկե-
դարու հայերէնի մէջ կայ “ոգորել, ի մեր
ուզած նշանակութիւնը. “մենամարտիկ
-է-րէլ ու վիս-նէն” (Ասկ. Մալժ. Վենետ.
Էջ 466). “ընտրեմ բարյեւլ -է-րէցիւ ընդ
չարչարանացն” (Անդ. Էջ 502). “բռնու-
թեանն հողմոց ընտրեմ -է-րէցիւ” (Անդ.
Էջ 601): Բայց կան երկու շատ նկատելի
կէտեր. — այս “ոգորական” շատ բնական
բարիչ տեղ գործածուած ըրլալը
(եթէ վրիպած չէ մեր ուշադրութենէն),¹
քանի որ ոչ չին եւ ոչ նոր բառարաններ
չեն յիշատակեր այս բառը. եւ բ. այսպիսի
բնական իւրաք մը թողլով՝ ընդօրինակողներ
գրած են անորոշուն, անորոշուն, դ-անորոշուն,
դ-անորոշուն ձեւերը (տ. Քիչ մը վարը):
Ե. Տ-է-րէց = մրցմանց, հանդիսից: Բացառա-
բար՝ միայն այս բառը անվթար պահած են
բոլոր բնագիրներն ալ: Մագիստրոս 2—3 ան-
դամ կը գործածէ առէրէ, որուն ԱԳՐ. եւ
երմ. ներինց նշանակութիւնը կու տան: Ի
հարկէ տեղ մը գործածուած պիտի ըլլայ
այս նշանակութեամբ ալ, ապա թէ ոչ այն
բառագրողները չեին յիշատակեր. բայց ուր,
անծանօթ է առ այժմ: Մագիստրոս կը գոր-
ծածէ իբր “տիպք, ապացոյց, փորձ, հանդէս”
բայց նաեւ իբր էանց². այսպէս “յորում [=

1 Ի բաց առեալ ներինց՝ “ստեղծոյր սպիտակավառ
եւ ի նոցունց այլք յ-առ-բ-ո-չուն եղեալք.” (ՄԿո. Էջ 79):

2 ՏԵՇ ՆԲ. ի դ-է-րէլ բառին նշանակութիւնը Հա. 2,
թիւ. 3:

ՎԱՆԱՆԻԱ] միժերեալ են ոսկոր+ աստուածա-
յին եւ ենթակացեալ ամենայն արհեստք մա-
կացութեան, (Մկո. էջ 8). “ի վաւաշ վայրա-
գնացեալ վրդովանցն վազեալ ի բաց մղեսցի-
իրըու ի կայծականց հրդեհ եռացեալ, կամ ի
ոսկոր+ տղմից տաղտկացեալ՝ ի գրե արտաքս
ոստուցեալ, (Մկո. էջ 62), հոս փոխարե-
րութեամբ կրնանք առնուլ՝ “ողի ոսկոր+
ներեն, շաղախումներէն, Ռւրեմն ոսկոր+
հրցում, հանդէս շատ լաւ կրնան մեկնել ոսկոր+
բառը. “որպէս զքառիցն ի նա ոսկոր+
(= տիպք) երեւակայութեամբ ցուցից
զթուականութիւնն, (Մկո. էջ 72):

Եթէ յաջողեցանք այս բառաշղթային
իւրաքանչիւր օղակը լուծել՝ — եւ բնական
է պէտք չենք մեղադրուիլ, երբ յընդհանուրն
իմաստին ձիշտ թափանցած կարծենք մենք
զմեզ, — այն ատեն այս առեղծուածային
բառերը կը նշանակեն, “(մրցանակ կը
սահմանենք քեզի) որ նշաւակ եղած ես
մրցական տագնապներու մէջ, այսինքն՝
“ըսածներուս իմաստը լուծելու համար սաս-
տիկ կը նեղուիս,, ձիշտ այս իմաստը կը
մեկնէ Մագիստրոս այլուր քիչ մը տարբեր
բառերով. “եւ հեղինակների եղեալ ի խնդիր
ելեալ տրամախոհական մտածութեամբ
նէւ-սկանեն, (Մկո. էջ 223). “յոտնամբցին
մարդուցմանը,, կ'ըսէ, էջ 230. “Ոգորական
տոգորք, ըս կ'անուանէ աւելի պարզորէն
Հանդէս էս հրցանաց մարդ,, (Անդ. էջ 107),

“զի օդնական լիցի քեզ ի քումի հանդէ՛տ
ժշանաց,, (Անդ. էջ 147). եւ որպէս զի “ի
հանդիսի մըցման,, էջ 217 յաղթէ, “մըցեան,
կ'ըսէ, է հանդէսէ ստագին,, (Մկս. էջ 234):

Այս կտորին յարմարագոյն մեկնաբանու-
թիւնն եթէ նկատողութեան շառնունք,
այսինքն՝ եթէ “մըցանակ որոշած չըլլար,,
Մագիստրոս նեղեալին, այն ատեն կարելի էր
բոլորովին շրջել վերոյիշեալներու իմաստն
եւ կազմել այսպիսի նախադասութիւն մը.
“ելոյդ ի նիշ ոռհնութէն տոգորից,, == որ
ես ի ցոյց շոշոկող հանդիսից,, այսինքն.
“քեզ որ նազանքով (= սիգութեամբ) կը
քալես ի հանդէսս (= ի բազմութեան),
որովհետեւ ունինք ոռհնորութէն կամ ոռհնորութէն
բայ մը, որ կը նշանակէ, նազել, շոշոկել,
“պարծ շրջել,, այսպէս. “իսկ զոտիցն ոռհնու-
թէնաց ովկ իցէ որ զշափ առնուլ կարիցէ,,
(Ոսկ. Պւղ. Հա. Ա. էջ 69): Կը յիշատա-
կենք այս բառն ալ, որովհետեւ ասով կեր-
պով մը կը մեկնուին ձեռագրաց ոմանց մէջ
տեսնուած ոռհնութէն (դոհուրական) կամ
ոռհնութէն ձեւերը: Թերեւս այս վերջին մե-
կնութեան համար կարեւորութիւն ունենայ
Մագիստրոսի մէկ բառախաղն ալ. “պղտո-
րեալ իարդաւանող իորհրդովք իոկալով
իազմ յարուցեալ իիզախողաց ոմանց
վրացելոց փարթամաց եւ գոռողից,, (Մկս.
էջ 52): Բառ երու ուսումնասիրութեան մէջ
միակողմանի շարժելու կասկածը չժողլու

Համար յիշատակեցինք այս մեր՝ մեզի համար
ոչ բոլորովին ստոյգ տեսութիւնն ալ:

4. Տրամակայեալ = խելամուտ լեալ,
բառացի՝ իւ վերայ կալ [ըմբռնել]:
Տը-մ-է-յել (ոսկեղարու անծանօթ) բային
հայերէնի մէջ գործածութիւնը շատ պէսպէս
է. սովորաբար կը նշանակէ ու բաղկանալ,
կազմիլ. Է. լինել, գտանիլ, բովանդակիլ.
Դ. տրամադիր լինել. Ե. հեռի լինել. բացա-
կայիլ: Ահա քանի մը օրինակներ. “շինեաց
շերիմ ինքեան յոյժ անառ ի հողի ուրեք եւ
ի ծովացեալ լճամիջի որ-մ-է-յե-լ (= զե-
տեղեալ, որ գտանի եւն),, (Կոնոս, Էջ 24).
“յորում ամենայն առ ի գեղեցկութիւն... իրք
որ-մ-է-յե-լ լինին (= գտանին),, (Կոնոս,
Էջ 59). “առարեմ տառ [= նամակ]
որ-մ-է-յե-լ յինքեան յոդնաբեղուն քար-
դոնական կնիք յազնուականէն Արաբացւոց,,
(Մկո. Էջ 103): “թէ որպէս... առ իս
որ-մ-է-յե-լ են (= տրամադիր են), ոչ յոյժ
ցանկամ զփորձ առնուլ,, (Պղտ. Տրմիսս.
Եւթիփորսն, Վենետիկ. Էջ 13), “բարե-
կամութեամբ որ-մ-է-յե-լ էին (= տրա-
մադիր) առ միմեանս վասն անապատին,,
(Պղտ. Տրամիսս. Մինովս, Վենետ. Էջ 80).
“ոչ ապաքէն յայնցանէ որ այսպէս
որ-մ-է-յե-լ էին՝ եղեն մեղ ամենայն այսու-
քիկ (այսինքն՝ յայնցանէ որ հերի էին ժամա-
նակաւ),, (Պղտ. Տրմիսս. Մինովս, Վենետիկ,
Էջ 79). “լնկրկեալ թռպեալ թրմեալ

(Վիեն.՝ Թագեալ, Տաղչի. Վենետ.՝ Թագեալ,
Էջ 96) ի յայտ (Տղչի. Վենետ.՝ յայտ)
որումակայելու, (Մկս. Էջ 237). “ըստամ-
իոյունիւն (= բացակայութիւն) առողանու-
թեան (= զօրութեան) մարմնոցն,, (Անդ.
Էջ 143) եւն եւն: Բայց որումակայել կը
նշանակէ եւս իւլամատ լինել, ի վերայ հասանել.
Համեմատէ. “որումակայել մտացութեամբ,,
(Մկս. Էջ 213). “բայց խոկասցիս որումակայել
մակամտածութեամբ,, (Անդ. Էջ 233). “զի
պատճառ գոլ գծի ոչ որումակայէ (= չե
հասկցուիր) ստորանգեալ ընդ թուով,,
(Մկս. Էջ 119). “առեալ զգիր ձեր, վեր-
ծանեայ: Եւ... որումակայել (= ի վերայ
հասեալ) թեւակոխեցի մերով մակստացական
եւ ներածական վարժմամբ,, (Անդ. Էջ 133):
Բայց ի վեր քան զամենայն հետեւեալ
վկայութիւնը կը հաստատէ պայծառօրէն այս
նշանակութիւնը. “... հաւատք մեր աներե-
ւութիցն հաւատան. զիմանալիս՝ մեր մարդ՝
որ ներբինն էր, որումակայել (= խելամուտ
լեալ) յեղափոխեցաւ [ի] վերին. վասն որոյ
զիմանալիսն իմանամք, եւ զանհասութիւն
նորա հաւատովք ճանաչեմք, (Մկս. Էջ 174):
Աւելի ապացոյց տէտք չէ, կարծենք:

5. Փարթար = զոնեայ, զոնէ:
6. Տարրումն = յէական մասունս, ի տա-
րերն. յն. շրապմատան ստուշե՛ա, elementalite-
rarum. Տ-բ-մ-ն ծանօթութեան մը, գիտու-
թեան մը տարրներու ըմբռնումը: Նոյն իմաստն

- աւելի բացայայտ կ'երեւայ Մագիստրոսի
հետեւեալ խօսքէն. “(Թուականութիւն) յոր-
մէ բոլորն ուսումնական արհեստ յառաջիսա-
ղացեալ ուրբանին” (Մկո. Էջ 226):
7. Ծաղապատեալ շաղաշար[ի] զրիւթ
տրամաբանեսցես = հիւսեալ զուգա-
շար [արձակ] զրովք իմաստասիրեսցես.
այսինքն՝ “հետեւեալներու իմաստը միաշար
հիւսուած խօսքերով գրես, ըսածս արձակի
վերածես,,,: Աւելի մեկնութեան չի կարօտիր
նախադասութիւնս: Թէեւ ՀՅՈՒՅՔ բառին
պաշտօնն իմաստէն իսկ յայտնի է, բայց
ԱԳՐ. կու տայ յայտնապէս այս նշանակու-
թիւնը. “շաղաշար = զուգաշար”:
8. Տաւրոս-սկիւթացի: Փոխանակ ձեռագրին
ուրբանին կամ ուրբանին (Եմ. ունի
“տիրէ կովկացին”) բառին՝ պէտք է կարդալ
տաւրոս (կամ տօրոս) սկիւթացի: Պատճառը
պիտի տանք՝ Մագիստրոսի առաջարկած՝ այս
հատուածին իմաստը մեկնելու ատեն, ի
թիւ 13:
9. Կացրդական = տօնական [հանդիսա-
կան] կացուրդը բառէն: Վրիպակ չէ
“կացարդականն ալ, որովհետեւ Մագիս-
տրոս կը գործածէ աս ալ.” զշամպարափայլ
ինքուրբան տօնախմբութիւնս (Մկո. Էջ 156). բայց ճշտագոյնը՝ ինքուրբան է:
10. Տիւոռենական = հարստահարական,
տիւոռենեան. յն. տυժքինչու (եւու, տυժքը

νιշός): **Մագիստրոս** (Մկո. Էջ 204) ունի
“տիւռենացիք” “որի տիւռենացւոցն գու-
ժիցն աւարիւր” (Անդ. Էջ 25). բայց
ունի նաև նոյնպէս Էջ 134՝ “տիւռե-
նական”: ՆԲ. “տիւռենական” (պիտի ըլլայ՝
տիւռենական). Կմ.ի մէջ կը պակսի
բոլորովին այս բառը. “ընդդեմ” տիւռենացւոց
մարտուցեալ յաղթութեամբ” (Անդ. Էջ 49)
“տիւռենացի կաղնիր” (Անդ.), “եւ նման յա-
մենայն ուսումնական լեռնայնոցն” (Անդ. Էջ 124).
(տ. ի Թիւ 13, վարը):

11. *Օտարավրէպ կորբանիցեւ* = օտարա-
սպան զոհից: **Մագիստրոս** Էջ 124 գոր-
ծածած է օտարասպան բառը. “մի ըստ սովո-
րութեան օտարասպանին այն խողխողեսցի” (տ.
ի Թիւ 13, վարը):

12. *Արտեմական բազնին* = Արտեմեայ
մեհենին (տաճարին): “Արտեմական”
ձեւին փոխարէն ունինք հայերէն բազմաթիւ
ուրիշ ձեւեր, այսպէս. “Արտեմիտեայ դահարէն”
(Պղտ. Տրմիս. Մինով. Էջ 283). “Արտեմիոն
դահարէ” (Վարը եւ Վկայ. Վենետ. Հտ. Բ.
Էջ 50). “Խորտակեաց զբանին Արտեմիտէնուն”
(Վարը եւ Վկայ. Վենետ. Հտ. Ա. Էջ 144).
“զի կայր թերեւս դահարէն Արտեմիտէնուն”
(Անդ. Էջ 144): Բայց նոյն իսկ Արտեմ-
իցուհւոյն անունն արդէն բազմաձեւ կեր-
պարանաց մէջ մտած է. “երդնում ի ճառա-
գայթաբերն Արտեմիս” (Վարը եւ Վկայ.
Վենետ. Հտ. Ա. 660). “Արտեմիոյ պարէն”

(զօր կը փշրե եւգինեայ կոյս) (Անդ. էջ 388). “Աբրտեմ ասեն որսոյ եւ աղեղաւորութեան վերատեսուչ գոլո” (Կոնոս, էջ 17). “Երկրպագել Աբրտեմ տիրուհւոյն դիւաց” (Վարք եւ Ակայ. Վենետ. Հտ. Բ. էջ 211). “մեծի աստուածոյն Աբրտեմոնի” (Անդ. էջ 207). “Աբրտեմ բագինն զարկաւ զգետնի” (Անդ. էջ 394). “աղքատ ոմն . . . ուներ ի ձեռին իւրում զոսկիակուռ գլուխ մեծի . . . Աբրտեմուայ” (= զօր փշրած էր թէոդօրոս ստրատելատ) (Անդ. Հտ. Ա. էջ 575): Կը յիշուի այս անուամբ իստութչ մըն ալ, “իմրեւ եկին ի կամուրջն որ կոչի Աբրտեմ” (= որուն վրայ կտրեցին Ս. Երինիոսի գլուխը) (Անդ. էջ 359). եւ ուշ մը՝ “հեծեալ յԱբրտեմուալ, (Մկա. էջ 87) (տ. ի Թիւ 13):

13. Զիսկութենէ = զէութենէ:

Հոս ստիպուած ենք ընդարձակ փակագիծ մը բանալ, որպէս զի 8—13 եղած թուերը կարենանք մեկնել եւ գոհացնել Մագիստրոսի՝ Կիրակոսէն ինդրածը:

Այս թուերու ընդհանուր իմաստն է. “Աբտեմիսի տաճարին մէջ՝ օտարասպան զշերու պատմութեան արձանականը իմաստասիրէ” [Քրէ]: Այս քաջածանօթ իւողութիւնը կը գտնենք 5րդ դարու մէջ եղած հայերէն թարգմանութեան մը մէջ՝ Կոնոսի քով, որուն հրատարակութեան վրայ խօսեցանք վերը: Մագիստրոս մեծապէս օգտուածէ այս զըբէն (տ. “Հանդ. Ամս.” 1904,

Յաղագս ուստի աղք են սկզբանց մեջ և աղք են սկզբանց մեջ (տես ուրեմն մեր Թիւ 8 “ուեւէիսկա-ցէն բառը” “ուստի սկզբանց մեջն ձեւին փոխելուն պատճառը”), առ որ փոխադրեցաւ ի ձեռն Արտեմիդեայ Իփի-գենիա (= Իգիշնեա) գուստը Ագամեմնոնի. յորում հանդերձեալ էին շնել զնա յաղագս եղենացւոցն յԱւղիդեայ. յաղագս որոյ եղն (= եղնիկ) փոխանակ տուեալ աստուածուհւոյն՝ ետ զոհել։ Արդ այս Իփի-գենիա ի Տարբա գոլով, զի մի ծանիցի է հերացն եկելոց, թէ ո՞ ոք իցէ՝ հրամայէր շնել զնոսս Արտեմիդեայ, եւ նա

Էր օդաբանուն եւն եւն։ Խսկ էջ 17—18
 Նյինը տարբեր բառերով կը կրկնէ։ «Յորժամ
 յելլաղայ(!) նաւարկութիւնն եղղենացւոց
 եղեւ ի վերայ Տրովադայ առ ի Յովզեղէ
 Քիովտացւոց, առ լինելով Արտեմովէայ, եւ
 գտտերն Ագամեմնոնի. որում անուն էր
 Իփրենեա (ուղիղ՝ Իփրենիա) ի պահա-
 պահապել։ Արտեմիս ողորմեալ կուսին՝
 յափշտակէ զնա տանի առ Տառընու ի Սիւնիւ,
 եւ երեւեցոյց փոխանակ կուսին եղն, զոր
 առեալ եղղենացիքն՝ շմեցին։ Խսկ Իփրենիա
 ի Սիւնիւ քահանայուհի եղեւ Արտեմովէա(յ).
 Կ'ամբողջանայ զրոյցը էջ 30. «Յաշագս
 արիւնոռուշ լինելոյն առ բագնօքն Արտեմի-
 դիայ։ Կյս գոլով եւ ողջախոհ աստուածուհի՝
 ուրախանայր արտեմի ճիւղապահութեան եւ պա-
 տուեալ լինէր։»

Մագիստրոս ալ ուրիշ տեղ (Մկս.
 էջ 124) Նյինը կամ Նմանը կը պատմէ.
 «(Պարմենիդեայ որդին . . . ծովէն ազատե-
 լով) նաւորդք . . . զհրաշատեսիլն ընկալեալ
 մատուցանեն զնա ուսուինին (= տաւրա-
 կանին) Արտեմովէայ, եւ ողորեալ խնդրէին
 մնալ մանկանն կենդանի, զի մի ըստ սովորու-
 թեան օդաբանուին այն խողինողեսցի¹,»
 Կարծենք կարեւորէն աւելի ապացոյցներով

¹ Պղատոն կը յիշէ թէ «Արտեմիդիայ տաճարին քով ինչեր պէտք էր ընել նահատակը՝ մրցանակով պատկռելու համար (Պղատ. Տրամախ. Մինով Անետ. էջ 283):

- կրցանք հաստատել թէ 8—13 թուերը
բնաւ տարակուսի տակ չեն իյնար այլ եւս:
14. Ոգեա' = ասա', պատմեա'. տես Հա-
տուած 11. Թիւ 3:
15. Սեւեռագոյն = պնդագոյնս, հաստա-
տագոյնս (տ. եւ ՆԲ. Հատ. 1. Թիւ 6):
“մակացուս զմեզ առնել ուղարկոյն տիրապէս
խօստմանն,, (Մկս. Էջ 127). Պղատ.
Տրամ. Եւթիփ. Էջ 112. “պարտ է ասել
ուղարկոյնն,, ասացուածն ալ կրնայ աւելի
լցու տալ:
16. Սուղ փաղիեալ = սուղ ինչ փայլեալ:
Ագր. եւ Երմ. այս նշանակութիւնը կու տան
Ք-Ա-Դ-Ա-Լ բային. իսկ Ք-Ա-Դ-Ե-Լի կըսէ Ագր.
“պատրեալ,, սակայն անըմբոնելի է մեզի
հոս՝ “պատրեալ,,ը: Փ-Ա-Դ-Ե-Լ իբր Ք-Ա-Դ-Ե-Լ շատ
սովորական բառ մըն է. “Ք-Ա-Դ-Ե-Լն յարկ
ձեղուանցն իբրեւ յաստեղց ճառագայթից,,
(Ալաբը Աղեք. [Կալիսթ]. Վենետ. Էջ 160)
“որոց խոյակը հնդիկ փայտ սեւաթոյր
Ք-Ա-Դ-Ե-Ն,, (=իբր փայլուն) եւն (Անդ. Էջ 155):
“Խոպոպէք վարսիցն Ք-Ա-Դ-Ե-Լ ի վերայ Ճա-
կատան զօրէն վարդի վառ ի վառ գունով,,
(Ար. Լաստ. Վենետ. Էջ 64). իսկ Մագիս-
տրոս ունի Էջ 120 “անփառունակ Ք-Ա-Դ-Ե-Ն,,.
Նոյնպէս ունի Ք-Ա-Դ-Ե-Ն ձեւ մը (Մկս. Էջ
238) իբրեւ հ-Ա-Դ-Ե-Լ (տ. 5 Հատ. Թիւ 2):
Որչափ յաճախ կը գործածուի այս Ք-Ա-
Դ-Ե-Լ = Ք-Ա-Դ-Ե-Ն բառը յետադարեան մա-
տենագրաց քով (Համեմատէ Թ. Արծր.

Միջագիւղ, 1852, էջ 144. Առ. Օրբել.
տպ. Շահնազ. Բ. Հատոր, էջ 244, Խորեն.
Մատ. Վենետ. էջ 435, 453), նոյնչափ զար-
մանալի է որ Քէ անդամ իսկ չի գտնուիր
ոսկեդարու մատենագրաց քով:

Իսկ “սուղ ինչ, սակաւիկ մի տես՝
սուր ինձ առ այս սուղ ինչ իմաստասիրել”
(Մկո. էջ 204):

17. *Փանարքիմաց = պակասամիտ, տկա-
րամիտ*: Ոմանք կը բաժնեն “Քոնա+ իւաց”,
բայց հարկ է միացնել, քանի որ Մագիստրոսի
քով սովորական բառ մըն է այս. “ընդ աղօտ
պշնելով, Քոնա+իւաց խուզմամբ հասեալ հազիւ
հազ” (Մկո. էջ 78). “ըստ մերումն Քոնա+
իւաց մտածութեանց” (Ընդ. եջ 85):

18. *Փարաւարթեալ = փերեւետեալ, յղիսա-
ցեալ*. Վիեն. միարասարտեալ եւն: Ոսկե-
դարեան բառ մը, որուն սովորական ձեւն է
Քերե-երիմ. “այլ իբրեւ յիւրեանց երկրի
Քերե-երիմն համարձակ”. (Ոսկ. Ես. Վենետ.
էջ 92). “աւելի զգեստիւք զինքն պճնիցէ եւ
փերեւետիցէն” (Կան. Ս. Սհկ. Վենետ. էջ
119): Աը գտնուի իբրեւ Քերե-երիմ. ալ (տես
Ոսկ. Ես. էջ 110). Նոյնպէս “ի փղոսկրեայ
գահցյա Քերե-երիմել” (Ոսկ. Պւշ. Ա. Հա.
էջ 62). բայց նաեւ Քարե-երիմ. ձեւով.
“պարաւանդեալ Քարե-երիմել” (Ոսկ. Մտթ.
Ա. էջ 279). “բազում հանդերձիւք պա-
տասեալ Քարե-երիմեն”, (Ոսկ. Պւշ. Ա.
էջ 338):

19. *Փաստ* == զպատճառ(աբանութիւն) :
 Ոսկեդարու հայերէնին անծանօթ բառ մը,
 որ “Անյաղթեանց,, դարուն ծնունդ է առած
 ապահովագէս յն. քածու (== արմ. գդմ) +
 աստ (== ուր-աստ մասնիկով) (Գեր. Հ. Ա.
 Այտլնեան) : Ըստ մեզ շատ կասկածելի է
 այս ստուգաբանութիւնը : Աւելորդ կը հա-
 մարինք էջերով այս բառի գործածութիւնը
 ցոյց տալ . Մագիստրոս ալ շատ չի սիրեր այս
 բառը . ունի միայն “բուխճանակ եղանիմ
 Ք-Ք-Ք-Ք-Ք (== պատճառաբանիդ) . (Մկա.
 Էջ 238) եւ “Ք-Ք-Ք-Ք-Ք,, (Անդ. Էջ 106) :
 Ուրեմն 13—17 թուերու մէջ մեր տուած
 մեկնութիւնն ամփոփելով կ'ունենանք հե-
 տեւեալ իմաստը :

“Ասա մեզ պնդագոյնս զպատճառաբանու-
 թիւն Վիպասանութեան քո, զի ծանեայց
 եթէ պակասամիտդ սուզ ինչ փայլեալ՝
 յղփացեալ իցես : ,

15.

Սիրալի¹ սաթերովդի² վերլուծական՝
 Զ-Ե-Յ-Ն-Ե-Լ բ-Ն-Ւ-+ [Պ-Ա-Ջ-+] Հ-Ճ-Կ-Ն- [Դ-Ի-Ւ-Կ-]
 ուղփաճեմ³ շաւդօք զգուշացուցից
 [Հ-Վ-Վ-Վ-Վ-Վ] Ս-Վ-Վ+ Դ-Վ-Վ-Վ-Ե-Ե-Ե [Ջ-Ջ-Ջ-Ջ]

ըեզ չու⁴ ի քարգոնոսականն պատ. ⁵
 +Ե-Ղ Ֆ-Ն-Կ-Ր-Հ յ-Ր-Ւ-Ն-Ե Հ-Վ-Վ-Վ-Վ-Վ-

զի մի՛ մախիզ⁶ մնացէ մթերեալ
 չ չ այսու հասցէն աներե-

 մեհենջանք⁷ ճանճեալ⁸ աստուստ⁹
 ւ-ր-ր-ռ-ն-+ ժ-ը-վ-ե-լ ո-ո-է-ն

 յՄեստովիանէ¹⁰ ներառոգեալ¹¹ “շա-
 Արէ-ո-ո-ն-ե-յ. [ար] ի-ն-է “բ--

 փրակազգեաց¹² բառացի¹³ ի համբար-
 ւ-ո-ւ-ն-չ ք-ո-ո-ր-ն, [ի-ո-ն] է ո-է-է-

 կաց՝ “փարաքեան,¹⁴ այս՝ իսակազոյն
 ո-ո-յ՝ “ո-շ-ե-լ-ն-ն, ո-յ-՝ ի-ի-դ-ո-ն

 անխոհիցն¹⁵ անտիցն¹⁶ տրամանական¹⁷
 ա-ի-ո-հ-ո-ր-դ մ-ո-ն-ի-ն-ց ո-ո-ր-ժ-ո-մ

 տաղասացութիւն՝ տղմատիպ անվար-
 ո-շ-ո-ո-յ-ն-ի-ն-՝ ն-շ-ո-ո- ա-ն-ը-

 ժիցն¹⁸ վարկեալ՝ տղայական տառա-
 ն-ի-է-լ-ց հ-մ-ո-ր-ե-լ՝ մ-ո-ն-ի-ն ո-ն-

 նումն¹⁹ տիտանեաց մանկասպանիցն,²⁰
 չ-ն-+ ո-յ-է-ի-ց-ն մ-ո-ն-ի-ն-ո-ն-ց-ն,

 տիրական տառի որակը²¹ տարա-
 ո-ի-չ-ի-ց ո-ր-ո-ն-ի-ն-ն-+ ն-է-
 ո-ի-ր-ի-ն բ-ո-ն-ց ո-ւ-է

Ժամիցն,²³ եւ մըցումն ստորասութեան²³
Ք-Ե-Լ-Շ, Ե- Տ-Ե-Շ-Ն Թ-Ե-Ն-Ե-Ն-

Հոլովիցն, անտինել²⁴ անվարժիցն եւ
Բ-Ե-Շ-Շ, Հ-Ե-Ն-Ե-Շ-Ն Ա-Խ-Ե-Ժ-Ե-Շ Ե-

Մաղտկանալ Մգիտացն եւ դանդա-
Ռ-Ե-Ռ-Ռ-Ե-Ռ Դ-Ե-Ժ-Ե-Ռ Ե- Վ-Ե-Ն-

Դականն ծուլաց:

Վ-Ե-Ն-Ե-Ռ Հ-Ե-Ց-Ե-Ռ :

Դ-Ե-Ռ-Ե-Ն-Ե-Ն: Այս վերջին հատուածը թէ
ամենէն երկարն է եւ թէ ամենախառնակը:

Այս լաբիւրինթոսական բառ երու հաւա-
քոյթին տրուած լուծումն իրը ամենահաւանա-
կան՝ մանաւանդ թէ իրը ուսոյէ նկատուելու է:
Ուշադիր կ'ընենք բանասէրները, որ այս խառ-
նակ բառերը գրեթէ անփոփոխ պահած ենք,
ի բաց առեալ երկու հատը. միայն թէ աւելի
դիւրըմբռնելի ընծայելու համար՝ կիտադրու-
թեան ձեռօք իւրաքանչիւր պարբերութիւնն
իրարմէ զատեցինք, եւ , մը միայն աւելցուցինք
մեր կողմանէ:

1. Միրալի = զարմանալի, սքանչելի:
Մագիստրոսի այս սիրելի բառը կը գտնենք
շատ տեղ. “տայր մեզ աչալուրջ իմն հւ-
-իւ-լի օգնականութիւն” (Մկո. Էջ 122).
“աչալուրջ եւ զուարթական սիւ-լի ստորա-
կայիւն” (Անդ. Էջ 72). “վասն զի ասացից

ինձ սիրալին քեզ» (Անդ. 205). այս վերջին ասութիւնը գրեթէ նոյնութեամբ կը կրկնուի Թ. Արծր. Էջ 322՝ «այս ինձ սիրալին առ ի պատմելու. «պարտ է սուղ ինչ իմաստասիրել. . . . փոքր ինչ քեզ յայսմ տառի, զի թերեւս սիրացեալ զուարձասցիս» (Մկո. Էջ 148): Ի՞նչ պիտի հետեւցնենք այս վկայութիւններէն. «սիրալին է տեսակ մը «զուարթարար» «սփոփիչ» «միսիթարական» միտքը շարադրնջ դունչելին ետքը . . . մեծապէս կապ ունի հետեւեալ բառին հետ՝

2. Սաթերովիդ: Երկու մեկնութիւն ունի. բայց ստիպուած ենք երիբորդն ընդունելու.

Առաջին: Չորս տարրեր ձեւերու տակ կը ներկայանայ այս բառը Երմ. բառագրոց մէջ. և Ս-ՌԵՐԱՀԻՆ = այդ փողոց. ԱԳՐ. ունի՝ «սագերովթ» = փողոց. բ. Ա-ՐԵՐԱՀԻՆ = տուն Աստուծոյ (Նոյնպէս եւ ԱԳՐ.). դ. Ա-ՐԵՐԱՀԻՆ = զատուցեալ (ԱԳՐ. սագարովթա). բ. Ա-ՐԵՐԱՀԻՆ = ձոր: Միայն այսինքն Ա-ՐԵՐԱՀԻՆ = Քողոյ կրնայ նկատողութեան առնուիլ, բայց, ինչպէս ըսինք, երկրորդ մեկնութիւնը կը ստիպուինք ընդունիլ:

Երկրորդ: Ս-ՌԵՐԱՀԻՆ = այդ տողերով: Առաջին տեսութեամբ թերեւս շատ յանդուգն երեւայ մեկնութիւնը. բայց զօրաւոր պատճառներ առ այս կը ստիպեն. և, նկատելով որ նախընթաց «սիրալին բառը՝ գրուածքի, պատմուածքի մը կցած է Մագիստրոս, հոս

“գրուածք կամ տողան. ըսելու տեղ՝ ուռ-
բ-է-ն բառը գործածեր է. բ. եւ մասնիկը՝
“սաթ-էր, այս դարուն մէջ ծանօթ է, հւ-
նոյն է-ի Մ-է-ն-ուր- իւր Տաղաշափութեան մէջ
(Անեա. էջ 68) կը գործածէ՝ “ոմանց
զաշեր փորէին . է. “Սիր-է ո-ներ-էր Քր-
ւ-ծ-է-ն. այսինքն “մեկնողական զարմանալի
տողերով բացատրութեան փոխարէն կը
գտնենք Մագիստրոսէն գործածուած՝ այս-
պիսի Նախադասութիւն մը. (Խրթին գրա-
ծներս) “այժմ պարտ վարկանիմ Քրւ-
ծ-է-ն Բ-շ-ո-ր-ո-ն-է-մ- զքո խոհեմութիւնն
երեւակայացուցանել. (Միս. էջ 125): Եթէ
մեր այս Յ պատճառները զօրեն, այն ատեն
ո-ներ-էր կ'ըլլայ արաբերէն՝ سطر, جنات
= سطور = sutur (կամ اسطر = estur
= esatir), գրուած, տող, ligne d'écriture,
կամ պարզ écriture: Կ'երեւայ թէ այս
բառին նշանակութեան վերահասու եղած
չեն Բ-շ-ո-ր-ո-ն-է-մ- ընդօրինակոլները. ոմանք իրին
հանդիրն առած են եւ այսպիսիներ բնագրին
մէջ “ուղիաձեմ բառէն ետքը “Հ-ւ-զ-+
բառը զանց ըրած են (ինչպէս Պր. Կոս-
տանեանցի հրատարակած բնագիրը). իսկ
այլք իրը “տողեր, տողանի, ստիւքս = ո-ն-է
նկատած են եւ “ուղիաձեմ բառէն ետքը
կը գործածեն “Հ-ւ-զ-+ բառը (տես ՆԲ.
Անտ. Էմ. եւ Աիեն.):

Ըստ մեր առաջին մեկնութեան այս տողին
իմաստը կ'ըլլայ՝ բնականաբար. “Քրւ-ծ-է-ն-

Հետու հիմնական հարց պէտք է առաջ դնչելու է ոմանց՝ “վերլուծական” ձեւը:

Իսկ երկրորդ՝ եւ մեր ստուգագոյն նկատած մեկնութեան համեմատ, իմաստը կ'ըլլայ՝ “Այդ առանձին վերլուծութեան բազերուն՝ լուսաշնորհ հարցայ և շոյց պէտք է առաջ համեմատէ” “լուսաշնորհ բնուցիւն” (Մկո. Էջ 82):

3. Ուղիփաճեմ՝ = լուսաւոր [լուսաշաւիղ] (Հմիտէ Հատ. 5 “ուղիփաճեմ”): Ագրայս բառին դիմացը ունի արդեն՝ լուսաճեմ՝ մեկնութիւնը: Պր. Նորայրի հետ մենք ալ ստիպուած ենք . . . Ողիւմպուէն հրաժարիլ եւ “ուղիփաճեմ” “լուսոյ” գաղափարը պահել (= ո՞՛ի՞՞՞): Գործածուած է թէ ուղիփաճեմ եւ թէ ուղիփաճեմ, բայց ուղլագրական վրիպակ համարելու ենք՝ ՆԲ.ի “ուղիփաճեմ”, ձեւը՝ Արդ՝ ի մէջ այլոց տես ուղիփաճեմ ի Ս.Կաղ. էմին. Էջ 166. “ուղիփաճեմ” հոգեճաշակ համրուրիւ առլցեալ, (կամ Ծահնազ. տպ. Պարիս, Էջ 323). Իսկ ուղիփաճեմ կայ հետեւեալ խօսքին մէջ. “քանզի ալթիւր ուղիփաճեմ” իջեւք էր այրն երջանիկ, (Անդ. Էջ 170, իսկ Ծահնազ. հօս ալ “ուղիփաճեմ” ունի Էջ 340): Ողիփաճեմ կը գտնենք նաև՝ “օթարան ուղիփաճեմ” լուսոյն, խօսքին մէջ (Ս. Սթն. Ճառք, Ակնետ., Էջ 297): Արդի բառին քով դրուած երկու հարցականներն ստուգաբանական համեմատութեան համար դրուած են, եւ ոչ նշանակութեան պատճառաւ. վասն զի ուղիփաճեմ եւ ուղիփաճեմ

Նոյնիմաստ ըլլալը Մագիստրոս արդեն կը
լուսաբանէ՝ ‘լուսաներկ եւ մաքուր եւ ար-
ժի-է-ցյլ ո-չէ-ռ-ը-նէ-ն’ (Մկո. Էջ 150)
բացատրութեամբ։ Համեմատել նոյնպէս
“չլ-ս-լ-ս-իլ” թողեալ ճանապարհ (Մկո.
Էջ 160)։

4. Չու = ճանապարհ (ուղեւորութիւն)։
Բառին նշանակութեան համար չէ որ զատ
գլխով կը խօսինք չ-ի վրայ, այլ ՆԲ.ի եւ
Անտ. բնագիրներուն մէջ տեսնուած “չո-ի”,
ձեւին համար, որ մեծապէս կապ ունի “շաւ-
զք” բառին հետ։ Զարմանալի գործածու-
թիւններ ունի այս չո- բառը (որ արմատ է՝
չուեմ = չոգամ (Կտր. չոգայ). “ընդ ա-
մենայն չո- ճանապարհին այսպէս առնէր”
(Ա. Մակար. Ե. 53). — շատ մօտ մեր
“շաւզք ճանապարհ” ձեւին։ “Չուզք յաշ-
խարհէ յաշխարհ շրջիմ” (Բարս. Վ., Էջ
163) եւն։ Իսկ Մագիստրոս ունի իւր յա-
տուկ ոճերը. “այժմ ուշ եղեալ ի-լու չ-
մօտ (Մկո. տպ. Դ-ր-ու) առ Բաբելոն” (Էջ 86):
“եւ ենթել սորա չ-” (Անդ.). “տայր մեզ
օգնականութիւն եւ ընդարձակագոյն դրունս
չո- դոբել (չո-դոբել) ընթացի-”, (Անդ.
Էջ 122): Աւելի զարմանալի՝ “չո- յո-չ-
անիթել քն-զին (Սեբէսս Կ.Պ. 1851, Էջ 63 եւ
157). “եւ վաղվաղակի չո- յո-չ- անիթել ...
չո-ի-”, (Յովհ. Կաթ. Լ.մին, 1853, Էջ 173).
“Ե չո- անիթել ճանապարհ արարին ի և . քաղաք,,
(Ա. Մարք եւ Ակայ. Վեն. Հա. Ա. Էջ 353):

5. Ի բարգոնոսականն պատ = յարքունի
ապարանս [Ծեմարան]: Կերուի մեզ հոս,
մեր մեծ զարմանքը յայտնելու թէ ինչպէս
մինչեւ հիմայ ոչ՝ ոչ հին եւ ոչ նոր
բառագիրքերն, ոչ ձեռագիր գրողներն ու
քննողները, կրցեր են անդրադառնալ այս
“Նպատ” բառին վրայ, որ կը կազմէ այս հա-
տուածիս ամենամեծ դժուարութիւններէն
մին, եւ սակայն բացի այս տեղէս այլուր
գոյութիւն չունի: Ազդուած անտարակոյս
“Նպատ լեռ” էն, կամ “Նպատակ”, բառէն,
անփոփօխ պահուած է մինչեւ հիմայ այս
անիմաստ բառը: Եւ սակայն շատ որոշ է
“ի քարգոնոսական պատ” իմաստը: Աւրեմն
նախընթաց քաջահնչական (euphonique) և
անցած է հետեւորդ բառին վրայ եւ կազ-
մած է նորար — — լեռը: Հայերէն ձեռա-
գիրները կ’եռան այսպիսի փոխանցութիւն-
ներով. բայց Մագիստրոսի ձեռագիրներն ալ
շատ օրինակներ կը հայթայթեն. այսպէս
Միւնիէն. օրինակը ունի. Պատմինիդեայ
նշան (Էջ 88). իսկ Մկո. Էջ 214. ունի
“Աղջու”՝ “Պատմինիդեայն շան” — “ուղեւու-
րութեան նեղեւ,,” (Միւնի. Էջ 239), իսկ
“Մկո. Էջ 76. Աղջու” ուղեւորութեան
եղեւ,¹ —

¹ Համեմատելու է վերը յիշուած գրեթշ է- (9 հատ.)
որ զբուած է “գրե էցեւու” “արբայիշ էւու” (այսպէս Մկո.
Էջ 202), որ ըստ Միւնի. օրինակին եւ — իմաստին՝ պիտի
ըլլայ “արբայ էցեւու” եւն:

Քորդանունիւն կազմուած է “+որդուն” =
թագաւոր բառէն, զօր կը յիշատակէ ԱԳՐ.
Իսկ Երմ. կը գրէ +ործուն = թագաւոր:
Չեղք գիտեր թէ ինչ աղերս ունի գէորգ
գպրի պարսկերէն բառագրոց՝ կար =
+ործ ին՛՝ թագաւոր բառին հետ (զօր
կը յիշատակէ ՀՅՈՒ ալ, քարիկիյա
ձեւով):

Իսկ ուր կը նշանակէ “շնչար, առան, աղու-
բանի” թող վկայէ ինքը՝ Մագիստրոս, թէ
միայն եւ միայն այս տեսութիւնն ուզիղ է
եւ ստոյգ, ահա թէ ինչ կ'ըսէ. “Խուզել
զնոհեմական արհեստու է շրջ քարգոնուսա-
կան ապարանին, (Մկո. Էջ 9). “առ
դրան ո՞ւրեանին որո՞ւնենի,, կրնայ բառական
յն. թարգմանուիլ. „չու տաէ թառւաւած թի-
րաւ. (Մկո. Էջ 220), դարձեալ. “եւ կա-
միմ զի եւ դա յորո՞ւնենի քոյոյ (տպ. քուոյ)
քարգոնուսական ապարանի առկայացեալ
արասցէ քեզ ՏԵՐԵՆ (զի մի . . . դպրու-
թիւնս . . . ի բազմաց սատարեալ ի մոռա-
ցումն անկցի,,) (Անդ. Էջ 97): Ունի Մա-
գիստրոս +որդունիւն ձեւ մըն ալ, որ յամե-
նայն դէպս նոյն է “քարգոնոսական” պարս-
կատիպ յունաձեւ բառին հետ. “եւ մահա-
շունչ հոտ քաղուն +որդունիւն նժուգին նախ
բուրէ, (Անդ. Էջ 87). առաքեմ տառ տրա-
մակայեալ յինքեան յոքնաբեղուն +որդուն-
իւն կնիք յազնուականէն Արաբացւոց, յո-
՞ւրեանին ալքունի,, (Անդ. Էջ 103):

թե հայերէնի մէջ պատ բառը՝ շնորհին,
չն ուշ կը նշանակէ, պէտք չունինք ապա-
ցուցանելու, այնշափ յայտնի է հայերէնա-
գէտներու. միայն բաւական կը համարինք
յիշեցնել Մագիստրոսի վկայութիւնները.
“Եւ ոչ զոտն՝ անապատ փոխել” (Մկո.
Էջ 85), “(կրօնաւորաց [= հաւաքուն])”
կայեանք յանապատս բնաւորեցան), եւ դու
զի՞արդ զանապատն պատ վարկանիս, (Անդ.).
“յաւանս եւ ի գիւղս, յանապատս եւ ի
պատու (Անդ. Էջ 65): Ուրեմն այս 4—5
թուերու իմաստն ինքնին յայտնի է:

“Լուսաշաւիլ”, ուղեւորութեան ճամբայ
պիտի ցոյց տամ ի թագաւորականն պալատ,,
այսինքն՝ “ի ճեմարան,, :

Ունինք վերջին երիշ վկայութիւններ այս
իմաստին ճշմարտութեանը համար՝ ի Մա-
գիստրոսէ. “(Պօղոս) նշանակէ բարձրագոյն
իսկ եւ հրաշալվէ եւ շնորհին մերոյ կեն-
ցաղական ժանապարհորդութեան իրրու է +ուլու+
կամ — NB. — յաղաքանա որոշունի,, (Մկո.
Էջ 149): “Թագաւորական պալատն,, կամ
“ի տաճարն թագաւորական” (Վարք եւ
Ակայ. Ահենետ., Հտ. Բ., Էջ 500) կ'ըմբըռ-
նենք, ի հարկէ, իրը ճշմարան, ապա թէ ոչ
բոլորովին անիմաստ կը մնար Մագիստրոսի
փոխաբերաբար նկարագրած գեղեցիկ նմա-
նութիւնը: Աը յիշեցնենք տարախոհներու՝
այս թուին մէջ մեր յիշատակած մէկ վկայու-
թիւնը. “Եւ կամիմ զի եւ դա յարքունիս

քյոյ քարգոնոսական ապարանի առկայացեալ արասցէ քեզ ճեմբռն,,. նոյնպէս՝ “քեզ այսպէս վայելէր ճեմբռն եւ յայսպիսի դուռը ճեմբռն ճեմբռն,, (Մկո. էջ 41): Ճեմբռն կը գտնուէր նաեւ յաբունիս, ուր թագաւորազունք՝ ընդ հսկողութեամբ հմուտ անձանց կ'ընէին իրենց ուսումը. “ի տէրունեան ճեմարանիս զարգանասոյ կ'ըսէր Մագիստրոս իւր Աշհրամ որդւոյն (Էջ 235), եւ նոյն իսկ ճեմբռնի մէջ աւանդուած գիտութիւնը՝ ճեմբռն կ'անուանէ Մագիստրոս (Էջ 78):

Երիւրեւ վկայութիւնն է դարձեալ նոյն ինքն Մագիստրոսի, որ կը մեկնէ պատճառները թէ ինչու այսպիսի գժուարակնձիոն — հանելուկներով կը չարչարէր զկիրակոս.

¹ Զո՞ր Լուսական ալ կ'անուանէ Մագիստրոս (Էջ 83). Այլ եւ ոչ ի լսարանն մուծանելու, “Մի ոք անկատար ի քառիցն ենթակայէ մոցէ ի լսարանն,, (ՏԳ. ձկօօտնիուս) (Մկո. էջ 9): Իսկ Դ. Անյազթ՝ համալուստն կ'ըսէ այս լսարանին. “Պլատոնի վերայ իւրոյ համալուստնին [ձկաձնիւս կամ ձկաձնիա, որուն նոր յն. կ'ըսն Պանձիձառիուս] մակագրեաց, Աներկրաչափն մի՛ ներքսամակեցի,, (Դ. Ան. Վենետ. Էջ 128 = “աներկրաչափական ոք մի՛ ներքսամակեցն կ'ըսէ Մագիստրոս, Էջ 9). “առաջն իւրում համալուստնին մակագրեաց,, (Դ. Ան. Էջ 192). “Քսենովկրատէս եւ Արիստոտէլէս Պլատոնի էին աշակերտք, որք եւ յետ նորա փոխանորդք եղեն համալուստնին նորա. իսկ արդ Քսենովկրատէս արար զստոյիկեան հերձուածն, իսկ Արիստոտէլէս զձեմականն (1 օք. ճեմարանն) (Կոնոս Էջ 35): Տեղս չէ ճեմարան եւ համալսարան բառերու յատկացուելիք բառին վրայ խօսելու. ի հում ձկաձնիւս երկուքն ալ կը նշանակէր:

վասն զի Սոկրատայ Ճեմարանին սովորութիւնն այս է, այսպիսի “Կրթութիւններով կը վարժեցնէին համբակները.” “Մի ոք, կ'ըսէր, զմեղ աղարտել նախատանս կասկածել վարկցի կարկատել ի վերայ մեր, սակա նորագոյն լսել մեղ կամ աւելի ինչ, քանզի է ճշարանին սոկրատային այսոքիկ առնուններուն + է + իր բուններուն + մանկանցն հռետորական,, (Մկո. էջ 125—6):

6. Մալսիզ = անյայտ: Մեկնուած է արդէն. տ. Հա. 4 եւ 13, Թիւ 10:

7. Մեհենջանք = զարդարանք: Միայն ԱԳՐ. կը յիշատակէ այս բառը, կը լուեն ԵՐՄ. ՍՌ. եւ ՀԲՈ.: Անծանօթ բայց գեղեցիկ բառ մը, որ կազմութեամբն ու նշանակութեամբը կը յիշեցնէ Դնեւանդ եւ ապարանջուն+: Մտադիր կ'ընենք մի նմանաձայնութիւններու. “զի ճախիզ մնասցէ թերեալ մէհենջանք” (Թիւ 5—7):

8. Զանձեալ = ժողովեալ, լամբեալ: Կը յիշատակէ միայն ԱԳՐ. այս նշանակութեամբ, իսկ ԵՐՄ. ունի ՅԱՅՆՅԵԼ:

9. Աստուստ = աստէն:

10. յԹեստոփանէ = յԱրիստոփանեայ:

Ահաւասիկ՝ գաղղ. բառով այն օջան, որ զմեղ դրդեց իբրեւ երկրորդ շարժառիթ՝ ինչպէս յիշատակեցինք վերը, այս ուսումնասիրութեան փորձին ձեռք զարնելու: Արիստոփանէս կատակերգակին անունը՝ “կերպս

ի կերպո՞ւ եղած՝ պահուած գուշակեցինք
Մագիստրոսեան այս նամակին մէջ, ոչ թէ
միայն անկէ փոխառեալ իմաստներուն մէջ
(որոնց ուշադրութիւն հրաւիրեցինք այս
գրութեանս ընթացքին մէջ), այլ ա-
ռաւելապէս այն պարագային պատճառաւ,
որ նոյն իսկ անոնք կը յիշուեր Արիստո-
փանէս՝ Մագիստրոսէն։ Ի՞նչպէս հասանք
այս եղբակացութեան։ Չեռագիրներու եւ
տպագիրներու աղջատեալ ձեւերն էին որ
զօրացուցին մեր միտքը՝ մերժելու ամէն ըն-
թերցուած եւ ամրապէս կառչելու “յԱստո-
փանէն ձեւին։ Կոնոս էջ 62՝ ինչպէս ըսինք
արդէն, ունի այս կատակերգակին անունը,
զայն պահած է՝ Աբէդուֆնէն (իսկ մէկ պար-
բերակին մէջ՝ Աբէդուֆնէն) ձեւով.

ՆԲ. ունի՝ ռեստ թփանէ,
Անտ. „ ռեստթփանէ,
Վիեն. „ ռեստփանէ,
Մկո. „ Ռիսափանէ,
Էմ. „ ռեսոփանէ,
„ տարբ. ռեստւիանէ եւն.

Արդ ո՞ր ուշադիր ընթերցողը չի տեսներ
Ռեստոփանէ անունն հոս. միայն Ա = A
զեղուած է՝ հաւանականագոյնս՝ զկիրակոս
(եւ զմեզ) շփոթելու համար։ Այս զեղութն
հասարակ է արդէն շատ մը ծանօթ անուն-
ներու մէջ (Ռիստակէս, Ռաստոմ, եւն եւն)։
Բայց չենք գտներ յ-բացառական հոլովա-

կերտ նախդիրը, զոր աւելցուցինք իմաստին
ամբողջութեանն համար:

Կայ կարեւորագոյն խնդիր մը. իբր
“յ՛՛ Արտօփանէ ձանձեալ (առնուած) զար-
դարանքներ (հոս) միմերեալներն, մենք
չգտանք ամբողջովին: Բայց Նո՞ի մեղի չ'ըսեր
Մագիստրոս թէ ամբողջապէս հատուածներ
ժողված առած ըլլայ Արիստօփանէսէն, այլ
անկէ փոխառած “մեհենջանք, ներով — զար-
դերով կազմած է՝ “այս . . . որամանական ուս-
չառացանիւնը:

Երեսութ. Արիստօփանէսին բոլոր երկասի-
րութիւններն հասած չեն մեզի, հազիւ
8—10 կատակերգութիւններ, որոնցմէ՝ վեր
ի վերս ընթերցմամբ, քիչ շատ “զարդա-
րանքներ, տեսանք “մակակիտուած” այս
“Կամագտականին, մէջ: Ժամանակը կարելի
ընէ թերեւս ամբողջովին — Մագիստրո-
սի՝ տողառտող “առներներ, ով ապացուցա-
նելու իւրաքանչիւր անհատ զարդը: —

11. Ներառողեալ = ասացեալ, որ կոչի
[“մականուանեալ, ”]: 11րդ հատուածին,
12 թուրին մէջ “առնեալ, մեկնած ենք իբր
չըրացեալ (= անշուշտ առնչի բառէն), բայց
առնել կը նշանակէ նաեւ ըսել, ո՞ւնել, ու-
դունել: Ներ մասնիկն բոլորովին աւելըրդ
էր հոս, բայց ի՞նչ ընէ Մագիստրոս, ներերու
դարերու մէջ ծնած ու սնած է, եւ երբ քիչ
մը բնական լեզուէն խոտորելով բարձր գրել
ուղէ, “Անյազթեանց, պէս կը բոնադատուի,

կարծես, ներերէ — ներ-արկուելու . . . “ոչ
դանդաղիմք ներ-մատութեամբ
մակագրել,, (Մկա. Էջ 100): Բացէք Մա-
գիստրոսի թղթերն եւ իւրաքանչիւր էջին վրայ՝
պարզ ու բնիկ հայերէն բառին գլխուն կպած
պիտիգտնէք ներ մը . . . մակ մը . . . ուրա, ուր,
—, բայ, առար, քեր, շու եւն եւն, երբեմն
երկուքը կամ երեքը բառի մը վրայ միացած,
եւ այս աւելորդ մասնիկներով ծանրա-
բեռնուած ‘ցեխ ու գոեհ,, լեզուն՝ իւր առէն
հաւասարապէս կը ծախուեր երբեմն լե-
զուական — վաճառանոցը . . . :

12. Շափրակազգեաց = պսակեալ, այսինքն՝
“պսակաւոր բանաստեղծ,,,: Արմատն է
շուրջ զոր կը նշանակեն ԱԳՐ. եւ Երմ. իրը^{առաջ}, շուրջ,, : Տարակոյս չկայ որ պարսկերէն
կը հնչէ բառը, բայց ո՞ր արմատէն, մեղի
անծանօթ կը մնայ. գիտենք միայն յահան,
որուն նշանակութիւնն է՝ մեծ փետուր,,,: Փե-
տուր եւ պսակ

Անմիաբան են ձեռագիր ու տպագիրները.
ՆԲ. ունի՝ շամփրակազգեաց,
Մկա.՝ շափրակազգեաց,
Աիեն.՝ շամփրակազգեաց,
Անտ. եւ Էմին՝ շափրակազգեաց, Ճղագոյնը:

13. Բառացի = փառաւոր, հոշակեալ:
Կազմութեան կողմանէ զարմանալի բառ մը,
զոր առաջին ակնարկով պիտի փոխանակէինք
ժողովի ձեւով, բայց բորբոքի կը յիշատակուի

- ԱԳՐ. Է, ԵՐՄ. Է, ՀԲՈ. Է, Եւ 8րդ դարէն սկսեալ բաւական յաճախ կը գործածուի մատենագրութեան մէջ . այսպէս . “առաւելապէս իմն կամեցեալ երեւեցուցանել (զնոսա) բուհն առ բնաւ ազգօք (փոխանակ թշուառ ականագոյն աղքամտութեանն), (Խոր. Մատեն. Վենետ. Էջ 419). “արտաքին վայելիւք (գործէ) երջանիկ բուհն (Անդ. Էջ 431). “փարթամագոյն երեւեալ եւ յոյժ բուհն (Անդ. Էջ 442). “եր այլն բուհն յոյժ ամենայն պաճարանօք, հօտիւք եւ ծառայիւք., (Վարք եւ Վկայ. Վենետ. Հտ. Ա. Էջ 422). “Յորժամ առնիցես ճաշ կամ ընթրիս մի կոչեր զփարթամ բուհն,,. (Իրեն. ընդ. Հերձ. = Ղուկ. ԺԴ. 12 նոյն խօսքը, Էջ 234) եւն եւն: Մագիստրոս ալ կը գործածէ. “ասացից ինձ սիրալիս քեզ եթէ ոչ բարձրասցիս ըստ մարմնոյ բուհն գոլ,, (Մկս. Էջ 205). Թէպէտ ունի եւ “բուհն եւ փարթամք,, (Անդ. Էջ 222—3). “ուր Փառնակ բուհն գեղաշուք, ուր փառնաւագ բուհն փառասէք, (Անդ. Էջ 60):
14. Փարաքեան = աղտեղի: “Փարաք = աղտեղի, ունի ԱԳՐ. Եւ ԵՐՄ.: Տարակցս չկայ որ այս պարզ բառն իսկ Մագիստրոսի մեծ հմտութեան նշանակ է, որովհետեւ գիտէ թէ Արիստոփանէս կը ճանչցուի ի գիտնոց “հռչակաւոր բանաստեղծ, մը, իսկ համբակներ կ'անուանեն զանիկա՝ աղբեռ, աղբեռիսու, այն հեթանոս կատակերգակին

թատրերգութեանց մէջ տեսնուած գարշ ու
տղմաթաթաւ նկարագրութեանց եւ տե-
սարաններուն համար : քնչելու է
իմ.ի՝ Քուրութեայն ձեւը:

15—16. Խակագոյն անխոնից անտիոցն
= խակ[ագոյն] անխորհուրդ ման-
կանց [անչափահապից]: Թէ “ազոխից,,
հոս գործ չունի բնաւ եւ ընդօրինակողներու
վրիպակն է, ցոյց կու տայ ՆԲ.ի բնագերը,
որ ունի “ազօթիցն” որ նոյնպէս անիմաստ է
այս տեղս: Գաղափարողներու մաքին մէջ
ծնած է ապահովաբար այս “ազոխ,, բառը՝
նախընթաց իւստիոյն բառին ազգեցու-
թեամբը: Մագիստրոս “խակագոյն, խակու-
թիւն,, բառերը միշտ “ահաս հասուին,, համար
կը գործածէ. օր, աղ. “չիստիոյն ոիս ման-
կութեան եւ զախմարութիւն,, (Մկո. Էջ 19).
“իստինեան անոիսական մոտածութիւնս կարասցէ
շափաբերական ինչ տաղիւք եւ կամ կար-
կատուն բանիւք առասանել,, (Անդ. Էջ 24)
եւն եւն: Ամբողջական իմաստին համար
համեմատէ. “տակաւին խնդրես զույգուն
եւ չիստիոյն խնդիրն,, (Անդ. Էջ 111).
“առաջի մանկանց եւ իստիունիցն,, (Պղտ.
Տրամ. Մինովս, Վենետ. Էջ 18). անտիական
տիոց եւ անխոնից է,, (Անդ. Էջ 20).
“քանզի յոյժ պարտիոնիցն (= անխոհիցն)
եւ անտիական մոտածութեանցն է բաղձումն
այս,, (Մկո. Էջ 8). “որդի Պարմինիդայ
համբակ գոլով եւ մինչդեռ տակաւին յան-

ավագուն իսկունեան ու յորբեան հոգեւ (==
անչափահաս), (Անդ. էջ 123). “յիմում
անուիւնն ելով տիս, (Անդ. էջ 9). “յա-
ռիւիւն մանկանցն ծաղը լեալ,, (Անդ. էջ 30).
“մինչ տակաւին յանուիւն տիս ,”
(էջ 235). “յանուիւն տիսդ մարտւ ելոյ,,
(էջ 107): Պարզապէս աւելագրութիւն
են հոս անուիւնն եւ իսկունցն բառերն,
երկուքն ալ գրեթէ մի եւ նոյն իմաստն
ըւնին¹.

Համոզուած ենք որ տարակոյսի ստուեր
մ'անգամ չ'ընդունիր այս մեկնութիւնը. բայց
ի հակառակէն, ուշիցն կամ ուժիցն ուղեղ
համարողներ (եթէ այլ եւս կան), հաճին
մեկնել այս հատուածը՝ պարագաղագով:
Մենք անկարելի կը համարինք:

17. Տրամանական == տարաժամ [ան-
յարմար] (?) Միայն այս հատուածին մէջ
կայ այս անստոյգ բառը. բառագիրք ու
մատենագրութիւն կը լրեն: Մենք կը փա-
փաքէինք տեսնել կամ որոշական (զոր կը

¹ Այլեւայլ բարդութեանց եւ դարձուածքներու
մէջ իսկ բառը միշտ այս նշանակութեամբ կը գործածուի
ուրիշ մատենագրիներէ ալ. “իսկութիւնն” (= իսկ մոքի)
Խորհրդացը (Մկո. էջ 17). “քանզի մանուկ տղայ եր եւ
խոչ, (Սեբէոս. Կ.Պ. 1851) էջ 69). “իսկութիւնն” ահասու.
թիւն իմայ մատաց. (Ստ. Օրբելեան, Պարիս, 1859. Հա-
բ. էջ 254). “երիտասարդական իսկութեան” (Թ. Արծր.
Միջագ. 1852, էջ 280): “Ներքին եւ արտաքին այսչափ
վկայութեանց վրայ հարկ չենք տեսներ յաւելուլ՝ որ դա-
սական հայերէնի ալ յատուկ է այս իսկ բառը:

գործածէ Մագիստրոս Էջ 131) կամ ուսումնական (Էջ 237):

Տըսմանականի մէջ կը կարծենք աեսել սամանակ, բառը, բայց ո՛չ կը մնայ անմեկնելի: Տըսմանականի կամ ուսումնականի փոխելը՝ կրնայ մեր մեկնութեանը վեասել, բայց բոլորովին անընդունելի չէ: Եթէ ուսումնականը լլար, դիւրաւ կը մե կնուէր, քանի օր երկու տող ետքը պարուծամ գործածած է Մագիստրոս: Եթէ՝ Մագիստրոսի ըսածին պէս, “Հիւանդական զիմն իմասցի տրամադատութիւն,, (Մկս. Էջ 131), այսինքն “մեր դատումը տկար գտնէ յայսմ,, ընթերցողը, մենք մեղադրելի չենք, վասն զի հարցական նշան մ'աւելցնելով՝ իրաւունք ունինք Մագիստրոսի արտուտին հետ կրկնելու, “Ուժոն իսրեմ, շայն առնեմ,, (Մկս. Էջ 13):

18. Տղմատիկ անվարժից = Թշուառ անհրահանգելոց [եղկելի անվարժներու]՝ սեւսիւն հուշիւն: Ամանք՝ ՆԲ. զիեն. ունին ողմատիկ, ոմանք՝ Մկս. Էմ.՝ ողմատիկ, իսկ Անտ.՝ ողմատիկան: Թէպէտ ողմատիկ, եւ ողմատիկ բառերու տարբերութիւնը շատ մեծ չէ, բայց Մագիստրոս միշտ ողմատիկ կը գործածէ: Ճիշտ մեզի պէս ըմբռնած է այս երկու (ողմատիկ եւ անվարժ) բառերու շարակցութիւնը՝ ՀԲ. իրմէ անկախ ջանացինք իմաստ մը հանել այս բառական խրթին տողէն, եւ երբ՝ ըստ պատահման, նոյն բառա-

զրոց մէջ՝ “տղմատիպ անվարժ”, շարաբար-
դութիւնը տեսանք, բնական գոհունակութեան
զգածմամբ մը՝ աւելի հաստատուեցանք մեր
մտաց մէջ, թէեւ այսպիսի զգածումներ՝
քննադատական խուզաբրկութեանց մէջ նկա-
տողութեան արժանի չըլլան

Մագիստրոս այս առաջարկութիւնը բառը շատ ան-
գամ գործածած է. “առաջարկութիւն իւնշարութ”,
(Մկո. էջ 82). “ի թանձրագոյն մարմնոյս
առաջարկութ ոչ քարշիցեն” (Անդ. էջ 19). “ի
կենցաղական առաջարկութ ծովածուփ ցնորից ի
բաց կալ” (Անդ. էջ 89, 100). “մի զժա-
մանակեանս առաջարկութ եւ անարդ” (Անդ.
էջ 109). “ի առաջարկութ տաղտկալի մեղկեալք
եւ ըմբռնեալք ի կարիսն անարդութեան”
(էջ 178) եւն եւն:

Իսկ անվարժ բառը կայ էջ 230 այսպէս.
“եւ անվարժեցն իմաստից իմաստուներէն
ուսեալ”, “անհմուտ իմաստուներէն՝ որոնց
գէմ բնական հակակրութիւն մը ունի Մա-
գիստրոս, կը գոռայ. ատղայական եւ անի-
մաստաբար վարժմամբ իրրեւ զիմաստուն
գոլ կարծէք զձեզ, (Մկո. էջ 134), եւ
գիտենք որ այս կարծրակուռն նամակին
պատճառն ալ այսպիսի “առաջարկութ անվարժ”,
մըն է:

19. Տղայական տատանումն = մանկական
տանջանք [առանդան = ծգծգում]: Այս
երկու բառ երը լաւ ըմբռնելու համար, պէտք
է ուշադիր ըլլալ, որ հին դայեաներն՝ (= տես-

յաջորդ թիւը, եւ մանաւանդ հատուած՝ 13, թիւ 3.) իրենց խնամոց յանձնուած տղաքը շարունակ կը “շարժէին, կը տարուբերէին,, որպէս զի կրթուին։ Արդէն Պղատօնի վարդապետութեան մէջ կայ այս գրութիւնն, այսինքն “Հ-Ի-Հ-Ե-Լ՝ Է-Բ-Ե-Լ, (տես Պղատ. Տրամ. Մինովս, Վենետ. էջ 225), ուր կ'ըսուի. “Եւ զայս ինչ այսչափ յայտնեն կամողին՝ ուսուցանել զի ամենայն մարմինքն ի ձեռն առանձնեցն (= տատանմանցն) իսկ եւ Հ-Ի-Հ-Ե-Լ Հ-Ի-Հ-Ե-Լ՝ անաշխատ ամենեցուն լինիցին,,,: Քայց կը շարունակէ Պղատօն իւր խրատը. “Եւ զտիտանն (= դայեակ) հարկեմք ունջւու օրինօք՝ Հ-Ի-Հ-Ե-Լ առ ագարակէ եւ առ տաճարի եւ կամ ընտանի՛ միշտ բերել, մինչեւ բաւական լինիցին եւ հնարաւորք լինիցին կալ կանչունուն եւ մինչեւ Բ-Ի-Հ-Ե-Լ իսկ գործածելու համար՝ զօրաւոր ըլլալու են դայեակները, եւ ոչ միայն սնուցիչ (Անդ.): “Տղոց այս տարուբեր շարժումն՝ կ'երեւայ թէ հին Յունաց քով մեծ կարեւորութիւն ունէր, վասն զի Պղատօն նոյն իսկ կը պահանջէ որ — գիշեր ու ցերեկ ըլլայ այս Հ-Ի-Հ-Ե-Լ եւ “բնակել՝ եթէ հնար էր, որպէս միշտ Հ-Ի-Հ-Ե-Լ, որպէս նաւ ի վերայ մկանաց ջուրցն (Անդ. էջ 226): Եւ նմանութեամբ մըն ալ աւելի որոշակի կը յայտնէ իւր միտքը. “Քանզի յորժամ կամիցին ննջեցուցանել զդժուարանինջն ի մանկանցն, մարքն աւ Հ-Ի-Հ-Ե-Լ առ մանկանցն, այլ զներ-

Հակն՝ շարժութիւնն առ գիրկան մշտ սահմանելով
(= տատանելով), եւ ոչ լուսվթիւն այլ
զերգիշն . . . այսպէս շարժութիւն պարօն
եւ երաժշտովք վարելովք, (Անդ. Էջ 227):

Այլուստ ծանօթ է Մագիստրոսի այս
տիտան - դայեակներու պաշտօնը, զոր կը
յիշատակէ “ուամիկներու առակներու” մէջ
(Մկո. Էջ 143). “Եւ ոչ բայելուն+ եւ ու-
տուն+ զմանկունս (= մանկանց) թոյլ տան
զի թուլասցին,,: Թէ այս “տատանումն,, իրոք
“տարութերանք,, իւր խստութեամբը՝ իրա-

1 Մեր մայրերու “օրօրներու” եւ մանկապարտէզ-
ներու փոքրիկներու միշտ “շարժական,, կրթութեանց նշա-
նակութիւնը չհասկցողներ, կարդալու են Պղատոնի այս
գլուխութ:

Ա propos! Պղատութեան այս հատորին
մէջ՝ Էջ 227, հրատարակին ծանօթութեան մէջ հօջս-
թառւնան բառն ու նշանակութիւնը չկրցանք ըմբռնել, վասն
զի նույն յունարէն հօջսթառւն բառ վայ, այլ պիտի ըլլայ
ինչպէս բնագիրն ունի հօջսթառւն = իրի բառութուց, որոնց
պաշտօնն էր իսուս-էլուլ իրեն ողաբը, ինչպէս նաեւ իսուս-
քրիստոս պաշտօնն էր զէնքերը չաչեցնել. համեմատել
“կարգեաց (Հռ.՝ մայր Արամազդայ) առ տղային վարի-բառ-
տուն (1 օր. զկորեւբանան) եւ վարի-բառն՝ կարաւել եւ զե-
նուք թնդիւնս առնել . . . զի մի գիտասցէ Կրոնոս (Հայր
Արամազդայ) զեմաքուստ մանկանն եւ առեալ կլանիցէ
զնա,, (Նոնոս, Էջ 3-4): Երբերդ ԲՇնչ կրնայ նշանակել
հոս՝ հրատարակին իրը “Ա-Ն-ԴԼ Ի-Ն-Շ-Ն-Ա-Լ,, տուած նշա-
նակութիւնը հօջսթառւն բայց կը նշանակէ “ոգեւորութիւն,
մողիւ, կորիւբանաներու պէս յափշտակութիւն, զմայլիւ,,՝
Արիստոփանէսի (Նոնոս՝ 62) հետեւող Մագիստրոսի բա-
ռախաղերն՝ որով բառերն իրենց բնական ձեւերն ու նշա-
նակութիւնները կը փոխեն, պէտք չէ հետեւողներ
գտնել. . . . :

- կան տանջանք, տուայտանք կ'ըլլայ, կը յիշատակուի Մագիստրոսէ. “զայսպիսի տեսեալ աղէու բարակունաց տատանման (== իվերացեալն՝ մտօք),, (Մկս. Էջ 121). “տակաւին տոկաս ի քումդ առանձիւն (տպ. պատանական) կենցաղում (վշտոց վրայ կը խօսի), (Անդ. Էջ 147) “քանզի ի սմա ասէ՝ Հերմես ակնարկութեամի (mit den Augen blinzelnd)՝ առանձւ զզոմպոս (= Արիստոփի. Ղամպոն) (Մկս. Էջ 207.) “յուսացուցանէ զմեզ յայնպիսումն առանձիւն տեւել կենդանութեան” (Անդ. Էջ 121):
20. Տիտանեաց մանկասպանիցն = մանեկասպան դայեակներու: Նախընթաց թուին մէջ մեր գրածները կը մեկնեն ըստ բաւականի թէ որոնք են՝ մանկասպան տիտանները, : Բայց կան ուրիշ տեսակ ուժուանէր ալ. Մագիստրոս կը ծանօթացնէ մին. “Ո՞մն անուն Պեռտոկլէս ի Պագնասոս տօնէր Դիոնեսեայ ի տաճարին Խպողոնի որդւոյն Արամազդայ, իսկ ի տօնելն (== ձօնել?) երգէր օրհնութիւն Դիոնեսեայ եւ անէծու՝ Տէրանեացն, իբրու թէ պատճառ եղեալնոցա (այսինքն՝ տիտաննեաց) Դիոնեսայ յօշման, զոր մինչդեռ տակաւին բանու ուղացն էր, խարմամի պատրանաց՝ (յ)այսպիսի տագնապ հասուցանէին,, (Մկս. Էջ 233), զոր գրեթէ նոյն բառերով կը յիշատակէ եւ Էջ 79, միայն յիշատակելով եւ “Տիտաններու շանթիւ տանջուիլը” : Այս դիցաբանական զրոյցին ծանօթ է Մագիստրոս եւ

Նոնոսէն (Էջ 75): Այս մանկակոտոր տղայասպանութեան ուրիշ մէկ դէպքը կը յիշատակէ Նոնոս Էջ 8 եւ 80:

14—20 թուերու սովանդակութիւնն է.

Խակ անխօրհուրդներու անյարմար այս տաղասացութիւնը՝ թշուառ տգէտներ՝ մանկասպան դայեակներու տղայական տանչանքներ կը համարին:

21. Տիրական տառի որակը = տիրեցուցիչ խօսքի տեսակներ: Տերական ուստի կը հասկնանք իբր՝ տիսուր խօսք, ինչպէս կայ “մարգարէական տառ.” “բարբառել բան տիրական եւ սգաւոր,, (ՀԲՌ.) Մագիստրոս ունի այս բառը Էջ 121 ուղիւրական պատահումն,, ձեւով:

Որո՞ի՞ կամ որո՞ի՞ իբր գոյացութիւն, տեսակ, նիւթ եւն. շատ սովորական է այս դարերու հայերէնին: Մագիստրոս՝ հաւասարապէս երկուքն ալ կը գործածէ. “այս պէս որո՞ի՞ ախտի թանձրագունից մարմնոյ եւ մաղձոյ սպիտակ որո՞իի հասեալ,, (Մկս. Էջ 68). “զնորայն գովեստ անդանդաղի մէնջ իրաւացի ընկալցի որո՞ի՞ անանցանց անանջատ ախտո, (Մկս. Էջ 51): Իսկ երբեմն իբր էսի՞ նի՞ եւ, էութիւն՝ հակադրութեամբ յե՞լ. “տեսանեմք որո՞ի՞ նի՞ եւ ոչ ըստ յե՞սն, (Անդ. Էջ 71), թէպէտ յորո՞ի՞ նի՞ կամ ի տրամադրութենէ ախտի,, (Անդ. Էջ 81). “այժմ տուր ինձ առ այս սուզ ինչ

իմաստասիրել որոքութիւն+ և քեզ (= զուրակութեանց), (Անդ. Էջ 204). որուն բայն ալ ունի Մագիստրոս “եւ յարենէ ինքեան որոքութեան զնա ատրորական”, (Մկո. Էջ 79):

22. Տարաժամից = հեղզացելոց [դանդաղամուց]: Միայն Վիեն. կը խոտորի միւս ներէն եւ ունի “ուրբաթիչն”:

23. Ստորասութիւն = մեկնութիւն: Սոռութեան բառին ծանօթ նշանակութիւններուն երկրորդը կ'առնունք, որ է Թէսութիւն, Բայրութիւն, Լուսավորութիւն, յն. ձոքասուս: ՀԲՌ. ունի՝ յն. բառագիրքներուն անծանօթ բառ մը՝ նոյօրութիւնուց): — Այս նշանակութեամբ կը նոյնանայ սուրբառացութիւն բառին հետ: Մագիստրոս ունի (Էջ 95) “ոչ կամիմք սակս քունաւու սուրբառացութիւններ, հոս պէտք է հասկնալ” “համառօտ մեկնութիւն,, վասն զի քիչ մը վերը կ'ըսէ. “. . . զպատճառ հնգեկին ասասցուք, եւ զայլսն թողցուք, զի երկուքոյն գործէ զառասութիւնս,,. այս իմաստով գործածուած է (Էջ 122). “քանզի սիրելի է քեզ միշտ սուրբառացութիւնը շատանալ,,. իսկ էջ 110՝ ունի սուրբառացութիւն. “այսոքիկ էին

¹ Պիտի ըլլայ արդեօք՝ նույգօքեսուս, չենք համարձակիր հաստատել թէ ու դղագրութեան, թէ շեշտին եւ թէ իմաստին համար:

քոյն սպարտական բնիւն մանկական անտիութեան կամ անտեղեկութեան, (Կիրակոսին կըսէ):

24. Անտինել անվարժիցն = զարհուրիլ (?)
անվարժներու: Զկայ այսպիսի բառ մը
բօվանդակ (Ֆլէ ծանօթ) հայ մատենագրու-
թեան մէջ, եւ սակայն առաջին ակնարկու-
թեամբ շատ ընդունելի ձեւ մը ունի այս բառը:
Եթէ “անդիտել”, լլլար, դիւրաւ կը մեկ-
նուէր: Ստիպուած ենք Դուհուրէն նշանակու-
թիւնը տալ՝ հարցականով մը, իբր ենթա-
դրական, բայց ոչ շատ անգունելի: Դրդուած
ենք այս կարծիքն ունենալու Պղատ. Տրամ.
Սինովս. (Էջ 228) մէկ հատուածէն
“ . . . իբրու ամենայն հոգի ընդ Դուհուրէնու-
ի միասին գոլով է Դուհուրէն, մանաւանդ
թերեւս Հուհուրէն սովորեսցի լինել. եւ
զայս ինչ ամենայն ոք թերեւս ասիցէ
Դուհուրէն կրթութիւնն եւ ոչ Դուհուրէն,,;
Այս մեր՝ պարզապէս ենթադրութիւնը,
կարծես հաստատել կ'ո՛զէ Մագիստրոս
“անվարժասէր եւ հեղգից Դուհուրէն մանկանց,,
(Մկս. Էջ 237) խօսքովը, եթէ առնունք
Դուհուրէն (է Դուհուրէն [Ոսկ. Պւղ. Ա. Էջ 89])
նաեւ իբր արդիւնք քնիէ եւ առնունք: — —

Այս վերջին հատուածին մնացեալ բա-
ռերը մեկնութեան չեն կարօտիր: Ուրեմն
21—24 թուերու իմաստն ալ այսպէս կրնանք
կազմել. “(Այս . . . տաղասացութիւնը . . . կը

Համարին) դանդաղամիտներու [համար] տիսրեցուցիչ [Խօսքեր [ու տեսակներ], շատերու՝ մեկնութեան մըցումներ, անվարժներու՝ սարսափ, տգէտներու եւ հեղգացեալ ծոյլերու՝ ձանձրոյթ, :

Հասանք “Գամագտականին,, վերջին բարին: Բայց վերջակէտ չդրած պիտի ուշադիր ընենք ընթերցողն՝ այս վերջին հատուածին բառախաղերուն: Տրամանական բառէն սկսեալ՝ բառերու մեծագոյն մասը դով կը սկսի, եւ Մագիստրոս նմանաձայնութեամբ սկսաւ եւ նմանաձայնութեամբ կը վերջացնէ այս զարմանալի նամակը: —

Մեր վերակազմած բնագրին վրայ աւելի որոշ գաղափար մը տալու համար՝ ամբողջ նամակն յառաջ կը բերենք, համեմատելով Պրկոստանեանցի բնագիրը մեր կազմածին հետ, եւ գրաբարի հասկացողութեան դժուարութիւն ունեցողներու դիւրութեան համար ուշադրաւ հարգմաննեք:

Պլ. Կոստանեանցի ընտագմագիր.

Մեր պետական գործություն.

1

Գամնազտական գեղանամ՝ շոհացի քամնազտական գեղազանամ՝ շոհացի քեզ յայդ պատահեալ տափի, ցեալ քեզ յայդ պատահեալ տափի, տարսկոյս տատանական տրոհել զտար- բեղոն կասկածան՝ տորթաներով սեւե- ռազդի ի մի ածեալ, լարձական փայտ- ութեան անկառոցական վազից ան- ընթացք:

Րաբովական աշխարհեամբ փա-
ղագրական պուետեալ տարակացուցա-
նեմ. զի տարփասցիս տարակո՞յ, քանզի
գորամնադատական իմ տախտակ տոգո-
ռեալ փարծ իրացման անխո՞յի, քանզի
կոպանեալ ծխո՞նի:

८३

իսկապէս իրածել եւ իրողնագար
ժամել ժամարոնակ զօշոտէ, զի զեղչեալ
իսկապէս իրածել եւ իրողնագար

զետեղի. եւ ափու ելի՞ քեզ եկեսիկէն, գետեղի. Եւ ափու ելի՞ քեզ եկեսիկէն, սպակյի ոչ ետեկնեցիս. Հարազատ ավային ոչ ետեկնեցիս : Հարազատ ըստխող եղբեմ մեզ պատճեալ՝ որութիւն ստիսնդ երբեմ մեզ միան սուր ծիւալ՝ որութիւն սուր:

Թարգմանութեան. Ըստ իմաստին խօրչիլ եւ շայն իրապէս հասկնառ անկարծել է, որովհետեւ ծառկ է [անօր միտքը], 2արշալուիս պիտօ, բայց պիտի չկարենաս լուծել, ոչ չմարիս բայլասնորդ, իսնարչեցուր [հասարաւ] գլուխուր :

4.

Գոզրումական գոենարքն, ըստ որում ոգէ չումբու, ի գլմօն ճեմարանի, որում ոգէ չումբու, “ի զէմն ծեմարանի,, Ճմիջեալ ծիս առաջիւ ճամնշանէո, Ճմիջեալ ճիսանոցիւ ճաճնշալէո. այլ մեզ մական իմիրականն մինչ ել, այլ մեզ մական իմիրականն մինչ, եւ ըեզ ամափիզ:

ըեզ՝ միմիիզ:

Թարգմանութեան : « Քաղմանթեան առջեւ շրապարակաւ խայտառակ [պիտի ըլլաս], ինչպէս ձշորէն կըսէ Հոմերոս սրաքիտ խօսքերով գեղցկաբանելով . բայց մեզի յայտի է [նամակին] խօսքե-

բուն իմաստը, իսկ քեզի՝ գալանի, տարակուսական ու մըին :

5.

Ոյնք սականին ուղարկեալ Այնք ստուհնեալ [իւ] ողջափոն իմ ուղիղ փառփակական :

Ոյնք սականին ուղարկեալ Այնք ստուհնեալ յուղիղ գործութեան թուղթունին, զառ անցեալ յնընդունութեան բոյ սթարուն ցնոց- գործութեան, պահ անցեալ յնարկութեան, ցնոց- ուղիղ գործութեան քանի ուղիղ գործութեան, պահ անցեալ յնարկութեան, ցնոց-

թուղթունին : Ի շոգւնին [սրբոց] օգնութիւն գտնելու, զօրաւոր եւ լուսամիտ պիտի շանդիսա- նամ. [եւ] քու ստախոսութեանդ ձանձիութեանդ պիտի պատռեմ [զքեզ քօլա- զերծ պիտի ընեմ],

6.

Րախճանակ եղանիժ՝ փաստողին
թէրէք զթրողակութիւն տրոնիցին՝ են-
թաղրեցից վճառական արգոք, յարքուն
գրեգ ձգեալ եւ համիզեալ ի հուկիցն
կարծիս:

Թօ-բարբառ-բնէ-ն : Քծախնդրոիդ կը խոսսանամ՝ եթէ անպիտօնանութիւնն մէկորի թօղուս, [Թէ]
յայտնի եւ լուսաւոր խօսքեր պիտօնի ուղղեմ քեզի. խելաչաս պիտօնի ընեմ զքեզ եւ յետին
ագիտութենէդ պիտօնի ազատեմ:

7.

Մատիք դու առ մնկաղրութիւնն ան-
միմիզական, միտելու մնացյի եւ զմա-
սնութիւնն առ մնկաղրութիւնն ան-

կանկեալ պես առ մարզ, յորում յուղում յարսունին:

Աժեղործեալ սրբառասանեմ՝ զկառար-
կակից պիո յանգականդ, զի զովեցէ
թառափի սիրեան թիւնեանդ ներկիւնա
զժուրեալ:

ad uniuersitatem:

88

9.

Գեստրաս գրէ իցես խորթաքար ե-
ռանկինեայ ալգահատեալ կառաջմամբ։
Հիկէն գեստրաս հոպոտեալ ըմբար-
չակեալ կոկոզանս, սակայն ոչ մակ-
թելիս ապուսեալ միայն ամիւնիցն ծար-
ժնան։

Ճան:

Թարգմանութեան։ Եռանկիննաձեւ գարելով ու կրկուալով գաղթող կռունկներու որսորդ եա։
Որսորդի պէս կը ծածկուիս եւ ազատ համարձակ կը շարդաբանես. բայց պիտի չաշջողն եւ
[Քթիդ բերնիդ փրաս] թաւալզլոր գետին պիտօք փռուիս։

10.

Իրազեկ գինէն ծանեայ, զի միցիս
ի բաշ կ կանգածակու ստասովեան իսամի [ի] կանգնակու ստասովեան, 151

: *m̄ḡn̄m̄*

卷之三

Ստորոգեալ բեզ զբողստիկուեան
փայծնախալչու ռեցից. ոչ իզու տար-
բեան, այլ տրամակոչ փատ ողնան ի
շորթել ի ներկայից մակացրթիւն՝ նե-
րուց նաստ եղելոց առ ի մէջ, առո-

Սոորոգեալ քեզ սրովոտիկուեան
փայծնախալչու ռեցից, ոչ իզու տար-
բեան, այլ տրամակոչ փատ ողնան ի
շորթել ի ներկայից մակացրթիւն՝ նե-
րուց նաստ եղելոց առ ի մէջ, առո-

11.

ԵԺԿԱՐ ԱԿԴԱՄԻ ԵՒ

guttmel:

իրու ի թնատէ եւ ի կէս դակոնդակէ վա-
րատիալ անհպելի համբոն կարծե-
լուր ի թնատէ եւ ի կէս դակոնդակէ վա-
րատիալ, անհպելի համբոն կարծե-

Թե արտհանութիւն: Ոչ անտեղի կերպով, այլ պատշաճորէն՝ դիտնական անունը պիտի առաջ քեզի,

$b[\theta \zeta]$ քեզի իբր նպաստ առաջարկած պիտանի մեղնութիւններն իմաստափրելու եւ լուծելու

$[z\omega \varphi]$ քաջանաս:

12.

Տարփիսք ցանց տածել եւ պատցը բայել եւ բուծել, զի բաղածեալ թեկտեսցին բակտերեալ զեղուն զնդակին ի ցես՝ բակտերեալ, զեղուն գնդակին ի ստաղին:

Թե արտհանութիւն: Կը փափաքինք միշտ դարձանել, չոգալ ու մնոցանել, որպէս զի պատկառելով՝ բազմութեան մէջ բերնիդ լեզուն բռնեալ:

13.

Ծասնագոյն յայսմ ենափայ աւ- Ծասնագոյն յայսմ եւ ուսփայ՝ ա- խորժիս տիտանի դոսիման յարաքու- խորժիս տիտանի եւ ուսփաման յակըսրու-

թեսն յարատիանաւ եւ ընծուկ ներ-
ձրագար նեցոկ զերթմնն եւ ոչ ծաս-
թիւ մախելու, զի մի մնակ եղեաւ եւ
ծիրեաւ մեղկիցիւ:

ՔԵՐԴԵ-ՑԻ-Ն: ՔԵՐԴԵ աշեկ քաջ ու Հակայ ըլլալով՝ կ'ուղեմ սորվեցնել եւ քու յօժասու-
ԹԵԱՆԴ օԳԱԿԵՐԸ [ՔՁ] յարատենել, եւ ձրագար կրթենել զքեղ [Հրահնդպնդով]: ՈՒա-
կալութեամբ չեր զնիչեր, որպէս զի [գրածներուս] անտեղերուս քիալուն:

ՀԱՂԹԱՆ:

14.

Ողիմնիական մրցանակ ուղակի-
տեմի, զի ոսճնացիս, երան ի նվազ ա-
նորական տոգորից տենչամ քեզ արա-
մակայեալ փարթաց զնապրութ, շա-
ռապատկան շաղուածարու պատմա-
ուած թիվ [ի] գոկար:

Ողիմնիական մրցանակ ուղակի-

տեմի զի ոսճնացիս, երան ի նվազ ա-
նորական տոգորից տենչամ քեզ արա-
մակայեալ փարթաց զնապրութ: Շինչամ թեզ տրա-
մնակայեալ փարթաց զնապրութ, շա-

նիցես տերէկովկացի զկացարդա-
կան տիւռենական օտարանիրէպ կոր-
պսնիցն Արտեմնկան բաղնին գիւկու-
թեան. ոգեան մեզ սեւոազոյն, զի ծա-
նեաց եթէ սուր փառիեալ թոյ, փանա-
րիւմց փարաարթեալ զոս, զփաստ քո
վիպասանութեան:

15.

ուշ եղջ Հպիսամշնեն ծօլու Հրցոտփես ուշ եղջ նպիսամշնեն Հրցոտփես
զղիորութիր սիսդթու վլուկու

დორულათ ამ , ღმენობის სისტემა , ღმენის გვერდი კ ჩატანებული არ არის .

卷之三

ԵՅՍ ՀԵՅՈՐԻՆ ՄԷջ ԼՈՒԾԲԱՆՈՒԾՈՒԹ ՀԱՅԵՐԻՆ ԲՈՒԹՐԸ

Աղմի 134—135.

ախորժ 23.
ախորժեմ 37, 38, 39.
ամիւն 49, 56—58.
ամանակ 14.
անընթացք 21, 23.
անխոչ 119, 134.
անխոչի 23.
անկառուցական 21.
անհպելի 59, 70.
անմոնշական 13, 31, 32.
անսիթեցք ու անընթացք.
(21.)
անվարժ 119, 136—137.
անտի 119, 134, 135.
անտինել 120, 143.
ապուսել 49, 56.
աջառութիւն 23.
առառութիւն 59, 63.
առաւիր ու թառաւիր:
առեցեալ 27.
առօգանալ 72, 79, 80.
աստուստ 119, 129.
արբունք 28.
արգոր 28.
Արիտոփիանէս տ. Ռեսուս-
փան(էս).
արկածք 37, 39, 40.
արտասանեմ 37, 39.
արտեմական 99, 112, 113.
ափու 25.

Բակտերիլ 81, 85, 86.
Բաղածիմ 81, 83—85.

բաղառութիւն 15.

բառացի 119, 132, 133.
բեկտիլ 81, 83—85.
բիոք 31, 35.
բուծել 81, 83.

Գամագտական 5, 7, 20.
գեղազանալ 20, 21.
գեստրաս 49, 50.
գէմաւն տ. գէմն (26).
գնդակ 81, 86—88.
գողրումական 25.
գռեհաւրէն 25.
գրէք 49, 50.

Դաղակեաց 39, 40.
դատ 37, 39, 40.
դատարկայած 40.
գէմնն (գիւ. գէմաւն) 26.
գրասիմալ տ. ռասիմալ:

Եկեսիկէն 25.
եղանիլ 28.
եմ 99, 103—105.
ենթազբել 29.
եռանկիւն 49, 51.
ետեկնել 25.

Զեղչեմ 25.
զետեզիլ 25.
զոբալ տ. զոփալ.
զուստել 24, 25.
զոփալ 37, 43, 44.

Ըմբարհակեմ 49, 52, 54.
Ընթագրութիւն 29.
Ընթատրեմ 28, 29.
Ընթատրութիւն 29.
Ընձեռել 90, 96.	Ճապել 90, 97.
Ճապում 49.
Ճեպել 11, 52, 53.
Ճխողնի ու ճղխնել.
Ճղխնել 23, 24.
Ճրդել 11.
Թալատա 47.
Թառաւիր (առաւիր) 37, 44,
45.
Թերեք 28.
Թէառաւիր ու թառաւիր:
Թինոսեան 37, 44, 47.
Թինոսիկ 47.
Թնատ ու կենատ.
Թրաւղակ 29.
Թրողակութիւն 28.
Թրուշակ 29.
Թրուշակութիւն 29.	Կառաջում 49.
Կասկածանք 21.
Կարծ(h)ք 28.
Կարծրակուռ 59, 63—64.
Կարկաչել 50.
Կարմրակերտ 14.
Կացրդական 99, 111.
Կենատ (Քին. թնատ) 59,
64—69.
Կեսու, կեսոսոս 59, 69.
Կոկողանամ 49, 52, 54—56.
Կոնդակ 59, 69—70.
Կոպանամ 23.
Կրթմունք 90, 96.
Գամարունակ 24.
Ժնդռեմ 48.
Ճտել 24, 37, 48.	Ճագներգութիւն 41.
Համագեռ 59, 70—72.
Համոզեմ 28, 29.
Հիկէն 49, 52.
Հտպատեմ 49, 52—54.
Իբալի 59, 61, 62.
Իմն 21.
Իմրիական 26.
Իսկապէս 24.
Իսկութիւն 100, 113.
Իրագործել 46.
Իրազել 59—61.
Իրածել 24, 46.
Իրեմ 46.
Իրենող { 37, 44—46.
Իրունող {
Իրողաբար 46.
Իրողնաբար 24.	Զանձանիս 119, 129.
Կերանիսս 50.
Լուսափայլեան 14.
Լոգբական 21.	Ճաճանչաւէս 26.
Ճեմարան 26.
Ճըջնել 26.
Ճոխառոցել 26.
Խանըել 11.
Խորդ (Խորժ.) 50.
Խորդապար 49, 51.
Խոռողութիւն 23, 31.	Մագոյն 13, 31, 33.
մախել 90, 97.
մախիզ 26, 119, 129.
մախիզել 90, 98.
մակ (մագ) 13, 31, 34, 35.
մակադրել 31, 32.

- մակագրութիւն** 13, 30—32.
42.
- մակագրութիւն** ու. **մակա-**
գրութիւն:
- մակառ.** 26.
- մակառութիւն** 72, 77.
- մակթեւիլ** 49, 56.
- մանկասպան** 119, 140—141.
- մարդ** 13, 31.
- մեհենջանք** 119, 129.
- մէտ** 32.
- միտել** 13, 31—33.
- մշիկ** **մշիկ** 32.
- մնմուշ** 32.
- մոշմուշ** 32.
- մունչ** 26.
- մուշել** 32.
- մոցանակ** 99, 101, 102.
- Յակքարութիւն** 90, 96.
- յանգ** 41.
- յանգական** 37, 40—42.
- յանգաւորել** 41.
- յարազինել** 11.
- յարահուն** { 13, 31.
- յար-ահուն** { 36—37.
- յար-արհուն** { 36—37.
- յարգական** 40.
- Ներանցիկ** 72, 77.
- Ներառագեմ** 119, 131, 132.
- Ներդիմել** 37, 47, 48.
- Ներձրաբար** 90.
- Ներում** 72, 78, 79.
- նիշ** 99, 105.
- նպատ** ու. **պատ:**
- Կաղարչ** 99, 111.
- շարամանել** 14.
- շափրակազգեաց** 119, 132.
- շոհանամ** 20, 21, 22.
- շոհել** 21, 22.
- շորթել** 72, 76, 77.
- Ագել** 11, 26, 72, 74, 75,
100, 116.
- ոգորական** 105, 106.
- ողնափայտ** 14.
- ողջախոչ** 27.
- ոյնք** 14, 27.
- որակ** 119, 141, 142.
- որոճամ** 25.
- ուղղակիտեմ** 99, 103.
- ուղփագունիլ** 27, 28.
- ուղփափունել** 28.
- ուրփագունել** 28.
- ուղփաճեմ** 118, 123.
- Զու** 118, 124.
- Պատ** 27.
- պատ** (Քիւ. Նպատ) 118,
125—129.
- պատահիմ** 25.
- պատառայել** ու. **պատ:**
- պատսփայեմ** 81, 83.
- պուետեմ** 23.
- Ուսիմալ** 90, 95.
- ուատնագոյն** 90.
- ուափայ** 90, 91.
- Ուստուփան(էս), (ու. Արիս-**
տոփան[էս]) 119, 129—131.
- Սալթ(է)ր** 118, 121—123.
- սեւեռագոյն** 21, 22.
- սրտխոչ** 25.
- սթարումն** 27.
- սիրալի** 118, 120, 121.
- սուլ** 15, 25.
- ստագ** 81, 89.
- ստատազութիւն** 27.
- ստորասութիւն** 120, 142.
- ստորոգեալ** 72.
- սքողոստիկոսեան** 72—74.
- Վազք** 21.
- վարատիլ** 59, 70.

վարատում 15.
վճռական 28.

Տախտակ 23.
տածել 81, 83.
տառ 20, 22.
տատանական 20.
տատանում 119, 137.
տարաժամ 120, 142.
տարախորհ 23.
տարակացուցանեմ 23.
տարակոյս 20.
տարբեզուն 20, 21, 72, 75.
տարբում 99, 110.
տարփալ 23.
տարփիլ 81, 82
տաւրոս-սկիւթացի 99, 111.
տիտանել 90, 92.
տիւռուենական 99, 111, 112.
տղմատիպ 119, 136, 137.
տոգորել 23, 24.
տոգորք 99, 106, 107.
տոգորանել 21, 22.
տրամաբանեմ 99, 111.
տրամադատական 23.
տրամակայիլ 99, 109—111.
տրամակոչ 72, 75.
տրամանական 119, 135, 136.
տրոհել 20, 22, 28.

Բաքով 23.
բաքովական 23.
բուճանակ 28.

Ցնցոտել 27.
ֆարնակապէս 72, 74.
ֆաղառութիւն ու բաղա-
ռութիւն 15.
ֆաղպիական 27.
ֆաղփիլ 100, 116, 117.
ֆայառութիւն 21, 22.
ֆանաքիմաց 100, 117.
ֆաստ 100, 118.
ֆաստող 28.
ֆասողանալ 72, 76.
ֆարագրական 23.
ֆարաւարթիմ } 100, 117
ֆարաւարտիմ } 100, 117
ֆարաքեան 119, 133.
ֆարթար 99, 110.
ֆերեւերտիմ 117.
Քաջուրակ 14.
քարգոնոսական 118, 125,
126.
Օդահատել 49, 51.
օրատավուպ 99, 112.

ԱԶԳԱՑԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՈՐԾԱՆ

- Ա. Գալէմքեարեան Հ. Գր. Վ. Ուսումնասիրութիւնը Լեհաց Հենայոց դատաստանագրոյն: 1. Պիշոփ Հենայոց հին իրաւունքը: 2. Գուէր, իրաւունք Հայոց: 1890: Էջ 85+59: Փր. 1.25
- Բ. Մէկէվիշեան Հ. Գր., Ազգաբանութիւն ազն. զարսին Տիւգեանց: 1880: Էջ 50: Փր. 1.—
- Գ. Տաշեան Հ. Յ., Ազաթանգեղոս առ Գէորգայ աստրի եպիսկոպոսին եւ ուսումնասիրութիւն Ազաթանգեղեայ գրոց: 1891: Էջ ԺԱ+159: Փր. 1.25
- Դ. Տան Դր., Արեւելեան Հայք ի Պուքովինա: Թրգմ. Հ. Գ. Վ. Գալէմքեարեան: 1891: Էջ 79: Փր. —85
- Ե. Տաշեան Հ. Յ. Վ. Վ., Ուսումնասիրութիւնը Ստոյնկալիստենեայ վարուց Աղեքսանդրի: 1892: Էջ Դ+272: Փր. 3.—Դ+272:
- Զ. Տըվշէ Ա. եւ Գ. Փիսոն, Ուղեւորութիւնի Փոքր Ասիա: Թրգմ. Հ. Յ. Վ., Տաշեան: 1892: Էջ 82: Փր. 1.—
- Է. Մառնային ուղեւորութիւնից դէպ ի Հայու: Թրգմ. Ռ. Անփեան: 1892: 89: Փր. 1.25
- Ը. Գարիէր Ա., Նորագոյն աղբերք Սովորի Խորենացոյ: Հտ. Ա.: Թրգմ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան: 1893: Էջ Ժ+51: Փր. 1.—
- Թ. Գալէմքեարեան Հ. Գ. Վ., Պատմութիւն Հայ լրագրութեան: Հտը. Ա. 1794—1860: (1 լուսանկարով:) 1893: Էջ 232: Փր. 2.50
- Ժ. Կոմիթիս Փր. Կ., Քննութիւնը գրոց Դաւթի Ասյաղթի: Թրգմ. եւ յաւ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան: 1893: Էջ է+92: Փր. 1.25

ԺԱ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաբեթու-
պոլիս Դրանսիլուանիոյ 1680—1779: (1 զըն-
կատիպ.) 1893: Էջ Ժ+533: Փր. 4.50

ԺԲ. Խաշաթեան Գ. Ի., Զենոք Գլակ, համեմատական
ուսումնասիրութիւն: 1893: Էջ Ջ+78: Փր. 1.—

ԺԳ. Տէր-Մովսիսեան Փ., Հայ գիւղական տունը:
Թրգմ. Հ. Բ. Վ. Պիլէզիկծեան: (6 տիտիկ՝ 55
պտկ.) 1894: Էջ Ը+103: Փր. 2.—

ԺԴ. Գարիեր Ա., Նորագոյն աղքերք Մովսիսի Խորե-
նացւոյ. Հտր. Բ. կամ Յաւելուած: Թրգմ. Հ. Յ.
Վ. Տաշեան: 1894: 8° Էջ ԺԱ+43: Փր. 1.—

ԺԵ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ուսումնասիրութիւնը հայերէն
փոխառեալ բառից: Ա.՝ Հ. Հիւաշման, Մեմսկան
փոխառեալ բառեր հին հայերէնի մէջ: Բ.՝ Քրոքէլ-
ման Կ., Յունական փոխառեալ բառեր հայերէնի
մէջ: Գ.՝ Հ. Հիւաշման, Հայկական Յատուկ անուանը:
1894: Էջ Թ+145: Փր. 2.—

ԺԶ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Մատենագրական Մանր
Ուսումնասիրութիւնը. Մասն Ա: Ա-Զ. Նեմսիսոս,
Պրոկո Դիակոնոս, Խոսրովիկ, Գիրք Հերծուածոց,
Պրոկո եւ Սեկունդոս: 1895: Էջ ԺԲ+296:
Փր. 3.60

ԺԷ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Հայկական աշխատսիրութիւնը
հայագէտ Պ. Փէթթէրի, ամփոփուած եւ թարգմ.
ծանօթութեամբ: 1895: Էջ Թ+202: Փր. 2.50

ԺԸ. Տիւրեան Կ., Սեւ ժովու ուսական եզերքը:
1895: Էջ 92: Փր. 2.—

ԺԹ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Դրանսիլուանիոյ Հայոց
Մետրապոլիսը կամ Նկարագիր Կերլա Հայաքա-
ղաքի ի գիր եւ ի պատկերս: 1896: Էջ Թ+352:
Փր. 3.60

Ի. Տաշեան Հ. Յ. Վ., «Վարդապետութիւն առա-
քելոց, անվաւերական կանոնաց մատեանը. Թուղթ
Յակոբայ առ Կողբատոս եւ Կանոնը Թադէէի:
1896: Էջ Թ+442: Փր. 6.—

ԻԱ. Տոմաշէկ Վ., Սասուն եւ Տիգրիսի աղքերք
սահմանները: Պատմական եւ տնդագրական հե-

- տակօտութիւն : Թրգմ. չ. Բ. Պիլէզիկծեան : 1896 :
Էջ Է+62 : Փր. 1.—
- Ի՞ր. Կարսիկի Ա., Արգարու գրոյցը Մովսէս Խորենացու Պատմութեան մէջ : Թրգմ. չ. Գ. Վ. Մէնէվիշեան : 1897 : Էջ Ժ+107 : Փր. 1.50
- Ի՞ր. Յովան Անեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնը Նախնաց ու Ամկօրէնի վրայ : Ուսումնասիրութիւնը Եւ Քաղուածներ : Մամն Ա. Ռամկօրէն մատենագրութիւնը : Տետր Ա : 1897 : Էջ Ը+272 : Փր. 4.—
- Ի՞ր. Յովան Անեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնը Նախնաց ու Ամկօրէնի եւն : Տետր Բ : 1897 : Էջ Ա—Ը : 273—522 : Փր. 3.—
- Ի՞ր. Դեղէր Հ., Համառոտ պատմութիւն Հայոց : Թրգմ. Հ. Գր. Վ. Դալէմքեարեան : Յաւելուածք 1. Յանկ Հայոց Կոտորածներու առթիւ լոյս տեսած գոքերու : 2. Դաւազանագիրը Կաթողիկոսաց Եւ Պատրիարքաց Հայոց : 1897 : Էջ Ը+130 : Փր. 1.50
- Ի՞ր. Մէճեկիշեան Հ. Գ. Վ., Գիրք (կամ՝ յօդուած) գրելու արուեստը : Յաւելուածք՝ Գիրք կարդալու արուեստը : 1898 : Էջ Է+118 : Փր. 1.25
- Ի՞շ. Խաչաթեան Գ. Ի., Մ. Խորենացու նորագոյն աղբիւթների մասին քննադատական Ուսումնասիրութիւնը : 1898 : Էջ Է+53 : Փր. 1.—
- Ի՞շ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ակնարկ մը հայ հնագրութեան վրայ : Ուսումնասիրութիւն Հայոց գոչութեան արուեստին : (10 զնկատիպ պատկերով) 1898 : Էջ ԺԱ+202 : Փր. 2.50
- Ի՞թ. Դադիաշեան Յ., Փ. Բիւզանդացի Եւ իւր պատմութեան խարդախողը : Քննութիւնն Մ. Խորենացու աղբիւթների մասին : 1898 : Էջ Թ+175 : Փր. 2.50
- Լ. Մսկինեան Լ., Հայերէն բարբառախօսութիւն : Թրգմ. ի ոռուերէնէ Հ. Գ. Վ. Մէնէվիշեան : 1899 : Էջ Է+26 : Փր. —.50
- ԼԱ. Ջունեան Հ. Յ. Վ., Հայք ի Զմիւռնիա Եւ ի շրջակայս : Հատոր Ա. Զմիւռնիա Եւ Հայք . (պատկերազարդ) : 1899 : Էջ ԺԲ+369 : Փր. 5.—

- լ.թ. Քօսեամ Հ. Յ. Վ., Հայքի Զմիւռնիա և ի շրջակայս: Հատոր Բ. Զմիւռնիոյ վիճակին գլխաւոր քաղաքներն եւ Հայք. (պատկերազարդ:) 1899: էջ Ժ+161: ֆր. 2.50
- լ.թ. Գովորիկեամ Հ. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաբեթուազուլիս Դրանսիլուանիոյ. Բ. Հտր. 1780—1825: 1899: էջ Է+554: ֆր. 5.—
- լ.թ. Գագանձեամ Յ., Եւզուկիոյ Հայոց գաւառաբարբառը: 1899: էջ Է+120: ֆր. 1.—
- լ.թ. Կարոիկեր Ս., Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհեաններն Ազաթանզեղոսի եւ Մ. Խորենացւոյ համեմատ: Թրգմ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան (1 բարտէզով): 1899: էջ 43: ֆր. —.70
- լ.թ. Տաշեամ Հ. Յ. Վ., Ժողովածոյք առակաց վաղանայ, ըստ Ն. Մառի, տեղեկատուութիւն և քաղուածքներ: 1900: էջ ԺԱ+193: ֆր. 2.50
- լ.թ. Տաշեամ Հ. Յ. Վ., Մատենագրական Մանր Ուսումնասիրութիւնք. (տես Ժ.9.): Մասն Բ: Է-ժ: Խիկար եւ իւր իմաստութիւնն, Ազապեսոս եւ իւր Յորդորականը առ Յուստինիանոս, Թղթակցութիւն Արգարու եւ Քրիստոփի ըստ Նորագիւտ արձանագրութեան Ծինսոսի, եւ Գէորգայ Պիսիդեայ Վեցօրեայք: 1901: էջ ԺԲ+384: ֆր. 4.50
- լ.թ. Տէր-Պօղոսեամ Գր., Նկատողութիւններ Փաւատոսի Պատմութեան վերաբերեալ: 1901: էջ Հ+110: ֆր. 1.50
- լ.թ. Վերակեր Ս., Արարատը Ս. Գրոց մէջ: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէզիկմեան: 1901: էջ Ե+77: ֆր. 1.—
- Խ. Մանտաշեամ Յովսեափ Վ., Ասորեստանեայ եւ Պարսիկ սեպազիք արձանագրութիւնք կամ որոնք Նախրի-Ռւրարուու աշխարհին պատմութեան կը վերաբերին: 1901: էջ 262: ֆր. 4.50
- Խ.Ա. Խալաթեամ Բագրատ, Հայ ժողովրդական ղեցազնական վէպը: 1903: էջ Հ+72 ֆր. 1.—
- Խ.Բ. Մէկնէվիշեամ Հ. Գ. Վ., Արդի լեզուագիտութիւնը: Հտր Ա.: 1903: էջ Հ+204: ֆր. 3.—
- Խ.Գ. Մարկար Յան Յ., Հայ Բղեաշխը: Թրգմ. Հ. Թ. Կէտիկմեան: 1903: էջ 39: ֆր. —.75

- Խոր. Գեղցէր Հ., Սկզբնաւորութիւնը Բիւզանդեան քա-
ստակածնեմբու գրութեան (1 թարտէզով): Թրզմ. Հ.
Գ. Գարանֆիլեան: 1903: Էջ Է+83: Փր. 2.—
- Խոր. Կիւղէսկունան Բ. Վ., Ժովք, Ժովք-Տլուք եւ
Հոռմ-Կլայ, պատմական եւ տեղագրական ուսում-
նասիրութիւն: 1904: Էջ Ը+117: Փր. 1.50
- Խոր. Կիւղէսկունան Բ. Վ., Կոլոտ Յովհաննէս Պատ-
րիաց. պատմագրական եւ քանասիրական ուսում-
նասիրութիւն: 1904: Էջ Ժ+227: Փր. 3.50
- Խոր. Պեղերսը Հ., Նպաստ մը հայ. լեզուի պատ-
մութեան: Թրզմ. Հ. Գ. Գարանֆիլեան: 1904:
Էջ Ը+87: Փր. 1.25
- Խօր. Տէր-Մկրտչեան Գ. Եւ Աճառեան Հ. Յ.,
Քննութիւն եւ համեմատութիւն Եզնկայ նորագիւս
ժեռագրին: 1904: Էջ Է+105: Փր. 1.50
- Խօթ. Գովոհկեան Հ. Գ. Վ., Հայր յԵղիսաբեթուպովիս
Հ. Հոր. 1825-1904: Էջ Ժ+658: Փր. 7.—
- Ժ. Շորէք Մ., Հայաստան, Քրդաստան եւ արեւ-
մտեան Պարսկաստան բարեկան-ասորեստանեայ
սեպագրերու համաձայն: Թրզմ. Հ. Բ. Պիլէզիկ-
ծնան: 1904: Էջ Է+222: Փր. 3.—
- ԺԱ. Խաչաթեանց Գր., Հայ Արշակունիք ըստ
Մովս. Խորենացւոյ, կամ Նոր ուսումնասիրու-
թիւններ Մովս. Խորենացւոյ մասին: Թրզմ. Ար-
սէն, Ս. Սիմոնեանց: 1906: Էջ Ը+124: Փր. 1.50
- ԺԲ. Պեղերսը Հ., Հայերէն եւ դրացի Անգուները:
Թրզմ. Հ. Թ. Կէտիկեան: 1907: Էջ ԺԱ+257:
Փր. 5.—
- ԺԳ. Հիւրցման Հ., Հին Հայոց տեղւոյ անունները:
Թրզմ. Հ. Բ. Պիլէզիկծնան: 1907: Էջ ԺԳ+443:
Փր. 7.—
- ԺԴ. Պեղերսը Հ., Հին հայերէնի ցուցական գերանուն-
ները: Թրզմ. Հ. Յ. Տաշեան: 1907: Էջ Է+90
Փր. 2.—
- ԺԵ. Գալէմքեարնան Հ. Գ. Վ., Կենսագրութիւն
Սարգսի Արքապիլուպոսի Սարաֆեան եւ ժամա-
նակին հայ կաթողիկեայք: 1908: Էջ ԺԳ+433:
Փր. 5.—

- Ժ. Աճառեան Հ., Հայերէն նոր բառեր նորագիւտ Մնացորդաց զրոց մէջ: 1908: Էջ 38: Փր. — 60
- Ժ. Կիւլեսէրեան Բ. Ժ. Վ., Եղիշէ, քննական ուսումնասիրութիւն: 1909: Էջ հջ+458: Փր. 7.—
- Ժ. Ակիմեան Հ. Ն., Տիմոթէոս Կուզ հայ մատենագրութեան մէջ: Էջ 1—60:
- Ժ. Աճառեան Հր., Հայերէն նոր բառեր Տիմոթէոս Կուզի Հակածառութեան մէջ: 1909: Էջ 61—106: Փր. 1.50
- Ժ. Ակիմեան Հ. Ն., Զաքարիա Եպ. Գնունեաց եւ իւր տաղերը: 1909: Էջ Ժթ+87: Փր. 1.—
- Կ. Ակիմեան Հ. Ն., Կիւրիոն Կաթողիկոս Վոաց: 1910: Էջ հջ+315: Փր. 5.—
- Կ. Մեռելիշեան Հ. Գ. Ժ. Վ., Հայերէն լիզուի ուղղագրութեան խնդիրը: 1910: Էջ 73: Փր. 1.—
- Կ. Գիւտեր Կ. Ի. Կ., Բիւզանդիոն եւ Պարսկաստան եւ անոնց դիւնագիտական եւ ազգային-իրաւական յարաքերութիւնները Յուստինիանու ժամանակ: Թրգմ. Հ. Հ. Համբարեան: 1911: Էջ Ը+162: Փր. 2.50
- Կ. Սամոնէլեան Խ., Միսիթար Գօշի Դատաստանագիրքն ու հին Հայոց քաղաքացիական իրաւունքը: 1911: Էջ Ժթ+344: Փր. 5.—
- Կ. Սուաքելեան Հ., Պարսկաստանի Հայերը, Նրանց անցեալը, Ներկան եւ ապագան: Ա. 1911: Էջ Ը+97: Փր. 1.50
- Կ. Յովանեան Հ. Վ., Միջնադարեան ազգային տաղաչափութիւն ուալկախառն. Էջ 1-48:
- Կ. Ակիմեան Հ. Ն., Յովնաթան Նադաշ եւ Նադաշ Յովնաթանեանք եւ իրենց քանաստեղծական եւ Նկարչական աշխատութիւնք: 1911. Էջ 49-117: Փր. 1.50
- Կ. Մեռելիշեան Հ. Գ. Վ., Մագիստրոսի “Դամակտականի,, ամբողջական լուծումը 1912: Էջ ԺԱ+162: Փր. 1.50

